

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn

ØSTJYSK HJEMSTAVN

42. ÅRGANG

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1977

UDGIVET MED TILSKUD FRA:

Andelsbanken, Århus.

Handelsbanken, Århus.

Jyllands Kreditforening, Århus.

Midtjydsk Korn og Gødningsforretning, Skovby.

Mundelstrup Mejeri.

Provinsbanken, Århus.

Sparekassen, Hammel.

Sparekassen Midtjylland, Århus.

Århus Oliefabriks fond for almene formål.

Odder kommune.

Skanderborg kommune.

Århus kommune.

Ministeriet for kulturelle anliggender.

Bogen er sat med 10° Garamond og trykt i A/S Skanderborg Amtsbogtrykkeri, Skanderborg.

Papir: 115 gr. Thai-Cote.

Klicheer: Hammerschmidts Klichiefabrik, Århus.

Bogbinderarbejde: V. Albrechtsens Bogbinderi, Århus.

Omslagsbillede: Klar ved damptærskemaskinen i 1910 ved Hasle Præstegård (se side 46).

FORORD

Formålet med de lokalhistoriske årbøger er gennem artikler af forskellig art at belyse det område, som den pågældende forening dækker. Det er ligeledes meningen at stille spalteplads til rådighed for nogle af de mange, der ved noget, husker noget, og som ellers ikke så let kan få lejlighed til at give deres viden til andre.

I år er det ganske enkelt erindringer, det drejer sig om, og hvem har ikke erindringer? Hvert menneske har haft nogle særlige oplevelser, der adskiller sig fra andres, ligesom der også inden for bestemte tidsrum og miljøer er fællesstof, som måske i detaljerne er anderledes fra det ene menneske til det andet. Til gengæld kan dette fællesstof så være fuldstændig ukendt og mærkværdigt for andre aldersklasser og grupper.

Således er det i år lykkedes at samle et meget varieret stof fra tiden lige før 1900 og så at sige til i dag. Vi håber, at ikke blot vore medlemmer finder, at det er underholdende læsning, men at også mange vil forstå, at der hermed er fastholdt små stykker kulturhistorie, som det i fremtiden vil være værd at vende tilbage til for dem, der forsker i årbogens emner til brug i en anden og måske større sammenhæng.

Endelig er slutartiklen et udtryk for den debat, der i øjeblikket står om folkeskolens historieundervisning. Det er noget, som kommer alle historisk og kulturhisto-

REDAKTION:

Museumsinspektør *Erna Lorenzen*
ansvarshavende

Karen Haugstrup
redaktionens sekretær

Gårdejer P. Damgaard Andersen
Skolebibliotekar *Arne Gammelgaard*

risk interesserede ved. Disse grupper af mennesker føler sig naturligt overbeviste om, at jo mindre kendskab til fortiden på en bred basis de unge har, desto mere uforståelig må tiden og deres egen situation forekomme dem. Med det nedsatte timetal i historieundervisningen har en sammenlutning som vor forening om muligt en endnu større opgave at løse end tidligere. Redaktionen vil prøve at leve op hertil gennem valget af stof til årbogen, og bestyrelsen vil gennem møder og ekskursioner prøve at gøre alle aldersklasser interesserede i at slutte op om Østjysk Hjemstavnsforening, så den vedblivende må have økonomisk baggrund for at kunne opfylde de forventninger og ønsker, man naturligt stiller til den.

På dette sted kan det tilføjes, at Adslevslægten arbejder på udgivelsen af en ny udgave af slægtsbogen, nemlig nr. 3. De andre er udsolgte. Skulle nogle af vore medlemmer ligge inde med supplerende oplysninger, fotografier og lignende, som bør komme med i den nye bog, bedes henvendelse ske til: Søren Chr. Sørensen, Alling gamle Skole, 8680 Ry, telefon (06) 89 19 76.

Erna Lorenzen.

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING'S BESTYRELSE

Forretningsudvalg:

Formand: godsejer Erik Kjær,
Ristrup Hovedgård, 8381 Mundelstrup
Næstformand: gårdejer P. Damgaard Andersen,
Hørret, 8320 Mårslet
Kasserer: godsejer J. A. Pontoppidan,
Constantinsborg, 8260 Viby J.
Sekretær: landsretssagfører E. Lund-Sørensen,
Søndergade 4-6, 8000 Århus C.
Trafikkontrollør S. E. Sørensen,
Peter Fabersvej 9, 8210 Århus V.

EXKURSIONS- OG MØDEUDVALG:

Trafikkontrollør S. E. Sørensen, formand, Århus
Direktør, civiløkonom Erik Hvejsel Larsen,
Allingåbro
Erhvervsvejleder Birte Voigt Lund, Århus

ØVRIGE MEDLEMMER:

Skolebibliotekar Arne Gammelgaard, Hammel
Karen Haugstrup, Århus
Direktør, cand. oecon. Bent Knie-Andersen,
Charlottenlund
Proprietær Erling Holm, Snærlid
Lærer Ove Jensen, Grundfør, Hinnerup
Brandinspektør Carl A. Laursen, Tved
Museumsinspektør, dr. phil. Erna Lorenzen,
Århus
Direktør, civiløkonom Erik Hvejsel Larsen,
Allingåbro
Fotograf Else Otzen, Odder
Museumsinspektør, cand. mag. Bent Ousager,
Horsens
Handelsmand Tage D. Rasmussen, Højbjerg
Gårdejer J. Finnemann Schultz, Tørring

ÆRESMEDLEMMER:

Fhv. gårdejer Rasmus Bendixen, Århus
Konsulent Anton Jelsbak, Hammel
Proprietær Søren Spanner, Skjoldedelev

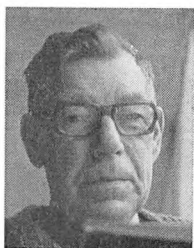
her skete det...

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Forord	3	Mine børn på Samsø	79
Forfattere	6	Af <i>Meta Knudsen</i> .	
Et tidsbillede fra Århus ca. 1889–1918	9	Min barndoms lyse vej	85
Af <i>Bodil Engel</i> .		Af <i>Henning Hall</i> .	
Fra handelsbetjent til fabrikant	18	Teenager i begyndelsen af 1960'erne	92
Af <i>Edvard Pedersen</i> .		Af <i>Mariann Ploug</i> .	
En håndværkerfamilie i Horsens	26	En by og dens skole	98
Af <i>Bent Knie-Andersen</i> .		Af <i>Knud Mogensen</i> .	
Erindringer fra et langt liv	35	Historieundervisningens rolle	101
Af <i>Axel Marius Sørensen</i> .		Af <i>Peter Ditlevsen</i> .	
Fra Hasle omkring århundredskiftet	43	Småstrejf fra Østjyllands kulturfront 1977.	
Af <i>Peter Dabl</i> .		Lokalhistoriske arkiver på Djursland	110
Tilbageblik over en god barndom	50	Af <i>Søren Sloth Carlsen</i> .	
Af <i>Sigurd Nielsen</i> .		Litteratur om Østjylland 1976	113
Dreng i Argentina	63	Af <i>Kjeld Elkjær</i> .	
Af <i>Lauge Elkjær</i> .		Clautholm	114
		Af <i>Henrik Berner</i> .	
		Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup	118
		Af <i>Svend Nielsen</i> .	
		Djurslands Museum, Grenå	118
		Af <i>Ejnar Hovesen</i> .	
		Arbejder-, håndværker- og industrimuseet i	
		Horsens	119
		Af <i>Jacob B. Jensen</i> .	
		Forhistorisk Museum, Moesgård	120
		Af <i>Hans Jørgen Madsen</i> .	
		Odder Museum	122
		Af <i>Jan Skamby</i> .	
		Kulturhistorisk Museum, Randers	124
		Af <i>Guri Dybsand</i> .	
		Silkeborg Museum	126
		Af <i>Christian Fischer</i> .	
		Købstadsmuseet »Den gamle By«	128
		Af <i>Hans Lassen</i> .	
		Østjysk Hjemstavnsforening	130
		Personregister	131
		Stedregister	135

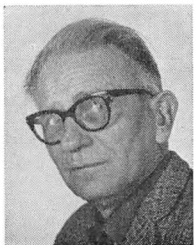
FORFATTERE:

Peter Dabl er født 1899 i Hasle og arbejdede ved egnens landbrug fra sit 11. år. Har senere arbejdet i foderstofforretningen S. M. Holst i Frederiksgade og derefter i Dansk Landbrugs Grovvarerelskab indtil pensionsalderen. Har indsamlet et stort lokalhistorisk stof fra Hasle såvel i tekst som i billeder.

Peter Ditlevsen er født 1938. Lærer ved Ry Højskole 1968–73. Cand. pæd. studiet (Historie) ved Danmarks Lærerhøjskole 1973–76. Siden 1976 timelærer ved Statsseminariet på Emdrupborg. – Artiklen bygger på studiets afsluttende kandidatopgave, en sammenligning af historieundervisningen herhjemme med Englands Open University.

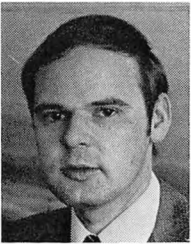
Lauge Elkjær er født i Nykøbing M. 1906. I Argentina fra 1910–20. Dimitteret fra Ranum Seminarium 1930. Enelærer i Brandstrup ved Løgten 1934–48. Førstelærer i Vitved 1948–61. Førstelærer i Voldby ved Hammel 1961–72. Anmelder i Bogens Verden og ved Silkeborg Bibliotek. Formand for sammenslutningen af folkebiblioteker i Silkeborg Centralbiblioteks område.

Bodil Margrethe Engel er født 1924. Overassistent ved DSB, Århus.

Henning Immanuel Hall er født 1929 i Århus. Teologisk kandidat i Göteborg, Sverige, 1955. Præst i Metodistkirken 1957. Sekretær i Den danske Israelsmission 1961. Sognepræst i Randlev-Bjergager 1964. Sognepræst Randers Sct. Clemens 1976. Udgav 1972 »Skår af Randlev-Bjergager sognes historie«, 1975 »Troens sangvers«, 21 bekendelsessalmer. 1976 novellesamlingen »Randlev-dage«.

Bent Knie-Andersen er født i Horsens 1942. Cand. oecon. fra Aarhus Universitet 1968. Underdirektør i Jyllands Kreditforening til 1977; nu direktør i forsikringselskabet Alm. Brand, København. Medlem af Folketinget 1975–77.

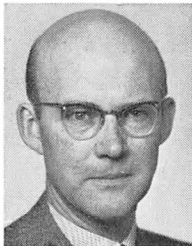
Meta Knudsen er født på Koldingegnen og uddannet på Vejle Seminarium 1925. Lærerebende forskellige steder, sidst ved Holbæk Realskole indtil 1970.

Knud Mogensen er født i Voer ved Ørsted i 1942. Realeksamen fra Allingaebro Realskole 1957, derpå nogle år ved landbrug, uddannet som journalist på Randers Dagblad og bladets redaktør 1971–76. Redaktør af Rougsø-Sønderhald Herreders Folkeblad, Ugebladet Randers By og Land samt Randers Lørdag; desuden knyttet til Viborg Stifts Folkeblad som lederskribent.

Sigurd Nielsen er født i Klejtrup 1901. Arbejdede ved praktisk mejeribrug fra 1915 til 1925, afbrudt af skoleophold i 5 mdr. på Gymnastikhøjskolen i Ollerup, 8 mdr. på Ladelund Mejeriskole og 6 mdr. på Askov Højskole. Mejeriingeniør 1928, mejeribestyrer og undervisningsassistent i U.S.A. i 2 år, assistent og forsøgsleder ved Landbohøjskolens Mejeri- og Slagterilaboratorium i 11 år og mejerikonsulent fra 1941 til 1971.

Edvard Pedersen er født 1909, udlært hos Vilh. Kloster, Århus. Var i 6 år i Magasin i Horsens og Odense, fra 1938 afdelingschef i Magasin, Århus.

Mariann Ploug er født 1948 i Århus og student fra Marselisborg Gymnasium, cand. jur. fra Århus Universitet, for tiden assisterende i »Den gamle By«s tekstilafdeling og i Odder Museum.

Axel M. Sørensen var født i Århus i 1885, død 19. august 1977. Udlært i murerfaget og har været selvstændig mester i en årrække.

Et tidsbillede fra Århus ca. 1889-1918

Af Bodil Engel

I en gammel notérbog med snørklede, gotiske bogstaver står følgende at læse:

»Jeg Johan Henrick Madsen blev konfirmeret den 24. September 1826 i Holmens Kirke.

Den 1. Januar 1827 antaget som Lærling No 172.

1. September 1827 udkommanderet med Skonnerten »Diana«, ført af Kaptajn Hagerup.

I 1832 udkommanderet med Fregatten »Nymphen«, ført af Kaptajn M. Lütken.

Den 10. November 1837 holdt jeg Bryllup med Catarine Marie Jensen. Vielsen foretoges af Pastor Münther, og vi bosatte os i Nyboder.

Den 27. November 1837 blev jeg Bud ved Sølieutenant Dalsersbot.

Den 16. Januar 1843 kl 12,00 blev min Kone forløst med et Drengbarn. Jordepoderen var Madam Kløpfner.

Den 19. Juli 1843 blev min Søn døbt af Pastor Virrumgaard og kaldet Elliot Henrik Malthe Madsen.«

Denne søn rejste som ung sadelmagersvend til Århus, hvor han bosatte sig og giftede sig med Karen Marie Mikkelsen. Et af deres børn var *Elvine*. Hun blev født den 24. juli 1879 i Nygade nr. 10 og døbt i Vor Frue Kirke, hvor hun fik navnet Elvine Marie Christine Madsen.

To brødre var der tillige: Michael Malthe Madsen og Elliot Henrik Malthe Madsen.

Nygade var dengang en pæn gade med små velholdte huse, hvor man strøede sand på gulvene om søndagen. Og en gang om året blev facaden vasket, helt op til tagrenden. Sandmanden kom kørende gennem gaden med sin hestevogn og råbte med drævende stemme: »Sand – sand«. Sandmanden havde sin gang gennem køkkenet ud til baggården efter tøndens Vandpumpen stod midt i gaden til fælles afbenyttelse.

For enden af gaden var rejst et højt plankeværk, og dér på den anden side lå Vor Frue Kirke og hele verden.

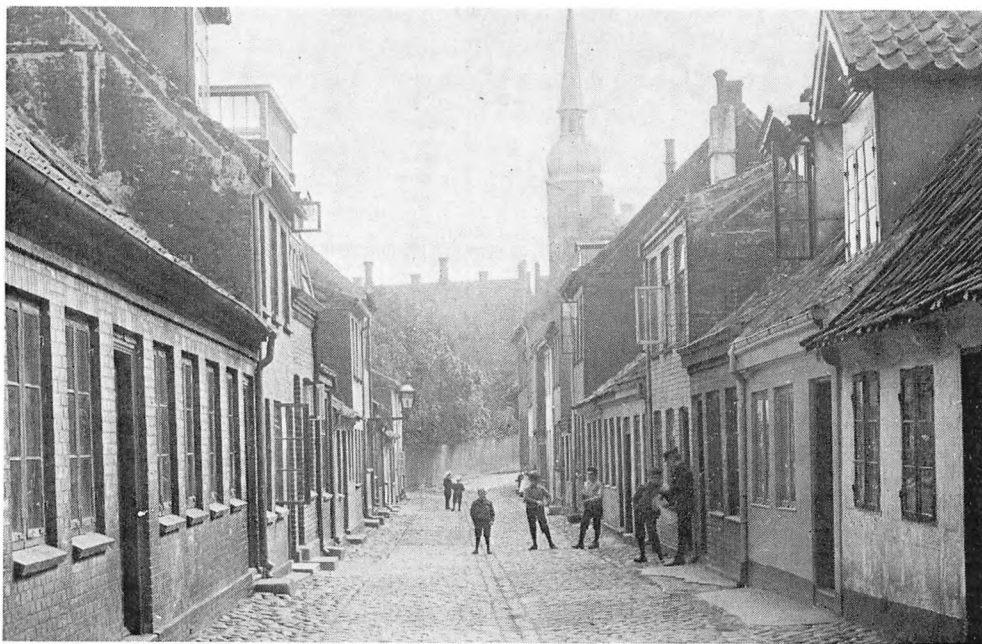
I de allerførste barneår har Elvine vel leget sorgløst sammen med de andre børn i gaden, dog erindrer hun aldrig at have ejet en dukke. Elvines to brødre, Michael og Elliot, var snilde på fingrene og forskaffede selv deres legetøj; de lavede også sprællemænd, som de solgte, og når handelen var gået godt, blev Elvine sendt ned til bageren i kælderen på Store Torv efter gammelt brød, og dengang vankede der meget for en 10-øre.

Den 30. april 1886 blev Elvine indskrevet i Søndre Pigeskole – nuværende Brobjergskolen i Frederiks Allé. Men allerede

i tiårs-alderen begyndte livets alvor, idet Elvine måtte tage plads i huset samtidig med, at skolegangen skulle passes. Børnene mødte kl. 8, men da Elvine fik plads, skulle hun først gøre morgenarbejdet dér. Og kl. 6 mødte den lille ti-årige Elvine hos enkemadam C. Sommer, Ny Grønne-gade 10. Arbejdet bestod i at tænde op i tre kakkelovne og at pudse støvler. Men dermed var pligterne ikke forbi. Efter skolegangen mødte Elvine igen i pladsen, mere arbejde ventede. Gulve skulle vaskes, vinduer pudses og køkkenbordet holdes hvidskuret. Her kunne Elvine ikke nå op, så lille som hun var. Men så lagde fru en mursten på gulvet til at stå op på, og Elvine flyttede dem med sig efter behov, senere fandt de dog en kasse i stedet for murstenene.

Enkemadam C. Sommer holdt hus for sin broder, hr. B. Wandall, fuldmægtig i Kreditforeningen. Når han i embeds medfør skulle ud at rejse med tog, måtte pigen, altså Elvine på 10 år, sørge for at vække ham. Dette skulle foregå kl. 4 om morgenen, men da turde den lille pige ikke gå alene på gaden. Derfor måtte Elvines fader stå op og følge hende derhen – efter at de selv var blevet vækket ved hjælp af naboens vækkeur, som de havde lånt – idet deres eget ur var et regulatorur.

Ofte måtte Elvines moder holde sengen i lange tider på grund af bronchitis. Men alligevel tog hun del i husarbejdet. Kartoffler og andet blev stillet hen ved sengen, så hun kunne skrælle og ordne det. I sådanne perioder måtte Elvine tage fat

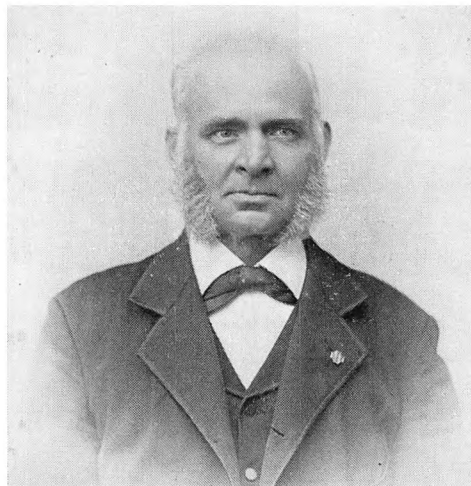

Nygade i Århus, hvor Elvine Madsen havde sit barndomshjem.

derhjemme om aftenen og lave mad til faderen og brødrene. Og var der en ledig stund, sad Elvine sammen med de andre piger i gaden på trappestenen udenfor og syede og hæklede til konfirmationsudstyret. Alt dette blev for meget for den lille spinkle pige, og en dag besvimele hun af overanstrengelse.

Mens Elvine gik til præst, blev hendes moder alvorligt syg, og man mente, at det bar mod døden. Da blev der bedt for Elvines moder i Vor Frue Kirke. Elvine var meget bedrøvet – også ved tanken om, at hun derved måske ikke fik sin konfirmation. Men så blev stadslæge H. C. E. Schmiegelow tilkaldt, og han kom kørende i sin karet med kaleche over. Vognen kunne ikke køre ind i den smalle gade og holdt derfor for enden af Nygade, hvor masser af børn stimlede til. Han gik ind i nr. 10 og sagde: »Vil De leve eller dø, madam Madsen?«. Jeg vil helst dø«, svarede hun med svag stemme, så syg som hun var. »Men De skal leve«, sagde doktor Schmiegelow – og det gjorde hun – og Elvine fik sin konfirmation.

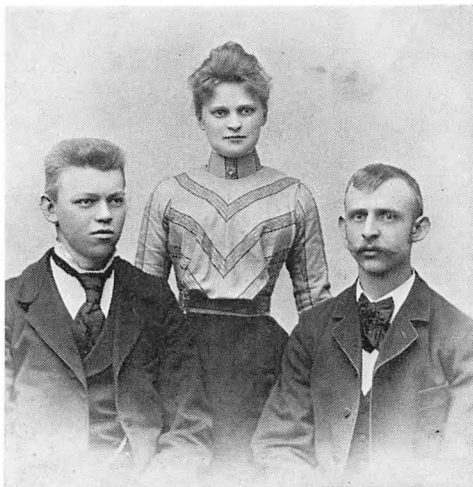
Ved den sidste konfirmandundervisning var det skik og brug, at man gav præsten en skilling. Pastor J. N. Zahrtmann ved Vor Frue Kirke kundgjorde da også, at hvis der var nogen, der ville give noget, skulle de bare komme med det i en konvolut. Elvines fader sendte hende af sted med 4 kroner – en tredjedel af hans ugeløn. Men på vejen derhen kom Elvine i tanker om, at det var for meget. Resolut tog hun 2 kroner op af posen – ikke for at berige sig selv – men Elvine mente, at moderen havde mere brug for pengede end pastor Zahrtmann.

Elvines far, sadelmager og tapetserer Elliot Henrik Maltbe Madsen (16/1 1843–30/11 1903).

På selve konfirmations søndagen mødte de fleste piger i kirken i sorte kjoler. Elvine havde en sort, ulden kjole på med piber forneden. Ved denne konfirmation i Vor Frue Kirke i 1893 blev 33 piger konfirmerede, og heraf var kun 3 piger i hvidt. Kun bedrestillede folks børn havde hvide kjoler på. Elvines andendagskjole var en rød, ulden kjole med rouleauer. Lomme-tørklæde til 65 øre havde hun selv købt hos Rosenvinge på Søndergade.

Om eftermiddagen kom præst og købmand, tanter og kusiner og gratulerede – og så var der madam Appel. Hun havde søndag formiddag inden kirketid haft det hverv at pudse samtlige familiens sko. Men hun var kommet for skade at bruge kakkelovnsbørsten, så skoene skinnede langt væk og smittede af, så de måtte vaskes rene. Salmebogen fik Elvine foræret af enkemadam Sommer, og af hr. Wandall en dejlig kringle til 2 kr. fra bager Holle.

Elvine Madsen med brødrene Elliot (sølvmed hos Cohr i Fredericia) og Michael (arrestbetjent i Århus).

Af gaver var der bomuldstøj til forklæder, pynteforklæde, syæske og poesibog.

Elvines fader, Elliot Henrik Malthe Madsen, var sadelmagersvend og tapetserer i det kendte firma, Emil Halling, Vestergade, der blev grundlagt i 1856. Madsen var en af de solide svende, der fik arbejdet betroet i mange kendte Århus-hjem. Han arbejdede således på hotel »Royal«, hos amtsforvalter J. Gottlieb, og han blev sendt til København for at udføre arbejde for justitsråd Tegner, da denne flyttede dertil. Ligeledes arbejdede han hos borgmester F. C. B. Vestergaard, Mejlgade 6, og her sagde fru: »Ja, jeg ville gerne give Dem en kop kaffe, sadelmager, men jeg har ingen fløde og ingen brød!« Der var to piger i huset, og bageren boede lige ved siden af!

Faderen var højremand. Engang da Elvine sad derhjemme og læste i »Demokra-

ten«, som hun havde købt, kom faderen og sagde til hende: »Hvad er det for et smudsblad, det skal i kakkellovnen, det må du ikke læse!« Lønningen var ikke stor omkring år 1890. Faderen havde 12 kr. i ugeløn, og den skulle mætte fem munde. Men priserne på fødevarer var også anderledes dengang. Et pund lever fik man for 25 øre, ¼ pund kaffe kostede 33 øre, et pund smør 80 øre. Æg kostede 4 øre pr. stk. for ikke at tale om akvavit, hvor man fik 1/1 flaske for 38 øre.

Huset i Nygade var deres eget. Men det var strengt, når pengene til kreditforeningen – 11,50 kr. – skulle ud til termi- nen. Især i julemåneden var det svært at få så mange penge fra, for der var jo yderligere helligdagene, hvor faderen ingen penge tjente, så det var ikke let at skabe jul for fem mennesker. Juleaften holdt forretningerne åbent til kl. 20. Men der vankede ingen julegaver og intet juletræ. Man var glad, når bordet var dækket, og julemiddagen stod på ribben, medister og rødkål, bagefter var der dessert.

Men nytårsdag skete der noget, for da havde Elvines broder Michael fødselsdag, og samtidig plejede de at få madam Sommers juletræ, som nu blev sat ud. Og det var spændende, for her hang endnu sukkerfløjter og 2 øres ure, samt kræmmerhuse og æbler med sølvpapir. Nytårsaften vankede der altid æbleskiver, og bagefter gik faderen med børnene ned til havnen. Moderen kom aldrig ud. Ved havnen så de et flot fyrværkeri, som byen gav. Kirkeklokkerne ringede, og der var fakkeltog.

Faderen var ordensbroder i NIOGT-logen. Når der blev afholdt storlogemøde i Odense, rejste han dertil med toget med-

bringende regalierne i en kasse, betrukket med sort voksdug. Under møderne var han iført regalierne, som bestod af en rød fløjlskappe med ordener og guldfrynser og en gulddusk på bystet.

Efter konfirmationen i 1893 måtte Elvine for alvor ud at tjene. Hun havde forskellige pladser, hos bogholder Hjalmar Rude, Volden 6, hos fru C. Wolff, og hun kom i huset i Grønnegade nr. 11 hos tømrer Jens Peter Hansen; han var fru Mary Ravnholt og fru Johanne Eskildsens far. Derefter kom Elvine til farver Trauls Erichsen i Vestergade, hvor hun var på strygestuen i et halvt år. Da hun søgte pladsen, blev der sagt: »Ja, når det er sadelmager Madsens datter, kan vi bruge Dem her!«

Men derfra vovede Elvine det store spring. I august 1902 søgte hun pladsen i huset hos grosserer Otto Lassen, Klostergade 56, efter at være blevet anbefalet af gårdskarlen hos Trauls Erichsen, Carl Poulsen. En dag dristede hun sig derhen og fik foretræde hos frøkenen, frøken Johanne Lassen, der var ugift, og som repræsenterede huset for sin broder, Otto Lassen. Elvine sagde: »Ja, jeg har ikke mine anbefalinger med i dag!« »Det behøves ikke, Deres ansigt anbefaler sig selv!« svarede frøkenen, hvorefter hun tog to kroner op af dragkisten og gav Elvine dem i fæstepenge. Dog var pladsen først til tiltrædelse tre måneder senere, men Elvine gik tur forbi huset hver aften og talte vinduerne. Og hun blev mere og mere febrilsk, for frøkenen havde fortalt, at der var fjorten værelser og to kontorer at holde, og at der skulle tændes op i ni kakkelovne hver dag! Til sidst sagde Elvine

Købmand Otto Lassen (4/2 1854–9/5 1942).

til sin moder: »Kan du ikke gå derhen og sige, at jeg er blevet syg, og at det ikke kan blive til noget.« Hertil svarede moderen: »Nok kan du få mig med til meget, men det her går jeg alligevel ikke med til!«

Den 1. november 1902 tiltrådte Elvine pladsen. Samme aften var der theselskab, hvori deltog bl. a. grosserer Christian Rømer og frue, som var datter af storkøbmanden Hans Broge.

Elvines værelse lå ved siden af køkkenet, det sted i det store købmandshus, hvor der blev bestilt mest, i hvert fald i betragtning af, at Elvine i det daglige var ene om alt husarbejdet. Elvine begyndte hver morgen kl. 5 med at tænde op i de ni kakkelovne, pudse støvler, gå til bager Holle efter simler og franskrød og lave morgenmad.

På vaskedage begyndte Elvine kl. 2 med at tænde op i to gruekedler og lave kaffe til vaskekonens ankomst kl. 3, og herefter vaskede hun med indtil kl. 5, hvor

Johanne Lassen, datter af købmand Rasmus Lassen.

huset ventede hende. Vaskekonen fik 2 kr. for den første dag og 1 kr. for den næste dag, hvor tøjet skulle skylles. Købmandsgården havde to store sribede katte. På vaskedage, når der var tændt op i gruekedlerne, kom de for at få lidt lunhed. De var kaldt op efter det kriminelle par, der i 1902 brød ud af Århus arrest, og kattene kunne således ikke hedde andet end Ferdinand og Karen Spidsmus.

Otto Lassen var meget pertentlig med vasketøjet. Det måtte under ingen omstændigheder dufte af sæbe. Man havde derfor den skik, at vasketøjet natten efter kogningen henstod i klart, koldt vand. Næste dag blev det skyllet og hængt ud. Men det kunne hændes, at grossererens vi-

ste sig i strygestuen, tog et lommetørklæde op og førte det flere gange forbi næsen for at snuse, om der nu ingen sæbeduft var. Ved hovedrengøring stod Elvine op kl. 3 for at begynde med at pudse kakkellovne, og hun var ene om alt arbejdet, således vaskede hun ni fag dobbeltgardiner ad gangen og strøg dem.

Når grossererens og frøkenen var ude i selskab, sad Elvine oppe og ventede, ofte til langt efter midnat. For Elvine skulle hjælpe frøkenen med at få sit »liv« snøret op og med at få kjolen af.

Engang da Otto Lassen lå syg med et dårligt knæ, havde han en stok placeret ved sengen, således at han kunne banke i gulvet, når Elvines assistance var nødvendig.

Otto Lassen besad adskillige formandsposter og tilidshverv, og i den forbindelse blev der afholdt store selskaber dér i huset. Han var således formand for bryggeriet »Ceres«, medlem af repræsentantskabsrådet for Jydsk Handels- og Landbrugsbank og af tilsynsrådet for Sparekassen på Lille Torv. Desuden var han medlem af selskabsforeningen »Polyhymnia«.

Når der skulle være fest i huset, holdt frøkenen og Elvine råd og sammensatte menuen; og under Elvines kyndige hånd og med en kone til hjælp blev der fremtryllet mangan herlig middag i huset i Klostergade. Alle, som kom der, kendte Elvine, og flere af byens kendte hjem var ude efter at få Elvine i deres brød. Det endte med, at grosserer Lassen måtte sige: »Nu tager De vel ikke Elvine fra mig.«

En aften ved et selskab, da Elvine åbnede glas døren til spisestuen, nejede og sagde: »Værsågod«, udbrød konferensråd

Louis Hammerich: »Dér har vi det smilende ansigt!«

I disse selskaber deltog, med fruets, Hans Broge, Otto Mønsted, Chr. Rømer, greve og grevinde Trampe, grosserer Edv. Rahr, overlægerne Chr. Weis og S. Zahlmann, overretssagfører Chr. Kier, bankdirektørerne H. Levinsen og C. Vilchen.

Her er nogle prøver på traktementerne.

Menu for 17 personer den 26.11.1905:

Suppe med fiskeboller. Høns i champignons, oliven og brisler. Oksetunge og laks med bønner, hvide roer, blomkål og gulerødder. Oksefilet med brunede katofler og tomater. Is med stødt nougat.

Herremiddag med champagne den 2.12.1905:

Skildpaddesuppe. Skaller med østers. Sprængt and, grønlangkål og slikasparges. Henkogte frugter overhældt med fin vin. Bederyg med kastanier. Is.

Middag den 22.1.1906:

Brun suppe med asparges. Kogt kalkun med flødepeberrod. Dyresteg. Karamellrand. Frugt. Konfekt.

Frøkenen, der forblev ugift, repræsenterede huset for sin broder. Endvidere deltog hun i filantropisk arbejde og gjorde en del for de fattige. Der var tre søstre foruden: fru bankdirektør Emma Vilchen fru kaptajn Olga Kauffeldt og fru kreditforeningsdirektør Ove Hjelm. Om aftenen sad frøkenen og Elvine inde i stuen og drøftede dagens arbejde. Undertiden bad frøkenen om lov til at gå ud i køkkenet og røre sig en æggesnaps, hvilket hun godt kunne lide.

Men det var en gylden regel, at Elvine også skulle en tur hjem til sin moder i Nygade, faderen døde i 1903, moderen i

1916. Men i alle disse år, hvor moderen var alene, kom Elvine hjem hver eneste aften for at se til hende. Og inden hun gik igen, bad moderen hende altid om at synge et vers af hendes yndlingssang.

Første vers lyder således:

*»Vor Fader har Lys i sit Vindu,
Det skinner i Natten frem,
Det lyser saa mildt og venlig,
Og kalder os alle Hjem,
Vor Fader har Lys i sit Vindu,
Det trøster i Storm og Slud,
Det vinker fra Synd og Smerte,
Og viser os Vej til Gud.«*

Dagene og årene i Klostergade gik for Elvine med slid og trofast arbejde. Den gang sad begreberne pligtfølelse og troskab i højsædet. Og Elvine svigtede aldrig en dag – heller ikke den dag, der blev sendt bud efter hende fra Saltum sygehus, hvor frøkenen var blevet indlagt, lidende af et pludseligt anfald af tarmslyng.

Det forholdt sig således, at grosserer Lassen, frøkenen og dennes veninde, frøken Ingeborg Lottrup, i sommeren 1911 opholdt sig på ferie på »Kettrupgård« ved Løkken. Under hele ferien havde frøkenen følt sig utilpas, og hun skrev derfor hjem til Elvine efter uldent undertøj og »Palmblands mavebitter«.

Tilstanden forværredes, frøkenen blev indlagt på Saltum sygehus, og til sidst måtte Otto Lassen ringe hjem til Århus og sige: »Det eneste min søster ønsker er at få Dem, Elvine, herop.« – Torsdag den 6. juli 1911 kl. 5 morgen rejste Elvine med tog til Ålborg og videre til Saltum for at være hos sin frøken. Otto Lassen og frøken Lottrup og søstre fra Århus kom for

Aarhus d 11/7 1911.

Kære Elvine Madsen:

For ikke at give Hoffmand igen mere pinligt og ubehageligt
følelse jeg skriftligt at sige Dem hvad jeg tydelig vilde have
sagt Dem m. H. H.

Jeg vilde have Dem min hjertelige Tak for hvad De, i de
de har, har været for i mit Hjerte som for min afbrudte
Sister og for mig - fordi De, som aldrig rigtig har givet
og Elvines har været det eneste Hjerte og fordi De, i alle
Hænder og alle vilde mig har sagt at jeg det var ganske
sine smiligt for at have De som var sidet paa, at vilde
i Hjerter og af Hjertens paa og mine hofnæstlige for og
hvad jeg heller ikke skal glemme Dem
de vil jeg gerne, at dem som mig vil minde i Hjerter og
at alle Hjerter Dem, som de gælder som jernlig som her

Breve til Elvine Madsen (gift Rasmussen) fra købmand Otto Lassen.

Aarhus d 14/10 35

Kære Elvine Rasmussen!

Har jeg bringe Dem mine bedste
Tak for den smukke Mandt, som
De, som trofast, sendte til Johanne's
Grav. Med venlig Hilsen til dem
alle 3.

Trofast
Oth Lassen

Aarhus d 7/8 41.

Kære Elvine Rasmussen!

Hadde jeg min bedste Tak for den
værdige og oprigtige omhu og mod
mig paa min Fødselsdag.
Ogsaa Tak for Deres Trofasthed,
hvilket med mine offtede Takker
Johanne's Gravsted i Hjerter til
af alle Familier, Oth Lassen

at se til deres søster, men de skulle alle
gå igen. Kun Elvine skulle blive, for frø-
kenen følte, at her var et menneske som
af hjertet ville tage sig af hende, lide med
hende, være ét med hende.

Lægen kom og tilså patienten, men fo-
retog sig ellers intet. Under et anfald af
voldsomme smerter bad Elvine sygeplejer-
sken, om dog man ikke kunne give patien-
ten en indsprøjtning. Hertil svarede syge-
plejersken: »Det kan ikke lade sig gøre,
for sprøjten er rusten.«

»De skal holde mig i hånden hele ti-
den«, bad frøkenen. Og det gjorde Elvine,
trofast dag og nat til den følgende man-
dag, den 10. juli. Da bukkede frøkenen
under for sygdommen og døde i en alder
af 50 år. - I Elvines bog »Schmettaus
Christelige Kalender af 1906«, står føl-

gende at læse: »Den 11. Juli kl. 2 kørte
Hr. Lassen, Hr. Vilchen og jeg fra Syge-
huset med Frøkenens Baare. Kl. 11 Aften
kom vi til Aarhus, og der stod hele Fami-
lien.«

»Den 13. Juli blev Frøkenen ført til
Aarhus Domkirke kl. 8½ Aften, hvor
Stiftsprovst Lindhardt talte og bad en
Bøn.«

Båren blev ført hertil fra den gamle kir-
kegårds kapel, som lå på arealet, hvor nu
Århus Rådhus ligger.

»Den 17. Juli 1911 blev min kære Frø-
kenen begravet fra Domkirken, hvor Stifts-
provsten talte og kastede Jord paa.«

Men da sorgen var stilnet, førtes huset
videre i den vante gænge.

Elvine blev i sin plads til den 1. maj
1918. Da skete der det, at hendes sviger-

inde i Fredericia døde 35 år gammel, efterladende sin mand, Elvines broder, Elliot Malthe Madsen, og deres lille pige på to år. På dødslejet fik svigerinden det løfte af Elvine, at hun ville tage sig af den lille pige.

Det var med vemod, at grosserer Lassen måtte give afkald på Elvine, der i så mange år og på så enestående måde havde passet hans hjem. Den 4. maj 1918 rejste Elvine til sin broder i Fredericia, hvor hun blev i fem år og trådte i moders sted for den lille pige.

Men da blev det alvor for hende med den lokomotivfører, Peder Rasmussen, som kom en del dér i huset. Elvine havde lært ham at kende allerede i Århus gennem hans søster, frøken Karen Marie Rasmussen, som var Elvines veninde. Den 5. september 1923 blev Elvine og Peder Rasmussen viet i Trinitatis Kirke i Fredericia. Familien flyttede til Esbjerg, hvor den stiftede hjem, og den lille pige flyttede med. Hendes fader gav godviligt afkald

på hende, idet han vidste, at i det hjem var hun i gode hænder. For da Peder fandt Elvine, flyttede hun ind til gode og trygge kår. Men mildheden og godheden flyttede med – det ved alle vi at fortælle, som senere lærte hende at kende.

Gennem det altsammen går som en rød tråd, at Elvine fra sin tidligste barndom lærte at tjene og at ofre sig for andre. Og dette gjorde hun – ikke alene fordi hun skulle, men også fordi der i hendes sind boede en godhed og en medfølelse med andre mennesker. Alt dette rummedes i den mildhed, der lyste ud af Elvines øjne, og som mødte en, hvergang man stod over for hende.

Dette måtte skrives ned, fordi Elvine på så levende en måde fortalte om sin barndom og ungdom – og fordi det belyser en svunden tid, en tid, der altid vender tilbage.

Elvine Rasmussen døde den 2.4.1958 i Århus, 79 år gammel.

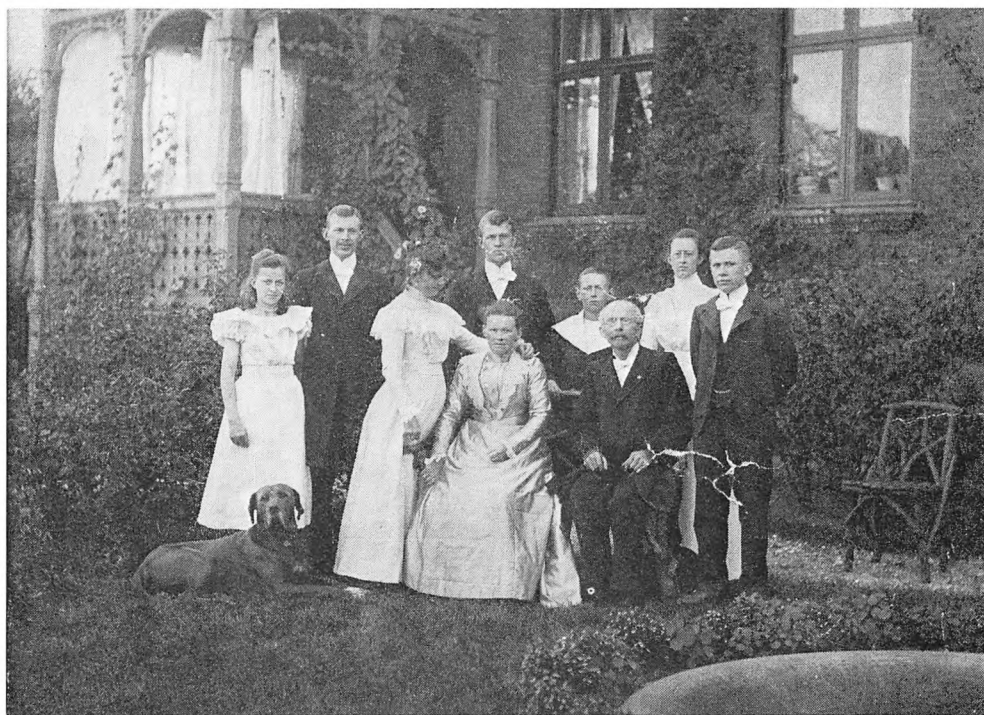
Fra handelsbetjent til fabrikant

Af Edvard Pedersen

Min bedstefar og navne, Edvard Pedersen, havde hele sit mangesidige manddomsvirke i Århus. Han oplevede byens udvikling fra håndværkersamfundet til industrialiseringen rigtig slog igennem, og byen fik præg af den driftighed, vi i dag ken-

der – en udvikling han selv havde energien og fliden til at følge med i.

Edvard Pedersen blev født den 4. september 1849 i Sveistrup ved Skanderborg som søn af husmand og snedker Peder Ovesen. Der var otte børn i familien. Han

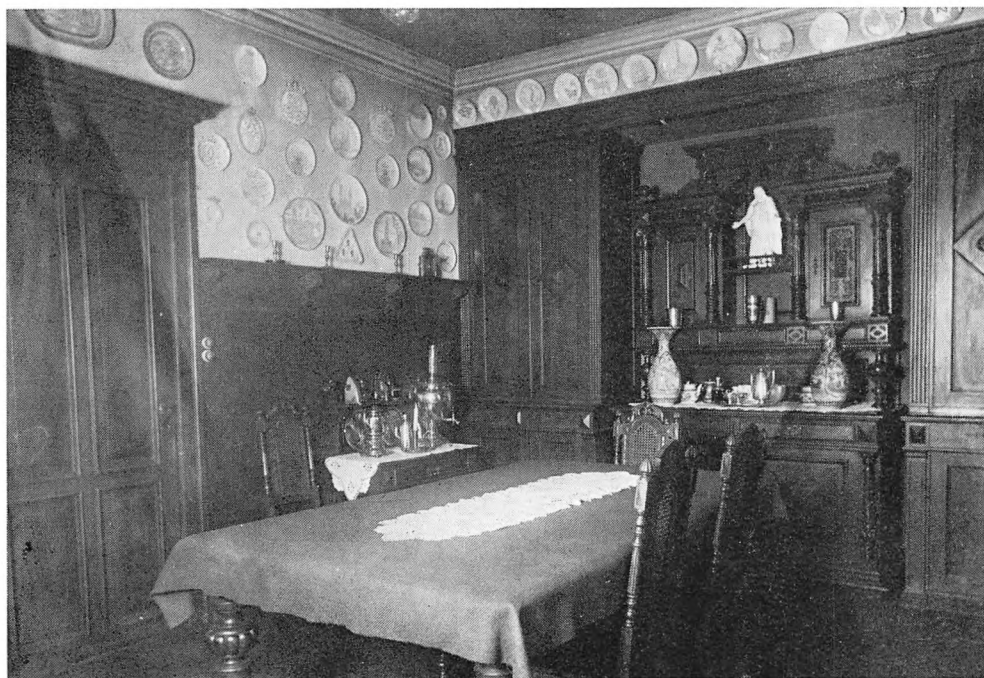
Edvard Pedersen og hans hustru Anine på deres sølvbryllupsdag år 1900 i haven ved huset i Spanien 11. De syv børn er stående fra venstre: Anna Sofie, Ove (forfatterens far), Eleonora, Christian, Johannes, Margrethe og Edvard jun.

kom i købmandslære i Skanderborg i den gamle købmandsgård hos Oscar Bruun på hjørnet af Adelgade og Møllegade. Her fik han en grundig handelsuddannelse, der kom til at præge hele hans fremtidige virke.

Efter endt soldatertid som infanterist kom han til Århus hos den kendte købmand M. C. Lottrup i Mejlgade eller Middegade, som den dengang hed. Her var han beskæftiget som handelsbetjent i købmandshandelen og ved regnskaberne i brændevinsbrønderiet, der, medens han var der, fik mere og mere karakter af en fabrik. Bedstefar fik stillingen på grund af sin fantastiske regnefærdighed. Jeg kan

som dreng huske, at jeg har set ham tælle talrækker sammen – to cifre ad gangen, og var der ikke mange i den tredie cifferrække, blev den talt med i samme omgang – og så var det rigtigt, når sammen-tællingen var færdig. Det samme havde han gjort, da man regnede med rigsdaler, mark og skilling. Det var en færdighed, der dengang var meget påskønnet, men som i dag i elektronregnerens tid har tabt sin betydning.

Trods den store fristelse, det må have været, at gå i et brændevinsbrønderi, eller måske fordi man så så mange eksempler på uhæmmet nydelse af den såkaldte »fattigmands trøst«, var bedstefar – om ikke

Spisestuen i Spanien 11. Nogle af stolene er fjernet, så anretterbordet kan ses.

afholdsmand – så meget afholdende. Det blev højt til et glas rødvin juleaften og ved lignende lejligheder.

Året 1875 blev skelsættende for Edvard Pedersen og hans familie. Han løste dette år købmandsborgerskab i Århus, og den 7. september samme år giftede han sig med ungdomsveninden Anine Christiansen, datter af lærer Christiansen i Ingerslev. Lærer Christiansen havde på et noget tidligt tidspunkt været lærer i Skåde. Den gamle skolebygning i Skåde ligger endnu på hjørnet af Oddervej og Jelshøjvej lige over for den nyere skole.

De nygifte bosatte sig i Mejlgade 53 i det hus, som på den vestre side af gaden springer noget frem fra byggelinien. Her

blev min far og hans ældste søster født. Der var svalegang og udvendig trappe i mellembygningen. Edvard Pedersen startede eller købte en kolonialforretning i Spanien 11. Dengang var det et gammelt toetages hus. Bedstemor hjalp i forretningen, men man indså, at der skulle mere til, hvis man ville have det lidt bedre økonomisk, og det ville man.

Bedstefar begyndte så i det små en agenturvirksomhed for både danske og udenlandske firmaer. Det foregik på den måde, at han med en tospands hestevogn besøgte alle købmænd i omegnen mod Skanderborg, Silkeborg og langt mod nord mod Randers. Min far har fortalt, at bedstefar var en hård kusk, der kørte de fle-

Edvard Pedersen i den ene af husets dagligstuer i Spanien 11.

ste af ugens dage, og efter datidens målestok var det lange strækninger.

Denne virksomme mand repræsenterede blandt andet Hans Kjærs Sæbefabrik i Århus. Hans udenlandske agenturer var mest firmaer, der handlede med krydderier og lidt tobak. Der var så forskellige eksportører som Richard Besch i Königsberg, Hofmann & Schäfer & Co. i Amsterdam, Roemer Rechteb & Co. i Bremen og mange andre.

Bedstefar havde jo kun gået i »strå-tækt« skole, og hans sprogkundskaber har nok været noget mangelfulde. Således kan man læse i et gammelt forretningsbrev fra et af firmaerne, at hvis han ikke kan skrive noget bedre tysk, må de måske afbryde forbindelsen. Det har vel nok været noget af en tom trussel for at få mere forståelige breve, thi så god en sælger, som han var, skiller man sig ikke af med sådan helt frivilligt.

Forretningen i Spanien 11, som bedstemor nu passede ved personalets hjælp, og agenturvirksomheden gav nu så mange penge, at familien havde råd til at nedrive det gamle forhus og opføre det fireetages hus, der endnu ligger på stedet.

Familien voksede, der var i alt syv levende børn, og på pladsen bagud blev der derfor opført et toetages hus med udnyttet tagetage. Det var efter tidens forhold helt »up to date«, det er blevet nedrevet i 1976.

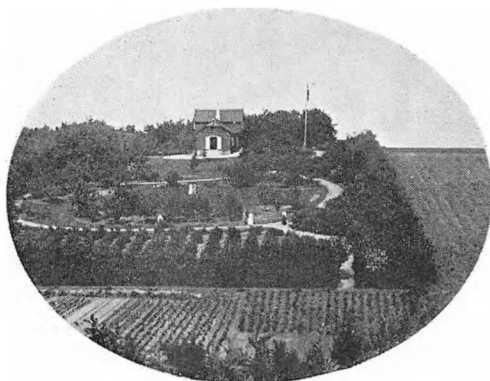
I stueetagen var der en lille personalelejlighed og kontorer. Ud for den brede trappeopgang var der en vinterhave med en glasveranda ud til haven. I denne have var der et lille, rundt springvand, og i det ene hjørne holdt man dværghøns,

Hans Kjærs Sæbefabrik i Rosensgade 28. Fra en børnehjælpsdag omkring 1915–20. Edvard Pedersen har lys filthat på.

man var jo fra landet! Haven vendte ud til det kvarter, der hed Grønland, så det var naturligvis en stående familievittighed, at det var store forhold, man havde indgang i Spanien og udgang i Grønland! På førstesalen i huset var der en stor spise-stue, to dagligstuer, soveværelse, køkken og et spisekammer, der mest lignede et bedre forråds-kammer. Desuden var der en stue, som var indrettet til badeværelse og linnedrum. Der stod et stort badekar omtrent midt på gulvet, om der har været kul- eller gasfyr, husker jeg ikke, men jeg var meget duperet over dette rum, vi havde selv kun et lille toilet.

I den ene dagligstue på en forhøjning ved vinduet stod bedstemors sybord. I en bestemt skuffe i dette sybord opbevarede hun nogle sukkersvøbelsesbørn med likør i. Når man kom på besøg, vankede der én og kun én af disse himmerigsmundfulde. På øverste etage var der indrettet værelser til de syv børn samt til pigerne, som man jo dengang havde flere af i en husholdning af den størrelse. På opgangen dertil stod der meget symbolsk en udstoppet stork,

»Villa Grinden« i Skåde.

som også var en ting, som små drenge lagde mærke til.

Når vi spiste aftensmad, blev der altid serveret te til, og den blev fremstillet på et lille anretterbord, hvorpå der stod en temaskine eller samovar. Bedstefar var også i mange år agent for det kendte tefirma David Metz, så teens kvalitet har nok været prima.

I 1886 blev Edvard Pedersen agent for Hans Kjærs Sæbefabrik i Rosensgade 28. Han var både byagent og havde også agenturen med på de før omtalte landture. I 1908 overtog han fabrikken efter Hans Kjærs død. Man fremstillede såkaldt blød sæbe – brun og grøn krystalsæbe. Den blev solgt i baljer, som blev lavet specielt til dette formål på eget bødkerværksted.

På Landsudstillingen i 1909 fik fabrikken som den eneste i Danmark bronze-medalje for denne produktion. Senere optoges også fabrikation af marseillesæbe – et produkt, der eksporteredes i en sådan målestok, at da produktionen var på sit højeste, var der på store dage en eksport

på op til 10.000 kg, et stort tal på det tidspunkt.

Kun forhuset i Rosensgade 28 står der stadig. Tidligere lå fabrikken inde i gården tværs over den nuværende gårdsplads, yderligere var der nogle sidehuse med blandt andet en staldbygning. I forhuset boede på første sal min onkel, fabrikant Edvard Pedersen jun., og i stueetagen havde købmand og smørgrosserer Baune kontor. I selve den gamle bindingsværksbygning med vinstokken op ad væggen var der kontor og bødkerværksted.

Jeg erindrer tydeligt kontoret med de høje drejetaburetter og pultene, der var stillet mod hinanden med store regnskabsbøger ovenpå. Disse kunne vippes ned på pultene, når der skulle skrives i dem. Der var sand på gulvet og spytbakken i hvid emalje samt belysning med grønne skærme.

En ting, der også gjorde indtryk på en lille fyr, var, når sæbemesteren kom ind på kontoret. Træskoene blev sat udenfor, og så meddelte han, at nu var man klar til at farve grøn sæbe. Bedstefar tog så nøglerne frem og hentede i skabet et stort glas med det grønne farvestof. Det må have været dyrt, for man behandlede det meget højtideligt. Der kom så lidt farve i den kæmpestore kedel, og nogle store vingblade, der var anbragt på en akse lodret i kedlen, rørte man derpå rundt med. Farven på sæben skiftede nu langsomt fra det lyst brunlige til den fine, grønne farve. Før ret at kontrollere farven før aftapningen blev der afsat forskellige dråber af sæben på et stort stykke glas. Når det var tørt, blev det holdt op mod lyset, så man kunne se, om farven var rigtig. Sæbeme-

steren lugtede til det og tog så en knivspids af sæben og smagte på den. Vi så beundrende til og betragtede ham nærmest som en slags troldmand.

Det er også blevet fortalt, at man på fabrikken lod de byttepenge vaske, som kuskene skulle have med ud, når de besøgte købmændene. Der skulle ikke komme snavsede penge fra en sæbefabrik.

Bag fabrikken lå der en dejlig have med frugttræer, græsplæne og gynger til min fætter og kusine. Haven strakte sig op til skoletandklinikken i Graven. Under første verdenskrig var der indlogeret husvilde i stueetagen på skoletandklinikken, men da der var meget dårlige sanitære forhold i husvildeboligen, forrettede nogle af beboerne deres nødtørft i aviser og kastede det over plankeværket, der omgav haven. Dette gav helt forståeligt nogle gnidninger. I haven dyrkedes der også under første verdenskrig tobaksplanter, men kvaliteten af tobakken kender jeg ikke noget til.

I 1896 overtog Edvard Pedersen agenturet for det dengang meget kendte assurancefirma Chr. Rasch i København. Det var et agentur, han beholdt i mange år. Han fejrede i alle tilfælde 25 års jubilæum i 1921. I 1910 fik han et meget fint konsolur af marmor, fordi han var den i firmaet, som havde tegnet flest livsforsikringer i hele Skandinavien det år.

I 1915, da bedstefar holdt 40 års borgerjubilæum, optoges sønnen, Edvard Pedersen jun., som kompagnon, og i 1916 overtog han fabrikken, der i 1920 blev omdannet til aktieselskab. På grund af den store konkurrence fra de danske og udenlandske sæbefabriker, der satte ind på

Døtrene Eleonora og Anna Sofie omkring 1910 uden for pavillonens i skoven ved »Villa Grinden«.

dette tidspunkt, begyndte en stærk nedgangsperiode for fabrikken.

Også uden for forretningslivet var der brug for bedstefars energi og virketrang. Han, der kom fra et religiøst hjem, blev medstifter af K.F.U.M. i Århus og var dets kasserer i en lang årrække. To af hans nære venner fra K.F.U.M. var kaffehandler Jensen i Graven og spejlfabrikant Jensen – kaldet Spejlesen – i Studsgade. Edvard Pedersen var ligeledes revisor for Ormslev Børnehjem. Han gjorde en stor indsats i komitéen for Bispetorvets bevarelse. I 1919 stillede han stueetagen i be-

boelseshuset i Spanien 11 til disposition for afstemningskomitéen for 3. zone i Sønderjylland.

Familien holdt i mange år ferie på Skagen, men da bedstemor begyndte at blive svagelig, lejede bedstefar i 1908 »Villa Grinden« på Grumstolsvej i Højbjerg af en tandlæge. I 1909 blev huset købt som fødselsdagsgave til bedstemor.

»Villa Grinden« lå på en bakkekam, så haven skrånede mod syd, og opkørslen til huset skete gennem en stor samling høje bøge- og grantræer, der dækkede den nordlige side af bakken. Selve huset var et rødmalet toetages, norsk træhus med hvide skodder og skydedøre. Den øverste etage ragede for halvdelen af husets vedkommende ud over stueetagen. Der var en udvendig trappe til denne etage. Langs tag-

ryggen var der en udskåret, hvidmalet slangelignende rygning samt en hvid skorsten til kampestenspejsen.

Nede i skoven lå der en lille pavillon med værelser til døtrene, og nederst i skoven var der en hestestald. I haven fandtes mange sjældne træer, og på selve bakken – cirka 40 meter fra huset – var der bygget en udsigtsbalkon, så man derfra kunne nyde synet ned mod Marselisborg Skov ved Silistria og ud over vandet med Samsø i baggrunden.

Bedstefar beboede dette hus resten af sit liv, og han tog ofte til Århus med bådene »Marselisborg« og »Turisten«, der sejlede fra Silistria ind til havnen i Århus. Da han i en sen alder ved tidernes ugunst mistede sin formue, blev huset isoleret til helårsbeboelse, og hjemmet i Spanien blev

Fabrikant Edvard Pedersen var mangesidig. Trickfoto fra 1916.

opløst. Efter bedstemors død holdt min tante Margrethe Pedersen hus for bedstefar. Hun havde før været på den postekspedition, der var på Sct. Clemens Apotek i Studsgade.

Vi børnebørn holdt meget af at komme på »Villa Grinden«. Det var et herligt fristed med masser af plads, ligesom der sommeren igennem var en bunke frugt af alle arter. Køkkenhaven havde en lang gang, kantet med fuchsiaer. Der var to lange aspargesbede, og da vi blev lidt større, blev vi betroet at stikke asparges

og pakke dem ind i store rabarberblade. På den grund, hvor »Villa Grinden« lå, ligger der nu 8–10 parcelhuse.

I 1931 døde bedstefar. Han havde gennem livet fra en fattig barndom på landet ved flid og hårdt arbejde opnået at blive en meget velhavende mand. Men som det ofte er købmandens lod mistede han formuen igen. Trods disse vilkår var han en mand, som aldrig beklagede sig over skæbnens ugunst og de skiftende kår, han konstaterede blot, at det nu var Guds vilje med hans liv.

En håndværkerfamilie i Horsens

Af Bent Knie-Andersen

Ved min farmors død i 1956 efterlod hun et manuskript om sine erindringer fra barndomsårene. Det er dette manuskript, jeg har bearbejdet, og som danner grundlaget for fortællingen om livet i en håndværkerfamilie i Horsens i årene op mod århundredskiftet. Min farmor Anna Andersen, født Sørensen (1875–1956), var næstældste barn af malermester, dbmd. Lauritz Sørensen. Der var seks børn i familien, to sønner og fire døtre. Anna Sørensen blev senere gift med Ludvig B. Andersen (1869–1946). Ludvig B. Andersen var i lære som maler hos Lauritz Sørensen og etablerede senere egen forretning i Horsens. Erindringen om ham i Horsens er dog snarere om hans virke som bygmester end som malermester.

Vi var en lille familie. Far (Lauritz Sørensen, 1846–1905) var høj, mørk og venlig, men myndig, når det krævedes. Mor (Catharine Nielsine, født Frederiksen, 1846–1886) var mørk, med brune øjne og meget akkurat i sit hjem. Det tidligste minde jeg har, er et stort kvistværrelse, hvor den unge pige – det var i øvrigt fars kusine – skulle rejse og var ved at pakke. Jeg kom derop og ville se ud ad vinduet, men kunne ikke nå. Den unge

pige anbefalede mig da at tage en avis, og stille den på højkant og stå op på den. Men selvfølgelig faldt den sammen, hver gang jeg stod op på den.

Vi boede dengang i den sidste ejendom i Amaliegade på højre hånd. På den anden side var der høje skrænter ud imod Amaliegade, og en stor gartnerhave fra alléen op til kirkegården og til Hulvej. Der var i øvrigt ingen huse hverken på Hulvej eller på Gasvej, og kun et par småhuse på Carolinelundsvej. Der var heller ingen huse ud ad Sundvejen og kun en enkelt tranlygte lyste ved hjørnet af Strandgade, hvor der i den nederste del var et par enkelte småhuse, hvori der boede fiskere. Der var dybe grøfter til spildevandet, ingen kloaker og ingen rendesten – højest en sten langs kanten.

Det var i øvrigt her, at min fars bedste-forældre – altså mine oldeforældre – havde bygget hus til to familier, da de flyttede fra oldefars mangeårige plads som fisker for grev Friis på Boller. Oldefar hed Lars Sørensen Fisker, han havde fået sin fars profession med i navnet. Om minoldemor ved jeg kun, at hun var født ved Lemvig omkring 1800 og døde ca. 1895.

Far var ikke så stærk som barn. Han opholdt sig derfor i længere perioder ad

gangen hos sine bedsteforældre på Boller, og da han var en kvik og høflig dreng, kom han ofte op på slottet og var ledsager for de unge komtesser på svampejagter, nøddeture o.s.v. Han var afholdt, og det skulle senere få stor betydning for ham.

Efter konfirmationen kom far i malerlære hos malermester August Sander (1817–1883) på Nørregade nr. 10. Far var nu blevet en høj ung mand, som senere efter endt læretid kom til København og gik på Akademiet. Malermester Sander var en meget dygtig maler, som også havde rejst en del i udlandet. Han malede både landskaber og portrætter, og dette må have inspireret hans lærling til at blive noget lignende. Imidlertid aftjente far sin værnepligt ved garden og blev underofficer.

Malermester Sanders ægteskab var barnløst, men han havde søskende på Fyn, og da hans søster derovre døde, kom de mindreårige børn til familien. Et af disse børn hed Catharine Nielsine – eller som hun altid blev kaldt Sine. Hun blev modtaget med glæde i det barnløse hjem. Især af sin onkel, og da det viste sig, at hun var meget sirlig og flittig – og naturligvis taknemlig for det gode hjem – blev hun til stor glæde og adspredelse for adoptivforældrene. Jeg havde i mange år en 4-skilingskontrakt, hvor hun forpligter sig til at stå op om morgenen og tænde ild.

Om fru Sander ved vi ikke meget. Hun var vist som den tids mennesker var flest – og meget sparsommelig. På det maleri, Sander har malet af sin kone, har hun en streng rynke over næseroden.

Hvem der hjalp far økonomisk, medens han var på Akademiet, ved vi ikke. Efter fotografierne at dømme var han tynd som

en bønnestage, og han har sikkert levet meget sparsommeligt. Middagsmad fik han i hvert fald ikke hver dag, og jeg har hørt ham fortælle, at han holdt så meget af pandekager, så han var dum nok til at bestille pandekager, når han engang imellem gik ud og spiste varm mad.

Jeg antager, at det var livet som soldat, der udviklede ham. For på det billede, vi har af ham sammen med hans mor og to brødre, da han blev færdig som underofficer, ser han velproportioneret ud. Det er nok taget, da han kom hjem til faderens begravelse og måtte love moderen at blive hjemme og hjælpe hende. Farfar druknede nær Borre Knop ved Horsens fjord. Han var sandgraver. De havde et hus og en sandplads ved sydsiden af den gamle å. Far kom så til at arbejde som svend hos malermester Sander, og han blev senere forlovet og gift med den lille Sine – min mor.

Sander var en livlig, gammel herre. Hans kone var død, og han havde fået et andet af sine søsterbørn til at holde hus for sig – det var den ene af min mors tvillingesøstre – moster Karoline (1841–1936). Hun havde haft plads hos en familie i Odense.

Onkel spillede guitar og sang hertil; han kom sammen med mange mennesker. Han malede også stadig og havde portrætter hængende af sin kone og tilsvarende af sig selv og mine mostre – ligesom et yngre selvportræt og flere billeder, som han havde kopieret på museerne i Tyskland. Desuden havde han malet landskaber på væggene i sin spisestue. De var inddelt som stengrotter, og i hver var der et maleri. Det smukkeste havde han i sit sove-

Familiebillede fra midten af 1890'erne, fotograferet i malermester Lauritz Sørensens eget atelier på Nørregade 10 i Horsens. I forreste række fra venstre fortælleren Anna Sørensen og den yngste bror Lauritz Sørensen Fisker, stående søsteren Gerda, siddende stedmoderen, der var børnenes moster Karoline, yderst Ingrid. I bageste række den ældste datter Hedvig, faderen Lauritz Sørensen, yderst sønnen Harald.

værelse. En pragtfuld hvilende venusskikkelse i naturlig størrelse og ganske afklædt. Far måtte i øvrigt senere male et tyndt blegrodt gevant over hende, da lejligheden blev udlejet. I den store trefagsdagligstue var der også malerier af landskaber og blomster, men mellem vinduerne var der store forgyldte spejle med marmorkonsoller, og da vinduerne ikke var så høje, var der forhøjninger, som man brugte dengang. Møblerne var af mahogni – der

var et pragtstykke af en mahognichiffoniere med klap til at slå ned. Og så havde onkel en dejlig have ved sit værksted. Jeg husker foråret med alle de smukke blomster, hindbær og pæretræer samt pragtfulde roser på værkstedsmuren.

Jeg var den næstældste af seks børn – fire piger og to drenge. Efter at barn nr. 3 var født, en pige, blev mor syg. Hun blev dog rask igen – barnet, min søster Ingrid, var en køn lyshåret lille pige, men mor havde fuldt op at gøre med hende og det store hus, så det var moster Karoline, der tog sig af mig og hentede mig hjem til onkel, legede med mig og syede dukketøj til mig. På den tid kom jeg meget hos onkel og moster. Jeg husker, jeg sad og legede med fotografier – og alt hvad moster mente, der kunne interessere mig. Jeg sad også på onkels knæ, medens han fortalte historier for mig. Var der marked, kom onkel altid med et stort stykke gråt eller rødt sukker til os – eller et honninghjerter. Jeg hørte også onkel fortælle om den smukke sejltur ned ad Rhinen, og om de gamle borge oppe på bjergene. Det har jeg altid længtes efter at opleve selv.

Min søster Hedvig og jeg morede os sommetider med at tage tante Sanders fine kjoler, kapper og hatte frem og prøve dem. Der var blandt andet en hvid kjole af silke. De var alle så fine, så fine. Der var også franske sjaler.

Da jeg blev større og kom i skole, smuttede jeg tit op til onkel og moster, når jeg gik hjem. Skolen var endnu i skrædder Sommers store ejendom over for Frølund & Wittrup.

Hver onsdag var der hestemarked i Smedegade og på Nørregade. Det foregik så-

dan, at en karl havde hestene bundet efter hinanden i en lang række, som han så blev ved at spadserere rundt med. På fortovet gik piger og handelsmænd; når de fik kig på en hest, blev den løst fra de andre, synet og beset i alle ender og kanter. Derefter kom en mand og travede den; og så begyndte man at tinge om prisen. Blev man endelig enige, blev det bekræftet med drøje håndslag og lidkøb. Det var morsomt og afvekslende at se på, men det var ofte en hel kunst at komme frelst over gaden. Også en almindelig regnvejsdag kunne der være noget at se på. Så strømmede vandet gennem rendestenene, og regnede det meget, fulgte snavs og meget andet med, så der dannede sig store søer – og så varede det ikke længe, før der samledes en flok drenge, som trak strømper og sko af og soppede af hjertens lyst.

På Mælketorvet stod en pumpe, som jeg dog aldrig har set benyttet. Den stod der vel som reserve for vandværket i Egebjerg, som man måske ikke helt har stolet på. Jeg kan også huske, at jeg har spadseret til Bygholm med onkel og moster. De havde en nøgle til porten, som man under behørig legitimation kunne få udleveret på rådhuset for to kroner, men da var jeg måske blevet noget ældre.

Far var i mellemtiden blevet lærer på Teknisk skole – det foregik søndag formiddag – i den gamle bygning ude ved Håndværkerforeningen. Han var også blevet brandofficer under den gamle malermester Alexandersen. En gang var han dog nær indebrændt, og så fik mor ham til at melde sig ud.

Det var en stor sorg for mine forældre, at de kun fik pigebørn. Far gjorde gymna-

Fortælleren, Anna Andersen, født Sørensen, tegnet 1950.

stik med os, når han kom hjem. Vi stod parate og ventede på at få en koldbøtte, og han lærte os at stå på hovedet op ad en dør. Endelig kom dog som nr. fire en dreng. Far var ikke hjemme på det tidspunkt. Han havde foruden alt grev Friis' arbejde på Boller også Stensballe og Møgelkjær med kirker. Han havde i øvrigt fået alt onkels arbejde på godserne rundt omkring. Netop i de dage, da min bror Harald blev født, arbejdede far på Rosenvold. Mor var meget skuffet over, at han ikke ilede hjem lige med det samme – men grevinden tilbød, at han kunne køre med hende dagen efter, og så kørte hun ham til handskemageren på hjørnet af Torvet

og Søndergade og købte en fin voksdukke til hver af os. Hun gav dem selv navne efter greven og hende selv. Den ene blev kaldt Rudolphine og den anden Adolphine.

Far var blevet formand i malermesterforeningen og var sammen med flere andre med til at stifte Forsvarsbrødre-foreningen. Han blev senere dens formand i 25 år. Han var også i Garderforeningen, hvor han havde flere gamle venner, og han var i sangerforeningen Broge, hvis fane han har malet. Den blev senere overgivet til museet. Min søster og jeg stod ved indvielser vagt ved fanen i hvide kjoler med rødt skærf. Man brugte meget dengang at være ens klædt.

Min mor sørgede for, at vi pigebørn kom til at gå i frøken Skovgaard's Skole. Den havde hun selv gået i. Mor blev dog omkring dette tidspunkt syg. Far gjorde alt, hvad han kunne for at hjælpe hende, og lægen kom ofte på besøg. Far sad meget i dagligstuen og malede billeder for at være hos mor, og var der noget, mor fik lyst til, fik hun det.

Så blev onkel Sander meget syg og døde. Da onkel var død, købte far ejendommen, rev baghuset ned og byggede et nyt og godt hus. Væggene blev beklædt med brædder, for at mor kunne tåle at flytte med derhen. Fars lærlinge var som regel af god familie, således har kunstmalerne Munkedal og Frits Kraul og en søn af den ældre vinhandler Christensen, min mand og min søsters mand lært hos os. Far behandlede dem godt. Han opdrog dem på en måde som sine egne børn. Hver mortensaften, juleaften og nytårsaften ligesom på fars fødselsdag var de ind-

budt til at være med familien, men han tålte ingen narrestreger og holdt streng justits både over dem og sine egne børn. Vi måtte ikke tale ved bordet, og var der lidt mukken, behøvede far blot at se på os. Vi piger kom til at gå i danseskole hos den gamle danselærer Martens i vinhandler Christensens sal. Jeg husker også, at vi engang var med mor ude at se på en karussel, som var opstillet på Gasvej. Mor turde ikke lade os køre selv, men der var et par store drenge fra danseskolen, som hun fik til at køre en tur med os. Vi var også nede på havnen og se på noget gøgl. Der var der kun nogle få ejendomme, Stjernholms have gik helt derved til og var afsluttet af et stengærde. Haven gik også helt op til Amaliegade, og slottet lå omtrent, hvor Stjernholmsejendommene nu ligger, men på den anden led. Der var mange fine frugttræer og drivhuse.

Min oldemor – altså min fars bedstemor – var i høj grad levende. Som jeg tidligere har omtalt det, følte min far sig i stor gæld til hende. Omtrent hver søndag eller i hvert fald meget ofte, gik turen derud, hvor vi mødtes med eller spurgte nyt fra andre familiemedlemmer. De besøgte os tit, og oldemor holdt min søster over dåben. På alle fødselsdage gik vi derud for at få en 10 øre. Vore oldeforældre blev også hentet i lukket vogn både til mortensaften, til juleaften og til nytårsaften. Juleaften kom de i god tid og tog sig af os børn. Vi stod i soveværelset og skiftedes til at kigge ind ad nøglehullet, medens far pyntede juletræet. Det var såmænd i al tarvelighed med rosiner og mandler, lidt æbler og figner, og i toppen sad en måne til at lukke op, hvori der var lidt konfekt.

I kurve, som far og mor selv havde lavet – og som gik igen fra år til år – var der hanke af rødt bånd, der var klippet af linned. Træet var stort, det gik helt op til loftet. Far ville gerne bilde os ind, at englen, som var malet midt på loftet, var kommet med juletræet. En sommer fik oldemor en hofteskade ved at falde. Hun kunne nu ikke mere komme til juletræ eller fester, så måtte vi store piger sammen med en af folkene gå derud med madspannen ved helligdagene, og så var der jo endnu længere til, at julesalmerne skulle synges, og træet pyntes.

Jeg ville så gerne have haft oldefar til at fortælle om krigen, men det kunne han ikke. Han var ikke blevet udskrevet, da hans kone lige havde fået tvillinger, og der var hårdt brug for ham hjemme. Men oldemor kunne fortælle, mest om hvordan hun havde været klædt i nationaldragt, men også om, hvordan hun havde leget som barn og om de pladser, hun havde haft som ung pige. Hvad der var mest forbausende var, at hendes børn sagde De til hende. Oldeforældrene blev i øvrigt meget gamle, de havde både guld-, diamant- og krondiamantbryllup. På guldbryllupsdagen blev min søster døbt. På krondiamantbryllupsdagen holdt oldemor min yngste bror Lauritz (født 1883) – den sidste af os seks søskende – over dåben. Et år efter krondiamantbryllupsdagen døde oldefar, men oldemor levede til hun blev 98 år. Diamantbrylluppet blev holdt på Hotel Hads Herred på Torvet, og der var en repræsentant fra grev Friis med en sølvkande til dem. Der var sang af sangforeningens kor, og til sidst bragte fiskerne dem et fakkeltog – det var meget

festligt. Jeg husker godt, at jeg var der, men jeg var så lille, at jeg ikke var med ved bordet, men sad og spillede kort med nogen, som var sat til at passe på mig. Jeg mindes, at fiskerne kastede faklerne i et stort bål på Torvet.

Krondiamantbrylluppet blev holdt hjemme på Nørregade. Der kom grev Friis' kammertjener med en lykønskning fra Greven og 100 kroner. Der var også denne gang sang af Håndværkerforeningens kor, og hele passagen op gennem gården var smukt pyntet af fars venner, og der var vist også fakkeltog af fiskerne. Hele den store familie var med, og værkstedet var smukt rengjort og pyntet med grønt, flag og malede skjolde. Bagefter blev der ryddet til dans.

Min far var egentlig et mærkeligt menneske. Han troede vist selv, at han var udpræget højremand, men han var meget liberal i sin indstilling. Far kendte alle og var kendt af alle. Han hilste på alle høj og lav. Han havde næsten aldrig hatten på hovedet, når han spadserede på gaden, og kom der nogen, skulle de altid have en cigar, spiste han frokost, måtte de have en bid brød med. Han kunne også blive mægtig vred. Sine opdragerpligter tog han meget højtideligt – hånden sad løst på ham. Da han var en stor og stærk mand, tror jeg nu nok, han angrede, når han var kommet til at slå for hårdt. Far behøvede forresten slet ikke at slå, for det gjorde lige så stort indtryk på os, når blot han så på os.

Mor havde alligevel ikke kunnet tåle at bo i det nye hus. Hun blev stadig mere og mere gennemsigtig og kunne nu ikke mere gå ud, men kørte af og til en tur i lan-

dauer. Lægen kom omtrent hver dag. Mor skulle have ro, og vi skulle være under opsigt, så det blev til, at vi sjældent kom andre steder end i haven, og der skulle vi lege roligt og pænt. Først på efteråret døde hun, og hun blev begravet på fars fødselsdag.

To af mine mostre boede i et hus på landet. De var flyttet dertil for at kunne holde gæs og ænder. Sommeren efter mors død skulle vi børn alle besøge dem i sommerferien. Det må have været et stort arbejde at tage imod os seks børn, foruden at de skulle passe alt deres øvrige arbejde.

Far fulgte os derover, og alt var jo nyt og dejligt, medens han var der, men da han var rejst, var det knapt så godt. Dog var det morsomt at hjælpe til med at plukke syre og græs til gæssene og gå i marken med æbleskiver til høstfolkene på gården, hvor mostrene boede til leje, og at hjælpe med at plukke kirsebær. Alligevel tror jeg, at vi var glade for, at far hentedede os hjem igen.

Da min mor var død, kom en af mine mostre i huset hos os for at passe os. Det var hende, som havde været hos onkel Sander. Et par år efter giftede min far sig med hende. Den 3. maj stod brylluppet. Det var ikke noget kærlighedsægteskab, men far kunne jo ikke klare sig alene, og han havde nok overvejet det godt i forvejen. Efter min mors død havde min far lært at fotografere. Først i Vejle – og siden havde han taget et kursus i København hos Junker Jensen. Han fik bygget et atelier, og jeg tror i øvrigt, han gjorde det mest for at finde noget at beskæftige sine store piger med. I hvert fald var han for gammel til selv at blive nogen rigtig

dygtig fotograf. Derimod havde han dygtige medhjælpere – mine to søstre blev meget dygtige fotografer – hvorimod jeg var alt for urolig og utålmodig. Jeg slog plader i stykker, og det kunne ikke gå an. Så lod de den unge pige i huset rejse og ansatte mig som pige; men det var jeg nu ikke tilfreds med. Jeg søgte i stedet en plæds som indvendig jomfru gennem fæstemand Kirkegaard. Jeg synes det lød af lidt mere end stuepige, men det var i virkeligheden det samme. Kun var det på et gammelt slot – Vorgård i Vendsyssel. Det var under gode forhold. Godsejer Scavenius var ugift, og arbejdet til daglig var let og godt ordnet. Så snart der var noget ud over det daglige, var der konehjælp. Men det var ingen stor løn. Jeg fik 10 kroner om måneden, 10 til jul og 10 ved tilfredshed. Det sidste fik jeg også. Men det første halve år følte jeg mig meget alene. Kokkepigen og hendes omgang passede mig ikke, så jeg gik gerne omkring i parken eller gik på opdagelse i den ubeboede del af slottet, når jeg ikke var optaget af mit arbejde. Desuden kunne jeg ikke lide at stå ved elevatoren og lade godsejeren ringe på mig, ligesom det var mig en pestilens at tage imod drikkepenge.

Om efteråret var far til et møde i Frederikshavn og kom så og besøgte mig på vejen hjem. Jeg var naturligvis meget lykkelig men syntes, at min far var kommet til at se gammel ud. Vi havde en ung husbestyrerinde, som var datter af inspektøren, hun lod far sove på slottet. De var alle – både gartneren, smeden og hans datter, som var kontorist hos godsejeren – meget indtaget i min far. Godsejeren selv var bortrejst. Far blev kun til næste dag,

så måtte han hjem. Der var netop det år en usædvanlig streng frost, og vandet frøs i godsejerens badeapparat, så jeg måtte dyppe og vride det op, før jeg vaskede gulvene. Godsejeren havde aldrig fyret i sit soveværelse, som var et tårnværelse med vinduer til alle sider. Derimod skulle jeg fyre i toiletværelset, hvor der var en gammel bilæggerovn. Vi fyrede kun med træ alle vegne. Værelserne var så store, og der var så højt til loftet, at ingen varme kunne forslå. Til sidst fik jeg dårlige hænder og fødder, og så måtte kokkepigen være stuepige, og der kom en kone i køkkenet i hendes sted. Frostene var først ovre efter nytår. Jeg var hjemme i otte dage i julen.

Senere søgte jeg en plads i Ålborg, den var imidlertid både dårligere og mindre godt lønnet, men jeg skulle være frøkenpige, og det var altid noget. Fruen kunne jeg ikke lide, jeg skulle spise ved bordet, men naturligvis samtidig varte op. Fruen vidste altid, hvad hun skulle sætte mig til, så jeg var heller aldrig færdig. Der var to voksne sønner, som gik hjemme. Den ældste skulle være pianist, han bestilte aldrig andet end at øve sig, og den mindste gik i skole endnu. Der var en datter, som var kommet på hotel for at lære husholdning. Hun kom imidlertid hjem efter et par måneders forløb. Hun længtes og var et rigtigt pjankehoved. Jeg fik lov til at rejse hjem til min fødselsdag, og dér fortalte jeg far, at jeg sultede, og så blev jeg fri for at tage derop igen. Helt sandt var det nu ikke, men der var lidt om det. Jeg kunne ikke nå at forsyne mig ved bordet, og der var ikke noget bagefter. Alle levningerne skulle en kone, som kom og vaskede trap-

perne, have. Jeg vidste, at det var den eneste grund, far ville bøje sig for.

Så gik jeg hjemme, indtil jeg kom på Jørgensens Hotel den 1. november for at lære husholdning. Det brød jeg mig forresten ikke særlig om. Jeg ville meget hellere tegne og male, hvad jeg havde gjort en del i den sidste tid. Jeg drev det så vidt, at jeg skrev til fru Anna Ancher på Skagen og sendte en tegning med et brev, hvori jeg bad, om jeg måtte komme og være hos dem og gøre husarbejde for lidt undervisning i tegning, dersom hun mente, jeg havde evner i denne retning. Hun svarede mig, at det havde hun aldrig prøvet før, og det var for lidt, jeg havde sendt, til at hun rigtig kunne bedømme det, men om jeg ville sende hende noget mere. Det

Anna Sørensen opnåede ikke at få tegneundervisning hos Anna Ancher. Hun fortsatte dog med at tegne hele livet og blev – om end selvulært – en dygtig tegner, som dette billede viser.

gjorde jeg imidlertid ikke. Far havde talt med hotelejer Nielsen og skaffet mig plads, og jeg var svag nok til at gøre, hvad der var bestemt.

Jeg havde det godt på hotellet og fik vel lært noget. Senere kom jeg til Hotel Royal i Esbjerg. Da jeg kom hjem fra hotellet i Esbjerg, skulle jeg koge ved min ældste søsters bryllup. Jeg kom godt fra det og fik ros, men jeg var så træt, at jeg ikke ville fotograferes sammen med brudeparret og alle gæsterne.

Jeg var i øvrigt blevet forlovet den sommer med en ung mand, som jeg havde kendt længe. Han var født i et lille hjem i Fugholm som nummer fire i en flok på seks. Faderen var guldsmed Wilhelm M. E. Andersen, 1828–1905; han var svend hos Rasmus Jensen og stammede fra Slagelse. Moderen hed Jensine Maria og var født Gylding, 1838–1924, hun kom vist fra Randers eller déromkring. Kårene i hjemmet var små, daglønnen var lille, men det var et godt hjem, og børnene blev opdraget til hæderlighed og nøjsomhed, men også til at være stræbsomme mennesker. Efter skoletiden fik han forskellige pladser som bydreng, og senere blev han konfirmeret og kom i gartnerlære på Tyrestrup.

Han var imidlertid en lille bleg dreng, som havde ondt ved at magte redskaberne – især trillebøren; og kosten i folkestuen kneb det også med. Navnlig da hans plads var i den nederste ende ved siden af svinepasseren. Det bekom ham ikke godt, og når

han skulle hjem til forældrene, måtte han spadsere den lange vej; ofte forbarmede posten sig dog over ham og tog ham med op at køre. Det var svært, og det varede da også kun et år. Så kom han i lære hos min far, malermester Lauritz Sørensen. Han må være kommet sig godt i de år, for det første indtryk, jeg har af ham, er en lang opløben dreng, hverken bleg eller lille. Han skulle dog spise hjemme hos sin mor, hvilket ellers ikke var skik og brug. Større blev han jo, lidt drilagtig var han og en stor don Juan. Vi børn var meget i berøring med de unge mennesker, hvoraf der til stadighed var 5–6 stykker på kost, og som vi vi jo derfor så en del til.

Læreårene gik, og en dag kom Ludvigs bror Vilhelm hjem fra København. Han ville til Amerika, og Ludvig tog med. Far måtte gøre ham til svend, og så drog de af. – En skønne dag kom Ludvig dog hjem fra Amerika igen. Han så godt ud, og han må have forstået at bedåre mig. En augustaften, da vi gik hjem fra sangforeningens fødselsdag, blev vi forlovet. Snart efter rejste han dog til København for at dygtiggøre sig noget mere, inden han blev mester. Han gik på tegneskole og tog adgangsprøve til Akademiet, derefter rejste han et år til Tyskland og Schweiz. Heldigvis kom han godt hjem igen, og vi blev gift. Medens mine forældre fik deres seks børn i tiåret 1873–1883, så fik vi vore seks i tiåret 1897–1907. Nu var det andre tider, men det er også en helt anden historie.

Erindringer fra et langt liv

Af Axel Marius Sørensen

Mine forældre var landsbybørn fra fattige hjem. Min fars far var med i krigen 1864. Et sår var et dagligt minde, til døden kom, da han var 82 år. Hans kone blev blind, hun døde, da hun var 91 år.

Min mors far var også med i krigen 1864. Han blev som krigsfange sendt til Pommeren. Han kom hjem syg og afkræftet. Han og hans kone døde begge af tyfus.

Dér stod min mor alene tilbage med fire små brødre. Hun var dengang femten år. De fire små brødre tog en morbror til min mor sig af. Mor fik plads hos en gårdmand, ugift, som husbestyrerinde til den svimlende årsløn af femten kr., to pund uld og et par træsko.

Min far kom som barn ud som hjord-dreng, blev senere karl og så soldat.

Nu havde far og mor fundet hinanden. De ville gerne giftes, men forholdene på landet var næsten håbløse for et ungt nygift ægtepar. Det blev da den store beslutning at tage til byen, hvor chancen var lidt større.

De fandt en lille lejlighed, to små rum, det vi i dag vil kalde kamre. Møblerne var et lille bord med skuffe og egetræs-plade og et Mols-ur, begge dele en brude-gave fra baron Gyldenkrone på Vilhelmsborg til min oldefar. Uret er lavet af Pe-

der Møller på Mols i 1804 og er nu i »Den gamle By« i Århus. Fra sit hjem fik min far en gammel træsenng og to stole. Vand, gas og elektricitet fandtes ikke. Vand fik vi fra en pumpe i en brønd i gården. Varme og ild til madlavning fik vi ved, at far fandt lidt brænde hist og her. Når det rigtig skulle være godt, kunne der købes en spand småkul for nogle få ører.

Belysningen klarede ved hjælp af et par gamle medicinflasker. Den ene kunne rumme ca. en pægl stenolie (petroleum), den anden var halvt så stor. I propperne bo-rede far et lille hul, lavede to små blikrør, her igennem blev trukket et stykke sammensnoet uldgarn som væge. Lamperne var klar til brug, den store i stuen, den lille i soveværelse og køkken. Alt dette er efter mors og fars fortælling, men lamperne var i brug i nogle år, jeg kan huske dem fra mine første barneår.

Far var heldig at få arbejde hos en entreprenør, der skulle grave sand ud af »Wallensteins Skanse«, et levn fra krigen 1864. Til pladsen hørte en arbejdsvogn og to heste. Arbejdstiden var 11 timer daglig, endvidere pasning af hestene morgen, aften, søn- og helligdage. Lønnen var 500 kroner årlig.

Mine forældre flyttede til Århus nytår 1881. Midt i december kom der en søn,

Molsgade med hjørnet af Helgenæsgade til højre. Forfatteren var lige efter 1900 med til at bygge hjørneejendommen og et hus til på hver side af hjørnet.

senere en pige, hun døde som lille. Senere kom en dreng, også han døde som ganske lille. I maj 1885 kom jeg, og blev. I 1888 kom der en dreng til, han blev født den 11. maj på min fødselsdag. Senere i livet troede mange, at vi var tvillinger. Fødselsdagen var godt nok den samme, men der var tre år imellem os. Også han fik lov at leve, nu var familien på fem. Far, mor og tre sønner.

Far havde skiftet arbejde, var blevet murerarbejdsmand, det var knapt så bundet. Far havde købt et lille hus. En murer havde bygget det i sin fritid ved gode venners hjælp. Det kunne man gøre dengang. Han var heldig at få det færdigt, men un-

der arbejde ved Domkirken, da hvælvingerne skulle repareres og kalkes, faldt han ned og omkom. Far købte huset af enken. Det var godt nok. Men efter hvad far senere har fortalt, kom der et meget strengt år. Mortensaften huggede far is af rendestenen, og fra den dag var han arbejdsløs og kom ikke i arbejde igen før 17. marts næste år. Det var hans fødselsdag, derfor kunne det huskes. I den tid tjente han 50 øre, og dem fik han først en gang hen på sommeren.

Mors onkel, der tog sig af hendes brødre, ville hjælpe. Far kunne komme og tærsk korn. Det blev til, at far hver mandag morgen gik de 12 km til Mårslet Nymark, og så var plejlen i gang hver dag ugen ud, daglønnen var 25 øre og kosten.

Lørdag aften skulle far hjem, så kaldte tante: »Søren Peter, kom ind, du skal da ha' en bid flæsk og en gnalling ost med hjem til dine knejte«. Så gik han de 12 km hjem.

Hvordan mor og far klarede det, har jeg aldrig kunnet forstå. Til jul kom far med et lille juletræ, hvortil han selv lavede en fod. Mor havde skaffet tre små lys, et til hver af os drenge. Et lidt større lys til toppen, det var for Jesus. Der var tre små julekurve og nogle papirstimler til pynt. Så var der julemaden. Den bestod af en portion risengrød pyntet med kanel, nogle få rosiner, et smørhul, og dertil en kop øl. Eftermaden var steg og kartofler. Dessert mindes jeg ikke noget om, og vi savnede den ikke efter den gode mad. Snart meldte sønnen sig, og juleaften var slut.

Nu kom vi ind i 1889–90. Det var de store brydningers tid, socialismen groede frem ude i verden, og også herhjemme

blev der røre blandt arbejderne. Der blev stiftet fagforeninger. Det var under meget små og beskedne forhold.

I det hus, far havde købt, boede vi på kvisten, en lille tre værelses lejlighed, hvoraf det ene værelse var lejet ud. Vi, mor, far og tre drenge, måtte klare os med resten.

En dag kom tre af fars kammerater hjem til os, nu skulle der stiftes fagforening. Mor gav en kop kaffe og et stykke hjemmebagt sigtebrød, hvorpå piberne kom frem. Hver mand havde sin pibe med, der blev stoppet med »Wolle Kna-ster«, en god tobak. Der blev skænket en halv kop kaffe til hver, og så kom brændevinsflasken. Den kostede dengang 22 øre. Hver kunne selv tage en slat i kaffen efter behag. Nu var det »en halv kaffe«, eller skulle det være fint »en kaffepunch«. Der blev serveret én, aldrig noget drikkeri.

Så begyndte de at drøfte de forskellige forslag til love og bestemmelser for en fagforening. Efter endnu et par møder hos os var disse forslag blevet samarbejdet. Alle murerarbejdsmænd i Århus blev indbudt til møde med det formål at stifte en fagforening. Her blev forslagene fremlagt og drøftet. Efter forskellige forandringer og tilføjelser blev det foreslåede vedtaget. Fagforeningen var stiftet. Der blev valgt bestyrelse, formand, kasserer og tre bestyrelsesmedlemmer. Min far blev formand.

Det blev en meget hård tid de første år. Arbejdsgiverne så ikke med særlig blide øjne på fagbevægelsen og den fremspirende socialisme. I vort hjem blev der stadig holdt møder. Ikke så ofte. Nu var det bestyrelsesmøder.

I 1891 blev det igen en meget streng vinter. Frosten var så hård og langvarig, og isen så stærk og sikker, at landmændene kunne køre i kane tværs over Århusbugten til Århus. Det var et ejendommeligt syn at se fra molen den ene kane efter den anden køre mod havnen, dreje ind og køre til en kajplads, alle med hele læs af kartofler og andre gode varer, der savnedes hårdt i den indefrosne by.

Selv den hårdeste vinter må jo give sig, når forårsolen bryder frem, og nu fik vi nogle gode år. Der blev stadig i vort hjem holdt bestyrelsesmøder, og hvad jeg dér hørte, var for mig lille pusling meget alvorligt. Jeg tror spiren til mit levnedsløb blev plantet her.

Jeg var efterhånden blevet seks år. Arbejdspiligten meldte sig, det skete tidligt dengang. Min første plads blev på Århus Amtssygehus som bydreng og hjælp i hus og have.

Den plads, sygehuset var bygget på, hørte under Viby. Forretningsgangen var sådan, at når en patient døde, skulle overlægen skrive dødsattest. Den kom så til forvalterkontoret, og nu blev det min tur. Attesten skulle bringes til sognepræsten i Viby til underskrift. Det var en lang tur til fods til Viby gamle præstegård og hjem igen, der var ikke cykler eller biler. Men betalingen var god, 50 øre i budpenge for hver attest.

Jeg husker særlig én tur. Jeg kom ind i gangen i præstegården. Der kom den gamle præstefru og tog imod mig. »Goddag lille Axel, kom herind og få en kop kaffe, du må vente lidt, præsten er optaget.« Jeg blev anbragt ved bordet, fru kom med kaffe og kage og gik igen. Jeg

var alene i det store værelse, troede jeg da. Men pludselig så jeg en lille mus komme op af et hul ved fodlisten. Det var mit første møde alene med dyreverdenen. Døren gik op, musen forsvandt, og præsten kom ind. En lille gammel mand med sort silkekalot og en lang pibe, der kunne nå gulvet. »Goddag lille Axel, ja, jeg har været optaget, men kom nu med ind på kontoret, så jeg kan skrive på attesten, du skal jo hjem igen. Nej se, der er to attester i dag, husk så, når du kommer hjem, skal du have en krone, taksten er 50 øre pr. attest, ikke pr. tur. Får du ikke en krone, så sig mig det næste gang, så skal du nok få den.«

Så kom jeg hjem og afleverede attesterne og fik 50 øre. Men nu kom det op i mig, hvad jeg havde hørt og lært ved de mange møder hjemme. Jeg modtog ikke de 50 øre, men sagde til forvalteren, at jeg skulle hilse fra præsten i Viby og sige, der var to attester, og taksten var 50 øre pr. attest og ikke pr. tur, og fik jeg ikke en krone, skulle jeg lade præsten det vide, så skulle jeg nok få den. Så kom kronen. Aldrig glemmer jeg den mands ondsksfulde øjne. Det var mit første sammenstød med »arbejdsgiverånden«, det blev så sandelig ikke det sidste.

Ved den skolepligtige alder blev jeg indmeldt i »Valdemars Gades Skole«, som den hed dengang, nu er det »Brobjerg Skole«. Det var nu slut med pladsen på amtssygehuset, men der var andre pladser, særlig husker jeg en. Det var hos den store boghandel Th. Thruue i Immervad. Det var en god plads som bydreng. Udbringning af varer, ugeblade og tidsskrifter. Det kunne blive sent med at komme hjem, butikker

lukkede ikke før kl. 20, og der kunne godt være en pakke eller to, som skulle med på hjemvejen. Den værste dag var søndag. Da skulle der mødes på toldkontoret kl. 8, de udenlandske blade skulle afhentes. Når de var ordnet og pakket, skulle jeg hjem i butikken og sortere til de forskellige kvarterer. Mit kvarter var Aldersro, villaen som i folkemunde kaldtes »Platmenagen«, derfra til villaerne i Risskov. Jeg var glad, når jeg kunne nå hjem ved firetiden om eftermiddagen.

I 1895 blev det igen en hård vinter. Landmændene fra Samsø og Mols kunne atter køre i kane på isen til Århus havn, og dragonerne red over bugten til Mols for at holde øvelse dér.

I 1897 udbrød den store havnearbejderstrejke. Den blev meget alvorlig. Der kom mange uorganiserede landarbejdere til havnen som strejkebrydere (skruebrækkere). De blev indkvarteret i pakhuse under stærk politibeskyttelse.

Jeg havde skiftet plads til en mindre cigarfabrik, det skulle være lettere, men skolen var stadig den samme, fra kl. 8 til kl. 12, i en fart hjem og spise middag, så af sted til fabrikken. Det var hver dag fra kl. 13 til 19, dog måtte vi hver eftermiddag spise et par halve stykker medbragt smørrebrød, det var den eneste pause, der var. Lønnen var ikke stor. Lørdag aften kl. 19 måtte vi stille ved mesters bord for at få ugeløn, den var 1 krone om ugen.

Foråret 1899 skulle jeg konfirmeres og i murerlære. Men jeg var født 11. maj, derfor kunne jeg ikke konfirmeres før om efteråret. Ved ansøgning til øvrigheden og biskoppens velvilje fik jeg lov til at blive konfirmeret om foråret, fordi jeg havde

læreplads. Desværre udbrød i april 1899 den store lockout i byggefagene, og den varede til september. Alt arbejde inden for byggebranchen lå stille, jeg kunne ikke komme i lære, men måtte blive på cigarfabrikken hele dagen, lønnen var nu 2 kroner om ugen. Nu kom der uro blandt os drenge. Vi ville have mere i løn, kravet blev sat til 1,25 kroner for halvdagspladser og 2,50 kroner for heldagspladser pr. uge. Det blev min opgave at gå til mesteren med kravet, men det kom til at holde meget hårdt. Det gik så vidt, at vi drenge pakkede den tobak sammen, vi arbejdede med, tog vore trøjer på og gik til døren. Men dér stod fabrikanten. Han var ikke interesseret i at få strejke, og efter en kort samtale blev vort krav opfyldt, vi kunne gå tilbage til vort arbejde, og den ny løn ville blive udbetalt den førstkommende lørdag aften.

Lockouten var ved at slutte, men inden da blev Århus ramt af en frygtelig brandkatastrofe, Mejlborgbranden. Den eftermiddag fik vi fri, vi skulle om og se branden, og den var stor. Foruden »Mejlborg« brændte flere ejendomme på Kystvejen og Mejlgade. En stor tømmerhandel, der var på pladsen mellem Mejlgade og Kærlighedsstien, et stort tømmerværksted og et stort snedkeri mellem Kystvejen og Knudrisgade brændte også. Vi stod på pladsen foran Østbanegården og så på den store brand, et imponerende skue, særlig da tårnet på »Mejlborg« brød sammen og styrtede ned.

Lockouten var slut, byggearbejdet kom i gang. Flere åbne pladser blev udstykket og nye gader anlagt. For eksempel gartner Webers have, der lå for enden af Jæger-

gårdsgade, grænsende til Frederiksallé, Kalkværksstræde, Holbergsgade, Læssøesgade. Her blev der plads til endnu et par nye gader, Ewaldsgade og forlængelse af Wilstersgade. En muremester, Mikkel Nielsen, som far kendte og arbejdede hos, købte hjørnegrunden ved Ewaldsgade og Wilstersgade og to grunde til, en ved hver side af hjørnegrunden. Her kom jeg i murerlære i efteråret 1899. Lønnen var 5 øre i timen stigende med et par øre i timen de følgende år. Her var jeg i ca. to år, så var de tre ejendomme bygget.

Det var så uheldigt, at min læremester døde, og nu stod far uden arbejde og jeg uden læreplads. Men tiderne var gode dengang. Brandtomten efter Mejlborgbranden var ryddet og planeret, nye gader var anlagt, Kaløgade, Helgenæsgade, Molsgade. Der var en muremester C. P. Rasmussen, »Kasino-Rasmussen«, som købte tre grunde, hjørnet af Molsgade og Helgenæsgade og en grund på hver side af hjørnegrunden. Her kom far i arbejde og jeg i lære, jeg var med til at bygge de tre ejendomme, senere én i Hans Brogesgade, og derefter en ejendom i Studsgade, det blev den sidste i min læretid.

I foråret 1904 lavede jeg svendestykke, fik svendebrev, kom i fagforening og fik fagforeningsbog, og med disse fine papirer i lommen lå verden lys og åben for mig.

Det første sted, jeg fik arbejde, var i Vejen ved den gamle grænse. Det drejede sig om en beboelsesejendom på hovedgaden og senere staldbygninger til en landbrugsejendom. Herfra gik turen til Korsør, til færgeløjer og tunneler ved den nye banegård, senere tog jeg til Kiel, der skulle prøves noget nyt, men det varede

ikke længe. I foråret 1906 skulle jeg hjem på session, blev taget til infanterist og skulle møde i Nyborg 10. april 1907 til 6 måneders tjeneste. Det gik godt, men da vi nåede oktober og skulle hjemsendes, blev der trukket lod om, hvem der skulle blive til vintertjeneste i 8 måneder ekstra. Det drejede sig om 40 mand. Jeg trak nr. 2 og var heldig at købe et frinumner, det kunne man dengang. Prisen var 275 kroner plus 50 under bordet, plus 50 for at komme til Århus, i alt 375 kroner og 6 måneder som soldat.

Selv havde jeg ikke penge, men lånte dem hos far. Jeg fik godt arbejde, og da vi nåede 10. juni 1908, hvor jeg skulle have været hjemme som soldat, var pengene betalt tilbage. Jeg havde haft min frihed i ti måneder, og var stadig fri til september 1909, da var der indkaldelse til manøvre i 25 dage.

Jeg havde godt arbejde, blandt andet på Marselisborg hospital, hvor jeg var 2½ år. I september 1911 var der atter indkaldelse til manøvre i 25 dage, det var hver gang et slemt afbræk i arbejdet. Den mester, jeg var hos, skulle bygge to pavilloner og sikringsanstalten på Sindssygeospitalet ved Nykøbing Sjælland, så jeg måtte med dertil.

I 1906, da jeg kom hjem fra Kiel, lærte jeg en pige at kende. Vi kom meget sammen hos vore forældre, og i 1907, da jeg skulle ind som soldat, blev vi forlovet og fik ring på, og vore tanker gik jo mod ægteskab, men der kom forhindringer. Endelig i 1913 skulle det være. For at hjælpe på økonomien ville vi søge et legat, men det slog fejl. Vi kom ind i 1914, jeg var stadig på Sjælland. En dag fik jeg et

langt brev fra min pige og en præst. De var blevet enige om, at vi skulle søge legatet igen. Det gjorde vi, og denne gang blev det bevilget os. Det var Den Grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse Legatklasse II. »Der tillægges Dem herved en udstyrshjælp af 300 kroner«. Det var mange penge, men der blev så sandelig brug for dem. Til nytår kom der indkaldelsesordre fra militæret. Jeg skulle møde ved sikringsstyrken i Skive den 9.1. 1915 til to måneders tjeneste indtil 11.3. 1915. Igen 3.11.1915 til to måneders tjeneste i Holbæk til 17.1.1916. Det var jo en god begyndelse på ægteskabet!

Jeg fik seks dages orlov i november, men til gengæld måtte jeg på vagt hele juleugen. Det var en meget uhyggelig vagt ved jernbanebroen over vejen op til et stort gods. Vi fik vagtstue i en af godsets udbygninger, og forplejningen fik vi fra godsets køkken, og den var god. Vi skulle stille to mand til rådighed til at hente forplejningen, bringe service og spisegrejer tilbage, vaske op og sætte på plads. Jeg blev valgt som den ene mand. Det var lidt ekstra arbejde, men det lønnede sig. Chefen for køkkenet var en meget flink dame. Når hun, skytten, tjeneren, husjomfruen og kokkepigen skulle have eftermiddagskaffe, skulle vi to køkkenkarle med.

Til juleaften fik hver af vagtmandskabet 1 krone i julegave fra regimentet. Den skulle afleveres til kvarterværten som betaling for ekstra forplejning til soldaterne. Ekstraforplejningen fik vi, og kronen fik vi lov til at beholde.

Endelig sluttede vagten, vi kom hjem i vort kvarter ved Holbæk, og tiden nærmede sig for hjemsendelsen. Men jeg fik

en fibersprængning i det ene ben, det skulle i stramt bind, og jeg måtte forlade kvarteret i 10 dage. Det blev ikke til mere tjeneste denne gang, og jeg blev hjemsendt den 17.1.1916.

Jeg kom hjem til min kone og mit hyggelige hjem. Det var gået sådan, at en tante til min kone havde en lille ejendom med slagter- og pålægsforretning. Tanten ramtes af den ulykke at miste sin mand, en datter på 17 år og en søn på 12 år. Vi fik en lejlighed på 1. sal, lejen var 6 kroner pr. måned, 72 kroner årlig. Min kone kom til at hjælpe tanten i forretning og køkken, og nu skulle jeg arbejde. Jeg kom til den samme mester igen, men måtte først en lille tur til sikringsanstalten, hvor der var noget specielt flisearbejde, dog kun en halv snes dage, så blev jeg kaldt hjem.

Mesteren skulle lave en tilbygning til Teknisk Skoles filial ved Ingerslevs Plads, der kunne jeg komme hjem og blive formand. Det var et par gode år, men så kom krigen eftervirkninger.

Min mester købte en gård ved Vejle og flyttede dertil, jeg skulle så overtage en del småarbejder her i Århus, det gik godt, nu var jeg selv mester. Men »Den spanske syge« to år i træk slog os ud. Endelig begyndte helbred og kræfter at komme igen, nu skulle der tages fat. Der blev blot intet arbejde, vi var i den store arbejdsløshedsperiode i tyverne. Endelig blev jeg tilbudt arbejde som fliseopsætter ved det nye posthus i Göteborg i Sverige, god løn og fri rejse dertil. Jeg slog til. Det var næsten, som jeg ikke måtte være hjemme. Forholdene og lønnen var gode, hver uge kunne jeg sende en svensk 100 kronesedel hjem til min kone. Når den kom i ban-

ken her, fik hun 152,50 kroner, det hjalp på humøret. Det varede et par måneder, så kunne der ikke skaffes fliser. De skulle komme fra Tyskland, men fabrikkerne var ødelagt under krigen, de kunne ikke levere, og jeg rejste hjem.

Forholdene havde ikke bedret sig, men jeg fik forbindelse med en murermester i en landsby ved Viborg. Der skulle bygges nye stald- og ladebygninger, der blev mere arbejde, og det varede i to år, men jeg kunne dog komme hjem engang imellem.

Nu bedredes forholdene lidt, jeg kunne igen begynde at arbejde i Århus og være hjemme. Jeg kom i forbindelse med to gode sagførere og to gode banker, og jeg byggede fem huse på Egå Fed og fire huse på »Teglhøj« ved Saralyst. Det gik godt, alt blev færdigt. Men pludselig blev jeg ramt af hukommelsestab og var borte, jeg aner intet derom. Otte dage efter blev jeg fundet i Roskilde og sendt hjem. Hvordan aner jeg ikke. Efter sigende blev jeg ved min svogers hjælp klædt af og vasket, fik rent nattøj på, fik munden rensset, den var fuld af græs. Jeg var meget udmattet, faldt straks i søvn og sov til langt op på næste dag. Da jeg endelig vågnede, kunne jeg kende min kone og omgivelserne, men alt det andet var og blev borte.

Der kom en lang og streng tid. Jeg var afkræftet og menneskesky. Kom en fremmed ind i stuen, rystede jeg og begyndte at græde. Det fortog sig, og ved min kones gode omsorg for mig kom kræfterne lidt efter lidt tilbage.

Der var sket store forandringer hos os. Min kones tante solgte ejendom og forretning. Som ung havde hun været syerske, nu fik hun systuen på amtssygehuset. Dér

kunne min kone også hjælpe til. Vi fik en anden lejlighed, og langt om længe kunne jeg begynde at arbejde igen, og jeg fik lidt arbejde for DSB.

Vi var nået til 1939 og holdt sølvbryllup i julen. Endnu gik det, men kun et års tid. Der trak sorte skyer op fra syd. Jeg var blevet så gammel, at jeg ikke skulle indkaldes til militærtjeneste igen, men det kunne blive slemt nok endda, og det blev det. Vi havde fået en tre en halv værelses lejlighed på tredje sal i en ejendom lige op ad jernbanen. Det begyndte den 9. april 1940 og varede i de fem onde år. De fleste mennesker har fra den tid ubehagelige minder, og dem er det bedst at glemme.

Efter besættelsen har min kone og jeg deltaget i mange forskellige ting – kurser og foreningsliv – som vi har haft megen glæde af. Ind imellem har jeg haft den ene alvorlige sygdom efter den anden, ligesom

jeg engang blev kørt ned af en spritbilist. Jeg erindrer intet derom, men efter 4½ døgn vågnede jeg op i en seng på hospitalet. Der stod læger, sygeplejersker og min kone. Der blev stor glæde, da jeg lidt efter hviskende kunne svare lægen og min kone, at det gik godt fremad. En dag spurgte jeg overlægen, hvornår der var håb om at komme hjem. Han så på mig, på den anden læge og sygeplejersken, og så kom svaret: »Til en sådan kone som fru Sørensen kan vi roligt sende manden hjem.«

Allerede før da var vi blevet så gamle, at vi fik aldersrente, som det dengang hed. Samtidig var vi bevilget bolig i Frue Kloster. Selv om jeg godt kunne fortsætte med at fortælle om både glæder, uheld og de skrøbeligheder, der tit rammer folk i pensionsalderen, vil jeg nu holde inde. Min gode kone passer mig. Hun er 90, jeg 92 år, og i år har vi netop boet i Frue Kloster i 25 år – Valdemarsdag holdt vi jubilæum!

Fra Hasle omkring århundredskiftet

Af Peter Dahl

Endnu var der rester tilbage af det gamle patriarkalske samfund. På de gårde, hvor generationsskiftet endnu ikke havde fundet sted, følte man en vis forpligtelse over for det gamle tyende eller for enkerne efter disse. Kom de ved spisetid, blev de budt til bords, og måske fik de et par æg, et stykke fra saltkarret eller en stump sigtebrød med hjem. Var de syge og sengeliggende, blev der sendt en skål mad til dem. Til gengæld følte disse mennesker at have forpligtelser over for giveren, og koner, som var oppe i alderen, kom og gav en hånd med i høsten, ved vask og slagting og andre lejligheder, hvor der var travlhed.

Fattighjælp, eller på sognet, tror jeg ingen var. Der var den fri fattigkasse, som ydede hjælp, uden at det medførte tab af stemmeretten. Måske har nogle fået lidt derfra i den hårdeste vintertid, men ellers satte man en ære i at klare sig selv, og ingen ønskede at komme i folkemunde.

I ny og næ har man også hjulpet med rede penge. Da Mormor døde, var hendes største sorg på dødslejet, at hun skyldte Jens Aaby 12 kroner, som hun havde lånt engang, da hendes hjem var blevet ødelagt ved en ildebrand i landsbyen. Nøjsom var man. »Stjenhoggekaren«, hvis afdøde

mand sandsynligvis havde været stenslåer, boede i et hus, der lå øverst i Hasle ved »bykjalden«. Hun ernærede sig ved en lille frihandel, som væsentlig bestod af handel med brød, som hun fik fra en omkørende brødkusk. Lidt ulovlig handel var der vel også, såsom tobak og måske en øl, men smugkro var der vist ikke tale om. Havde Karen ikke spist op af de forskellige retter, som hendes velgørere havde bragt, gemte hun resterne og slog dem sammen, for eksempel grønkålssuppe og øllebrød i samme gryde, intet gik til spille.

Der havde oprindeligt været jord til alle husene, hvilket fremgår af de gamle kort fra udskiftningen, og man var på den måde afhængig af hinanden, idet de, der ikke havde jord nok til at holde trækraft, måtte låne denne hos bønderne, hvilket blev godtgjort med menneskelig arbejdskraft i høst og ved tærskning af kornet om vinteren. Selv om der vel nok også på den tid har været standsforskel, var den dog ikke større, end at man kunne omgås hinanden, og udgjorde et fællesskab, hvor ingen kunne undværes.

Nu var husene blevet jordløse. De små lodder var købt op af bønderne og gartnerne. Maskinerne kom ind i landbruget,

Daglejerhuset ved Tousgård, hvor forfatterens forældre boede fra 1907 til 1924. Oprindeligt var det et husmandssted med nogle tønder land. Da det blev købt af Tousgårds ejer, blev udhuset revet ned og det gamle stuehus forlænget med den fjerneste grundmurede del.

hvilket også her i Hasle medførte proletarisering af de nu jordløse. Gårdene var flyttet ud fra bykærnen, og hvor disse ikke var brændt, havde man ladet stuehuset stå til beboelse for fattigfolk. Disse gamle rønner stammede fra tiden før 1750, og gav husly for den yderste armod. I disse hytter boede mine forældre i de første 15 år af deres ægteskab tre forskellige steder.

Af andre, som beboede disse rønner, skal jeg nævne dem, jeg husker fra min barndom. Kirsten Frandsen (gammel Kjesten kaldet) var ugift og ernærede sig ved arbejde hos bønderne, væsentlig hos Laurs Nielsen og dennes svigerfar Jakob Nielsen. Anders Sørensen (kaldt Helle Annes) var fast daglejer hos Poul Trige på Haslegården. I den anden ende af huset boede en

familie, som jeg ikke husker navnet på. Manden her arbejdede på Tilst teglværk, hvor til og fra han tog vejen til fods. I et hus boede Pie Mølle og Ane Met'. De havde haft en gård i Skovby, som Pie havde sat over styr ved drik og dovenskab. Nu ernærede han sig ved at passe kreaturer om sommeren på militærets ekserserplads på Charlotteshøj. Her lejede kreaturhandlerne græsningen. Om foråret fik Pie nogle dages arbejde for kommunen ved at jævne de værste af vejens huller, der var fremkommet i vinterens løb, men hvordan de ellers hutlede sig igennem, forstår jeg ikke, men det blev også sagt, at Ane Mette døde i de bare pjalter.

Disse halvgamle mennesker var vore nærmeste naboer og mine forældres eneste

omgangskreds i de første syv år af min levetid. Om vinteraftenerne spillede de kort sammen. De spillede Scherwenzel uden indsats af nødvendighed, da de ikke ejede kongens mønt, men kaffepuncher vankede der dog, og ved den tredje eller fjerde kom gårdmanden op i Pie, og så blev han stortalende og brovtende. Men Ane Met', der af ydre var lille og uanselig, havde en vis evne til at få ham ned på jorden igen, når hun sagde: »Vee do hva Pie, a tøkkes do sku go øvve å spø, hva Masillisborre koste.« Fra deres tid som gårdfolk havde de en gammel plydsbetrukken sofa, hvilket i mine øjne vidnede om en vis velstand. Når Pie var allerlængst nede, blev denne sofa solgt for to kroner til en mand, der hed Kejser. Denne gjorde dog aldrig sin ejendomsret gældende, og sofaen blev på sin plads. Denne handel afsluttedes adskillige gange, uden at Kejser fik andet med sig hjem, end de kaffepuncher han drak.

I den østlige ende af det samme hus boede Andreas Ringeren. Hans faste indtægt havde han ved at ringe med kirkeklokken og kaste graven for de få henfarne. Hans kone husker jeg som en lille sirlig person med hvid kappe på hovedet. Af deres indbo mindes jeg især et lille bord med hvid hæklet dug, hvorpå der stod en hvid porcelæns hund, som imponerede mig meget! Hjemme havde vi ikke den slags overflødige ting. Andreas blev enkemand og tog sig en husbestyrerinde, der imidlertid vragede ham for en anden. Dette tog han sig så nær, at han endte på fattiggården i Lisbjerg.

Krov Annes og hans kone Karen var et par gamle barnløse mennesker, der indtil

1890 havde ejet en ejendom, matr. nr. 22. Nu boede de i et nyt rødstenshus bag den gamle gård. De var meget påholdende, dog ikke mere end at Annes jævnlig gik til Århus og fik sin lerdunk fyldt med brændevin. Den rummede fem potter.

Der er blevet sagt om danske bønder, at de blev vasket på kroppen to gange i deres liv, og nogen snak er der om det. I hjemmet har jeg ikke set, at der er blevet gjort forberedelser til bad af hverken børn eller voksne. Far barberede sig søndag formiddag ved en kop med varmt vand, ligesom han en gang imellem havde sine fødder i varmt vand, hvorefter han beskar sine ligtorne, hvilket var en hel ceremoni. Bedre stod det ikke til i gårdene. Jeg har ikke set, at der er blevet gjort i stand til bad, hvilket jeg ikke kunne undgå at have været opmærksom på, så tæt som vi var inde på livet af hinanden i en gård.

Det første bad, som jeg husker, fik jeg som ni-årig. Der var kommet en familie fra Århus til at bo i den da afdøde Holmstrup-smeds hus. Der var en jævnaldrende dreng, som fra sin skoletid i byen var vant til at bade i havet, og sammen gik vi ud til den gamle badeanstalt ved østbanegården. Denne udflugt tog jeg herefter en gang eller to hver sommer, og måske sprang jeg en sommer over. Efter konfirmationen badede vi drenge i mergelgraven, der hørte til gården, hvor jeg tjente den sommer, hvorefter der igen gik år, hvor jeg ikke fik vand på kroppen.

Med drikkevandet stod det ikke bedre til. De gårde og huse, som ikke selv havde brønd, hentede vand ved »bykjalden«, der var åben og med vippe, og her efterlod

kreaturene deres ekskrementer, hvorfor der altid var et ælte foran vandruget, som ikke kunne undgå at sive tilbage i den med kampesten satte brønd. I de gårde, hvor man havde egen brønd, var det ingenlunde bedre, idet den mange steder befandt sig få alen fra den i midten af gården liggende mødding, hvorfor møddingvandet ikke kunne undgå at sive ind i brønden.

I 1909 kom en dyrlæge og slog sig ned i byen. Han hed Nielsen Sorring, og med sin familie bosatte han sig i den da nyopførte gård, der senere kom til at hedde

Skovlund. Om det har været af omsorg for dyrene eller for menneskene vides ikke, men han satte sig i bevægelse for at få anlagt et vandværk.

Gårdejer Søren Rasmussen Neergaard i Rygården blev den drivende kraft og formand for selskabet. Der blev lavet en boring i bunden af den på dette tidspunkt forladte grusgrav, som lå nord for landevejen øverst på bakken. Over boringen rejstes en vindmotor, som pumpede vandet op i en betonbeholder, der lå på kanten af grusgraven mod syd.

I sommeren 1911 var anlægget færdigt,

Klar ved damptærskemaskinen i 1910 ved Hasle Præstegård. Længst til højre forpagteren Laurs Nielsen, derefter fyrbøderen og ved svinghjulet gårdejer Søren Nielsen, der var formand for interessentskabet, som ejede tærskværket. Den høje kvinde længst til venstre hed Karen Poulsen; hendes løn for en hel høsts arbejde var 20 kroner med kost.

og vandet strømmede ud af hanerne til glæde for alle i byen, ikke mindst for hjorddrengene og hvem der ellers skulle sørge for kreaturerne forsyning med vand. Efter mundtlig overlevering, som jeg ikke står inde for, var prisen for et års vandforsyning for en gård 20 kroner og for et hus 15 kroner.

Som nævnt lå møddingen midt på gårdspladsen, hvor myriader af fluer yngede og trivedes godt. Som følge deraf var disse en plage for såvel mennesker som dyr. Fluerne flokkedes i tusindvis omkring ildstedet i køkkenet, og det kunne ikke undgås, at nogle faldt i madgryden. Ved spisebordet summede de om de spisendes talerkener, og skulle man have en tår af den fælles ølkovs, måtte man først have fluerne pustet over i den modsatte side.

Var fluerne en plage for menneskene, var de det ikke mindre for dyrene i stalden. Svinene, som på den tid aldrig kom ud i fri luft, kunne være så tæt besat af fluer, så man ikke kunne se meget af dyret. Køerne havde dog en hale, hvormed de, så nogenlunde kunne holde insekterne væk, men denne blev også brugt ustandseligt til géne for malkepigen.

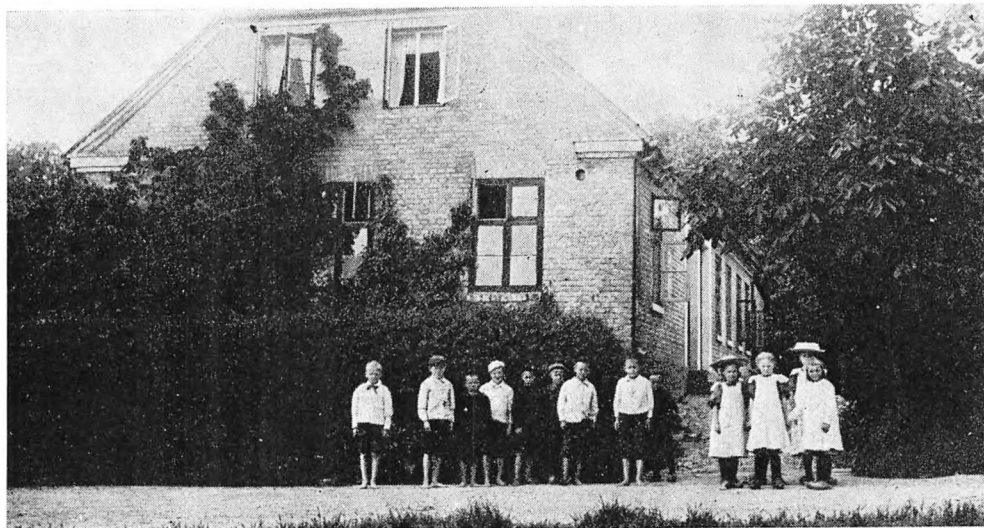
I stuerne havde man fluefangere af glas. De var af form som en osteklokke, der var åben i bunden. Senere kom der fluefangere af lange papirstrimler bestrøget med lim; de havde den fordel, at de også kunne benyttes i staldene, men selv om der gik mange fluer på limpinden, var de ingenlunde så effektive, at det svandt synligt i bestanden.

De gamle lokummer var også et eldo-rado for fluer. I de nyopførte gårde anskaffede man de mere moderne såkaldte

vandhuse. De adskilte sig fra de gamle ved at være forsynet med en spand eller tønde, som blev tømt, når den var fuld, men heller ikke før. De gamle lokummer tømtes ikke men holdtes nede ved insekternes bearbejdelse af indholdet. Disse nye indretninger var dog forbeholdt husbondens familie og pigerne på gården, mens det mandlige tyende forrettede deres nødtørf i mark eller stald, ligesom også læbæltet om gården eller vedkastet, som det kaldtes, var et yndet aftrædelsessted.

Afløbsrenden for byens spildevand begyndte bag staldlængen i den øverste gård på landevejens nordside. Den gik forbi bykjalden gennem kjaldrenden og ud i gadekæret, kaldet dammen. Denne virkede som gennemløbsbrønd, hvor slammen samlede sig og lå som en stinkende pøl midt i byen. Når spildevandet havde passeret dammen, gik det i en stenkiste under landevejen, og fortsatte i en åben grøft foran husene i Kærtøften, og videre langs Søren Nielsens eng til Ryvejen, langs denne til Åbyvejen, som det fulgte, indtil det sank i jorden nede ved Åby skel, efterladende et tykt lag slam i hele grøftens længde. Et gangbrædt førte over grøften til husene. I 1920 foretog Henrik Nielsen den første kloakering af byen.

Stod det slet til med hygiejnen i hjemmene, var det endnu værre i karlekamrene. Indgangen var direkte fra hestestalden uden forgang af nogen art. Her, som overalt i huse og gårde, var man plaget af rotter. Mine forældre fortalte, at da jeg blev født, og var vasket og svøbt, og skulle lægges i den opredte vugge, sprang der en rotte op af den. Den havde allerede taget lejet i besiddelse. Far brød derefter gul-

Hasle skole set fra sognevejen. Det er »bette klas'« 1908 eller 09. Drengene er barbenede, men pigerne har sorte uldstromper og bazartræsko.

vene op i hele huset, hvorefter han over-smurte grunden samt undersiden af guly-brædderne med tjære, hvilket må have givet en stærk lugt i huset. Men rotterne forsvandt, og dermed var formålet nået.

I en gård, hvor min søster tjente, var konen død. Der var stort følge, og alle skulle efter tidens skik bespises. Suppe med boller var traditionel gildesmad, og ligeså ved denne lejlighed. Selv om man tog godt for sig af retterne, blev der alligevel levnet et stort lerfad fuldt af melboller.

Det var almindeligt, at sådanne levnedeboller spistes med varm mælk, kaldet bollemælk, når hverdagen igen meldte sig. Nogen velsmagende spise var det ikke, og pigen gruede for alle de kommende dage, hvor middagsmaden (unnoveren) ville stå på bollemælk. Da hun dagen efter gildet kom ind i mælkestuen, så hun til sin for-

undring, at bollerne var væk, og fadet tomt. En tid efter ryddede man op i kælderen, og til alles forundring fandt man de fleste af bollerne. Rotterne havde i nattens løb fyldt deres forråds-kammer.

De gamle koner i husene havde sandsynligvis aldrig ejet en kåbe eller overstykke, som man kaldte det. De gik klædt i et korsklæde, det vil sige et trekantet sjal, som krydsedes over brystet og blev bundet på ryggen. Undertiden var der snore i hjørnerne, og så blev enderne bundet foran over maven og et lignende af mindre format havde de om hovedet.

Mændene havde vel alle et sæt tøj, som dog kun kom frem ved festlige lejligheder. Mors morbror, Niels Rasmussen, havde sit bryllupstøj som eneste sæt til sin død. Han blev gift omkring 1880, og døde 1924. Læreren og de gamle bønder gik i skødefrakke såvel hellig som søgn. Jens

Rasmussen havde til skødefrakken en vest, der var knappet op til halsen, og om denne et tørklæde. Et strikket om vinteren og et silkeklæde om sommeren. Bukserne var uden gylp, men med smæk. Når vi hos sønnen Rasmus Jensen, hos hvem han var aftægtsmand, kørte møg, skulle der foran på læsset være plads til agebrættet, og

her sad han i sin »dawle kjowl« med ryggen op ad læsset. Alle mandfolk brugte spidse bazartræsko, som dog var beslået med læder over vristen. Den eneste jeg husker, der brugte kramtræsko, var Krow Annes. Ellers var der nu ikke så farlig meget spændende ved folks tøj i Hasle dengang.

Tilbageblik over en god barndom

Af Sigurd Nielsen

Det meste af min barndom tilbragte jeg i landsbyen Støvring 11 km nordøst for Randers, hvor min far var mejeribestyrer fra 1902–1943. Jeg var et år, da vi flyttede fra Klejtrup ved Hobro til Støvring. Vor ankomst med hestevogn fra Randers var lidt dramatisk, idet hestene blev bange for et stykke flagrende papir og løb over vejen til genboens kartoffelmark, hvor jeg faldt af vognen, før hestene blev standset.

Vor beboelse var oven over mejeriet indtil 1906, da der blev bygget en bestyrerbolig ved siden af mejeriet. En høj og stejl trappe op til lejligheden i vor første bolig spillede flere gange en faretruende rolle for min færden, således en dag, hvor vor nabo Peter Jonsen havde været i mejeriet for at købe flødeskum og havde stillet tallerkenen med varen på et af de nederste trappetrin, mens han var inde på kontoret ved min far. Jeg stod oven for trappen og råbte til ham, men inden han svarede mig, fik jeg overbalance og rullede 13 trin ned og slog tallerkenen med flødeskum i stykker – selv tog jeg heldigvis ingen skade.

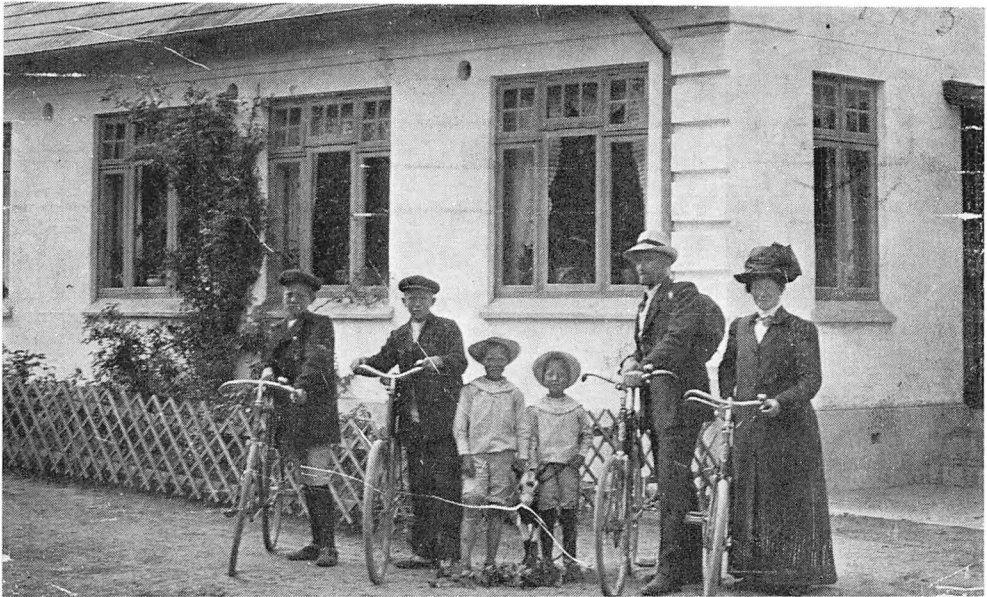
Da vi kom til Støvring, var det kun 20 år siden Danmarks første andelsmejeri var oprettet, og maskinerne og apparaterne var endnu ret uudviklede. Det skete derfor jævnligt, at et eller andet svigtede med det resultat, at mælken løb på gulvet. Så

råbte min far højt, og mejeristerne for rundt for at udbedre skaden. Den ansvarlige leder af et mejeri dengang var derfor udsat for et betydeligt nervepres i de to til tre timer daglig, hvor modtagelsen og behandlingen af mælken fandt sted. Der var mange mejeribestyrere af min fars årgang, som fik det skudsmål: »Han var en tosset rad, så længe maskinerne var i arbejde, men når den sidste mælkekusk havde forladt mejeriet, var han det flinkeste menneske i verden.«

På de fleste mejerier skulle mælkekuskene møde på et bestemt klokkeslet. Hvis en af dem kom for sent, og der ikke var en anden, som var kommet for tidligt, standsede tilstrømningen af mælk til centrifugerne, som derefter ikke kunne fungere tilfredsstillende, før der blev hældt store mængder varmt vand igennem dem. Den arme mælkekusk fik så både læst og påskrevet, når han endelig kom. På nogle mejerier havde man en dampfløjte, som mejeribestyreren betjente, når mælkekuskene var for sent på vej.

Endnu i 1915, da jeg kom i mejerilære, åndede vi lettet op, når en formiddag var gået, hvor det hele havde fungeret tilfredsstillende.

Støvring var en landsby med 16 firelængede gårde, en trelænget og to mindre landejendomme samt 27 huse, hvoraf flere

Artiklens forfatter sammen med sine forældre og ældste bror klar til udflugt i 1913. De to små måtte blive hjemme.

var sammenbyggede, desuden var der kirke, skole, mejeri, en usædvanlig stor landsbysmedje med salg af cykler og landbrugsmaskiner, en snedker og tømrer, en brugsforening, en høker, en træskomand, en skomager, en skrædder og en dyrlæge.

Støvring kirke var en kullet kampestenskirke, vistnok bygget i det 12. århundrede, men i min barndom (antagelig 1907–08) blev der sat et spir på, hvor klokken nu hænger. Klokken var anbragt i en klokkestabel i det nordvestlige hjørne af kirkegården, mens restaureringen fandt sted. Hvor klokken var ophængt før restaureringen, kan jeg ikke huske.

Fra en høj inde på kirkegården var der en storslået udsigt, som til dels blev skjult, da træerne voksede op. Går man uden for kirkegården, kan man mod sydvest se Ran-

ders og mod syd følge engene langs Gudenåen ud til Uggelhuse, hvor åen løber ud i Randersfjord og Grundfjord, som kommer fra øst. Kun ved særlige bugtninger er åen synlig fra Støvring, det ser derfor ejendommeligt ud, når skibene bevæger sig igennem engene tilsyneladende uden vand. Jeg har set et af American Scandic Line's 11.000 tons skibe ligge ved kajen i Randers. Nu regner man med, at Randersfjord begynder ved Randers by, men når man kan føre en samtale tværs over vandløbet, er det efter min mening en å, selv om den er uddybet til 6–7 m.

Går man uden for den østlige side af kirkegården, kan man følge Randersfjord i nordøstlig retning, til den løber ud i Kattegat ved Udbyhøj, og over Rougsø herred kan man se Kattegat ved Hevring

strand, i lige østlig retning ses Ørstedes og Vivilds hvide kirker.

Den imponerende udsigt skyldes i særlig grad, at kirken ligger ca. 80 m over havets overflade, kun 2–3 km fra engene ved Støvringgård Kloster. Da den nordlige del af byen ligger betydeligt lavere end kirken, havde vi en særdeles fin kælkebakke ned gennem byen, hvor de bedste slæder med en dygtig styrmand kunne nå helt ned til mejeriet med 6–7 børn stablet på en slæde beregnet til 3–4 børn. Bakken hed fra gammel tid »skuelbakket«, fordi den gamle skole lå lige ved siden af kirken.

Omtrent ved foden af bakken boede en mand, som altid var uvenner med børnene, når det var slædeføre, da han smed avner og jord ud midt på vejen, når vi havde fået bakken slidt rigtig glat. Børnene skovlede omgående sne på avnerne, så snart han havde forladt kamppladsen. Denne »spøg« kunne gentages mange gange. Da manden var mælkekusk, og hans heste døjede med at stå fast på den glatte bakke, selv om de var brådede, var hans reaktioner forståelige.

Ude nordvest for byen fandtes branddammen, som havde tilløb fra en dræningsledning og en lerbund så tæt, at der var vand i dammen hele året. Umiddelbart vest for branddammen begyndte lergravene, hvoraf der var mindst ti, som alle havde navn. De tørrede alle ud om sommeren, selv om den største af dem, »den lange dam«, havde over to meter vand om vinteren.

Lergravens oprindelse skyldes gravning af ler til landsbyens gårde og huse. I min barndom var der kun nogle få lerbygnin-

ger tilbage. Den største part af dem forsvandt ved en brand i august 1871, da mindst ti gårde og adskillige huse blev luernes bytte. Det var på en heldig tid af året, at branden fandt sted, fordi dyrene var på græs og laderne tomme, men antagelig ikke hølofterne. Den omfattende brand bevirkede til gengæld, at der blev stor travlhed med at bygge gårdene op igen, inden kornhøsten skulle ind og kreaturerne på stald. Jeg formoder, at alt kornet blev sat i hæs, og så har man koncentreret arbejdet om staldene. En ting ved jeg, at murene blev ikke fugede, og stilladshullerne blev ikke fyldt ud, inden mange af gårdene brændte igen omkring 1930 på grund af kortslutning i det elektriske anlæg.

Støvring mejeri, eller rettere Mejeriet Kronjyden, som det hed, påbegyndte driften 1. oktober 1887, men først i 1897 blev der bygget et lille ishus til mejeriet. I 1905–06 blev der bygget et betydeligt større ishus, et kølerum, en hestestald, en vognport og som tidligere nævnt en bolig til mejeribestyreren.

Isen både til det lille og det store ishus blev produceret i branddammen og lergravene. Det var en stor fornøjelse for byens drenge, når der skulle ises til mejeriet. Isen blev med langskaftede økser hugget i store flager, som med kroge blev trukket op på den faste is og slået i mindre stykker, som kunne læsses på vogne og køres til mejeriet. Så snart de første læs var fjernet, var der så meget åbent vand, at vi kunne springe på isflagerne fra den ene side af dammen til den anden. Når hullet blev større, kunne vi få mændene til at hugge så store flager, at vi kunne sejle

Støvring skoles lærer og elever 1908.

på dem. Det kunne give en våd sok eller to, men spændende var det.

Jeg har nok været 10 eller 11 år, da jeg første gang så en bil. I en af gårdene i Støvring boede der en dyrlæge, som var ugift og havde to søstre og sin gamle, svagelige mor boende hos sig. I 1912 flyttede dyrlægen og hans familie til Pjedsted, og af hensyn til moderen foregik rejsen pr. bil. Inden bilen kørte op til dyrlægegården, holdt den uden for mejeriet, for at chaufføren kunne spørge om vej, og imens flokkedes byens drenge om vidunderet og udtalte deres beundring blandt andet over dyrlægens mod, da det var strengt forbudt at køre med biler på kommuneveje, og der var en hel kilometer ud til amtsvejen til Mellerup.

Jeg ved ikke, hvornår biler fik lov til at

køre på kommunevejene, men de tre-hjulede biler (fænome-bilerne), som kun havde et forhjul, der blev dirigeret af en lang styrestang med et håndtag som på en spade, fik vist tilladelse før de rigtige biler.

Min første undervisning i læsning og regning fik jeg sammen med min bror Ejnar af min far, som var en dygtig lærer, der kunne ordne mejeriregnskab samtidig med undervisningen. Min far havde bestemt, at Ejnar og jeg skulle begynde at gå i skole samtidig, og det blev den 1. maj 1908. Det var et år senere end normalt for Ejnars vedkommende, da han var født den 23/3 1900, til gengæld begyndte jeg 4 måneder eller rettere et halvt år for tidligt, da børn under syv år ikke kunne blive indskrevet i skolernes protokol. Dertil

kom, at skolegangen skulle begynde 1. maj eller 1. november, når undervisningstidene skiftede.

Det var en to-klasset skole med kun en lærer. Børnene gik 3 år i »bette-klasse« og 4 år i »stuer-klasse«. Om sommeren gik de store i skole mandag, onsdag og fredag fra kl. 7–10, og om vinteren mandag, onsdag, torsdag og lørdag fra kl. 8,30–16 med 1½ times middag. Vi, der boede i landsbyen, gik hjem og spiste til middag, mens udflytterbørnene spiste deres medbragte mad i skolen. Jeg husker ikke, hvordan yngste klasses skoletid var om sommeren, men om vinteren var den tirsdag og fredag fra 8,30–16. Det var de dage, hvor de ældste i store-klasse gik til præst om formiddagen.

Som tidligere nævnt begyndte jeg at gå i skole 1. maj 1908, det var en måned før metersystemet blev indført i undervisningen i danske skoler. Jeg er med andre ord blevet undervist i regning med tommer og kvint m. m. i en måned. Metersystemet blev indført i Danmark ved lov af 4. maj 1907, men det blev først officielt mål og vægt 1. april 1912.

Fagene, som vi blev undervist i i 1. klasse, husker jeg ikke særlig godt, derimod står undervisningen i store-klasse ret klar i min erindring. Vi begyndte altid dagen med en morgensang, og derefter blev vi hørt i salmevers eller vers af en af Grundtvigs bibelhistoriske sange. Næste time var bibelhistorie eller katekismus, de fleste dage var det førstnævnte fag, hvori læreren fortalte om det afsnit, vi fik for til næste dag. Katekismus var udenadslæren af skriftsteder, det var et kedeligt fag, modsat bibelhistorie.

Næste time var vist hver dag regning, der foregik på den måde, at vi benyttede Lorenz Hellungs regnebog, som forelå i fire dele, hvoraf de fleste børn nåede igennem de to første dele. Når vi havde regnet et stykke, gik vi op til læreren, som havde facitlisten, og fik at vide, om resultatet var rigtigt. Var der noget, vi ikke forstod, gik vi op til læreren og bad om hjælp. Hvis vi havde lyst til det, kunne vi regne lige så meget vi ville uden for skoletiden og få resultatet kontrolleret næste dag. Denne fremgangsmåde bevirkede, at der var meget stor forskel på, hvor langt de forskellige elever nåede i regning.

Vi blev desuden undervist i følgende fag nævnt i tilfældig rækkefølge: skønskrift, læsning, sproglære (også kaldet grammatik), danmarkshistorie, geografi, skriftlæsning og sang. Sidstnævnte gjorde læreren til glæde for de fleste af eleverne meget ud af, da han var meget musikalsk. Skriftlæsning bestod af læsning i en bog skrevet med gotiske bogstaver. Undervisningen i dette fag foregik ved, at hele klassen læste i kor. Når vi normalt gik i store-klasse i fire år, og vi læste hele bogen igennem hver vinter, lærte vi det hele udenad uden at lære ret mange af bogstaverne at kende enkeltvis. Til gengæld kan jeg stadig huske meget af det, der stod i denne bog, f. eks.: »Det er gammelmands tale, der er regn i rims hale«, »Thormåneds (marts) væde får gammel mand til at græde«, »Når himlen arker fra vester til øster, kan bonden lade sit korn stå, så længe han lyster, men hvis den arker fra sønder til nør, skal han tage kornet hjem, mens det er tør«.

Støvring skole, som var opført i 1906,

og lignede hundredvis af andre skoler opført i samme tid, havde kun et klasseværelse og en gymnastiksal over skolestuen. Desuden var der ribber og bomme ude på legepladsen, og om sommeren havde vi af og til gymnastik derude. Det var der nu ikke så meget ved, særlig da ikke for dem, der havde træsko på. Skolen havde engang besøg af gymnastikinspektør K. A. Knudsen, som vist ikke var særlig imponeret af vore præstationer. Skolen havde også engang besøg af biskop Sørensen fra Århus, som overværede nogle af undervisningstimerne og vistnok var godt tilfreds med resultatet.

Støvring kirke præsenterede sig smukt i landskabet – ærværdig hævet over byen – og dog let tilgængelig, men det sidste har ikke altid været tilfældet. Indtil for ca. 50 år siden måtte kirkegængerne, før de nåede frem til kirkegårdslågen, forsigtig bevæge sig på tåspidserne i den smalle passage mellem den gamle skoles kostald og det tilhørende møddingssted, hvorfra det brune gødningsvand til stadighed sivede ud over kirkestien.

I forbindelse med skolegang i Støvring vil jeg nævne, at vi det meste af min skoletid skrev med griffel på skifertavler både til regning og diktat, men inden jeg forlod skolen havde vi fået regnehæfter og blyanter. Griflerne spidsede vi på vinduernes sålbænke, som vi nåede ved at hænge på maven ud ad et åbentstående vindue.

Læreren havde nogle – ca. en meter lange – hasselkæppe, som anvendtes til pegepinde. De kunne også anvendes til at banke drengene med, men det skete sjældent, det kaldte vi »at få hesselfjet«. Jeg husker navnlig en gang, hvor en af stok-

kene blev anvendt i dette øjemed. Det var en vinterdag, hvor branddammen var frosset til med is, og alle drengene var gået ned på dammen i eftermiddagsfrikvarteret. Da undervisningen skulle genoptages, hørte vi læreren blæse i en lille metalfløjte, han altid gik med i vestelommen. Vi blev enige om at lade som om vi ikke havde hørt fløjten. Da der var gået et stykke tid, kom læreren hen ad gangen langs haven og stod oven for trappen ved branddammen. Jeg husker ikke, om han fløjtede igen, eller det var tilstrækkeligt, at han stod der. Vi fandt det i hvert fald mest passende at indfinde os i skolestuen. Til vor overraskelse stod læreren lige inden for døren og gav hver af os et ordentligt slag foran på låret efterhånden som vi kom ind.

Eleverne i store-klasse var hvert år på en sommerudflugt, som i reglen skiftevis gik til Ålborg, Viborg og Himmelbjerget. Nogle af børnenes forældre sørgede for transport med hestevogn til Randers om morgenen og hjem igen om aftenen.

Befordringen med tog foregik i kreaturvogne, som i dagens anledning var møblede med nogle smalle træbænke. I begge sider af vognen var der foroven nogle luger, som kunne åbnes eller lukkes efter behag.

Det år jeg var med på udflugt til Himmelbjerget, blev vi drillet af nogle drenge, mens toget på hjemturen holdt ved en station mellem Silkeborg og Langå. Da drengene så, vi stod og kiggede ud ad de nævnte luger, råbte de til os: »Hvis I er sultne, skal I sige til, så kommer vi med noget hø til jer.«

Eriksminde Efterskoles elever i vinteren 1914–15 sammen med forstander Mads Laursen, yderst til venstre, og lærerinde Anna Bredkjær, siddende yderst til højre. Artiklens forfatter sidder nr. 2 fra venstre forrest, og stående nr. 2 fra højre er broderen Ejner.

Læreren, som var både organist, kirkesanger og degn, blev altid i omtale kaldt degnen eller på dialekt »denen«, men aldrig læreren.

En af degnens (lærerens) opgaver var umiddelbart før påske, pinse og jul at sende offersedler ud til alle sognets voksne beboere. Det foregik ved hjælp af skolebørnene, idet læreren havde to sedler forsynet med navn til hver person med i skolestuen og spurgte så, hvem vil have offersedlen til? Indtil de alle var afsat. Der var en hvid seddel til præsten og en blå seddel til degnen og meningen var så, at de, der havde modtaget sedlerne, skulle

pakke en mønt i hver seddel og på højheligdagen gå op til alteret og lægge pengene der. For at spare ulejligheden med at skrive navne, blev sedlerne brugt, til de var slidt op. Det bevirkede, at skolebørnene i reglen kunne se på de ubrugte sedler, hvem der ikke havde betalt offer forrige gang.

En mand, som var en af lærerens gode venner, syntes ikke om systemet, og undlod derfor at benytte sedlerne til deres formål. Engang skrev han på sedlen til degnen: »I Mathæus evangelium, tiende kapitel, vers 9 står der: »Skaffer Eder ikke guld, ej heller sølv, ej heller kobber i

Eders bælder«. Degnen returnerede sedlen og henviste også til et sted i biblen, hvor der står: »Du skal frembære dit offer med glæde«. Højtidsofferet søgtes afløst i 1916–17, men sognerådet gik imod forslaget. I 1920 blev det vedtaget.

Da jeg var fyldt 13 år, og havde gået 3 år i store-klasse, hvor vi den ene vinter var 52 i klassen, syntes min far, at nu kunne det være nok. Han skrev derfor til sin tidligere lærer Mads Laursen, som havde en fri- og efterskole »Eriksminde« (mellem Bjerager og Bovlstrup) og spurgte, om jeg kunne blive elev på efterskolen fra 1. november, selv om jeg først var fyldt 13 år i september. Det kunne jeg godt, og sammen med min ældste bror rejste jeg til Bjerager 1. november 1914. Skolen havde 22 elever, hvoraf 6 boede på skolen, mens de øvrige enten boede hjemme, eller, ligesom min bror og jeg, boede hos en af egnens landmænd og fik kost og logi for at hjælpe til med køernes pasning morgen og aften. Jeg boede i Bjerager hos en ca. 50-årig sypige, som havde to små landejendomme, hvoraf den ene havde været hendes fars. Der var fire køer på den ene ejendom og fire-fem ungkreaturer på den anden. Jeg skulle fodre begge besætninger morgen og aften, men deltog ikke i malkearbejdet. Ungkreaturerne måtte ikke få hele roer, så jeg skulle hakke dem med et stykke af et leblad. Jeg holdt roen i venstre hånd og lebladet i højre. Min venstre hånds pegefinger bærer endnu mærker af, at jeg ikke nøjedes med at ramme roerne. Dengang havde man ikke plaster, som vi har nu, man havde derimod noget, der hed »mæpskind«, som blev lagt direkte på såret. Det var tørret fosterhinde fra en kalv.

Det var ikke hver gang mæpskindet forhindrede, at der gik betændelse i såret.

Undervisningen på efterskolen var jeg meget glad ved og stærkt interesseret i, da den stillede større krav end skolen i Støvring gjorde. Vi var lidt uheldige med lærere, idet Mads Laursens svigersøn, som var lærer fra kursets begyndelse, blev indkaldt til sikringsstyrken lige før jul. Efter juleferien overtog en af Mads Laursens sønner, som studerede teologi ved Københavns Universitet, Bollerups arbejde. Men det varede kun to måneder, så blev også han indkaldt til sikringsstyrken. Den sidste måned havde vi gartner Iversen fra Odder som lærer, men det var kun i geografi. Han havde rejst meget i Mellem- og Sydeuropa, og var dygtig til at fortælle om det. Foruden de nævnte lærere havde vi hele vinteren Anna Bredkjær, som senere sammen med sin mand Karl Kirk overtog skolen.

Vor påklædning var noget anderledes end drengenes nu. Den bestod af hjemmestrikket uldtrøje, en skjorte, som nåede til knæene, før de forede bukser blev taget på. Dertil lange hjemmestrikkede strømper og korte bukser. Lange bukser havde vi ikke før den dag, vi blev konfirmeret. De fleste drenge havde ringformede elastikstrømpebånd, som, anbragt lige over knæet, kunne holde strømperne oppe. Den slags strømpebånd måtte vi ikke anvende, fordi de skadede blodomløbet. Vi skulle så i stedet bruge et såkaldt livstykke, som blev knappet foran ligesom en vest. Det var forsynet med en knap ved hver side til fastgørelse af strømpebåndene, som i den anden ende blev knappet på strømperne. På overkroppen havde vi en strik-

ket trøje eller en matrosbluse. Som overtøj havde vi en stortrøje med messingknapper og en strikket hue eller kasket, dertil en matros hue med bånd, som vi brugte, når vi skulle være rigtig fine.

Om søndagen havde vi lædersko eller -støvler på. De andre dage benyttede vi det meste af året jernbeslåede træsko, når vi var ude, og kludsko med ferniserede såler, når vi var inde. I skolens forstue eller gang var der træskohylder med et rum til hver elevs træsko.

Træskoene var tunge at gå med, og vi var derfor henrykte, når føret blev så tørt, at vi måtte benytte et par gamle kludsko ude. Lidt senere kom det endnu bedre – vi måtte »slide til stonter«. D.v.s. vi gik ude i nogle stærkt stoppede strømper og havde ingen sko på. Når det meste af strømpernes sål var slidt i stykker, blev de lavet til stonter. Resten af sålen blev klippet af, kanten blev sømmet op, og et ca. 5 cm bredt elastikbånd blev syet fast i begge sider af stonten lidt bag midten af foden. Over foden gik stonten ud i en spids, hvori der blev syet en trådløkke til at sætte om tåen ved siden af storetåen. Tærne var da helt bare. Formålet med stonterne (stonthues) var at spare husmoderen for det evindelige stoppearbejde. Det var ikke alene børn, der brugte stonter, men også mange arbejdsmænd, derimod tror jeg ikke, at gårdmændene i Støvring brugte dem. Hvis konen ikke havde tid til at stoppe strømper, kunne hun sætte en af pigerne til det.

Når det blev rigtig sommer, smed vi både stonter og træsko og gik med bare fødder både ude og inde. Det var lidt hårdt til at begynde med, indtil huden

under fødderne var blevet tilstrækkelig hård. Sidst på sommeren var det koldt at komme ud i en dugvåd græsmark for at flytte ungrekreaturer, så var det rart at træde, hvor kreaturerne havde ligget om natten, der var både varmt og tørt. Det var ubehageligt at gå i bare fødder i en stubmark, indtil vi lærte at skubbe fødderne frem, så stubbene blev lagt ned, før vi trådte til. Om vinteren, når der var sne på vejene, gik vi i jernbeslåede træskostøvler.

Min ældste bror var i sommeren 1910 (1. maj–31. oktober) hyrdedreng ved min farfar, som året før havde købt en gård i Støvring. Arbejdet bestod i at trække køerne (10–12) ud i marken om morgenen, hjem til middagsmalkning, ud i marken efter middag og hjem igen om aftenen. I den tid køerne var i marken, skulle de flyttes for hver halvanden time eller rettere tøjrpælen, som vi kaldte tyrepælen, skulle flyttes, for eksempel to skridt frem og et til siden skiftevis til højre og venstre. Der skulle så passes på, at køerne ikke kunne nå hinanden, da de kunne finde på at stanges og derved eventuelt rykke tøjrpælen op og så løbe ind i korn- eller roemarken. Det var også galt, hvis afstanden blev for stor, så blev alt græsset ikke ædt, og det var utilgiveligt sjusk.

I 1914 var de så moderne i Støvring, at der næsten udelukkende blev anvendt tøjrpæle af jern og jernbeslåede tøjrkøller, mens der tidligere blev anvendt trætøjrpæle, som var meget vanskeligere at slå i jorden. Følgende historie kunne tyde på, at fynboerne var lidt bagefter på dette område. Efter krigsudbruddet 1. august 1914 steg priserne blandt andet på landbrugs-

produkter ganske betydeligt, hvilket medførte, at ministeriet Zahle fik vedtaget en bemyndigelseslov af 7. august. I henhold til denne lov blev der indført maksimalpriser blandt andet på landbrugsprodukter. Det var mange landmænd meget utilfredse med, og da maksimalpriser sorterede under indenrigsministeriet, blev indenrigsminister Ove Rode særlig forhad. Det gav en idé til en fynsk klodsmager, idet han malede Ove Rodes portræt oven på alle tøjrpælene, så kunne de slås i jorden med ét slag, mens der normalt blev benyttet 3–4 slag, for at få tøjrpælen langt nok i jorden.

Hyrdrengen skulle også flytte fårene, ungkreaturene og plagene, samt vande de to sidstnævnte, mens fårene aldrig blev vandet. Derimod skulle fårene fanges, når de rev sig løse af tøjret, hvilket særlig skete om efteråret. Når løse får skulle fanges, hjalp nabodrengen i reglen til med at løbe fåret træt, idet drengene så kunne skiftes til at løbe og puste ud. Det gjaldt om at holde fåret i løb hele tiden, så det ikke fik tid til at tisse og derved bedre blive i stand til at løbe.

Når kørerne skulle hjem, blev de først rinket eller koblet sammen alle 12, så der gik fire køer ved siden af hinanden i tre geled. Det gjaldt om at have en god og rolig handko, som havde plads yderst til venstre i forreste geled. Den kunne dresseres til at gå både ud og hjem, uden at blive trukket af hyrdraget. Hvis tøjret bestod udelukkende af reb, var det noget vanskeligere at lære at koble kørerne, end det var, hvis der blev benyttet halvtøj, d.v.s. den tredjedel af tøjret, som var nærmest koe, bestod da af en lænke, der

kunne adskilles fra resten af tøjret, som blev i marken, til kørerne kom ud igen.

I sommeren 1910 var jeg ofte med min bror i marken med kørerne, og næste år, 1911, fik han en anden plads med flere køer, og jeg overtog da pasningen af min farfars køer. I den nye plads havde min bror den sommer en oplevelse, som skal berettes her. Da han kom hjem om aftenen, efter at have deltaget i skolens årlige sommerudflugt, sagde hans husbond til ham, at der var en so, som skulle fare, og nu kunne min bror så våge ved den, indtil der begyndte at ske noget, så skulle han kalde på husbond. Hvornår grisene begyndte at komme, blev aldrig opklaret. Da manden kom ud i svinestalden næste morgen, lå min bror og sov på et lille bundt halm, og 10 smågrise lå og pattede soen.

Når vi kom hen sidst på vinteren, begyndte vi altid at glæde os til, at det snart var 1. maj. Vi holdt meget af at omgås kreaturerne, selv om de også til tider kunne være lidt besværlige. Min bror og jeg skulle engang trække en stor kvie ud til Haldagergård, det var kun et par kilometer, men kvien var meget stædig. Flere gange stod den stille og ville ikke ud af stedet, men gik så lidt igen, før den holdt stille næste gang. Jeg gik foran og trak i tøjret, og min bror gik bag ved kvien og gav den nogle ordentlige rap med en kæp. De første slag hjalp ikke. Så sagde han: »Gid den vil løbe lige så hurtigt som et eksprestog kan køre,« og så gav han den et par slag til. Det hjalp! Den satte af sted i så stærk en fart, at jeg ikke kunne følge med. Jeg smed mig ned på maven og lod mig slæbe et stykke, inden jeg gav slip på tøjret. Kvien kendte selv vejen, og min

bror og jeg løb tudbrølende bagefter. Da vi kom ud til Haldagergård stod proprietærens søn og svigersøn (forfatteren Martin Andersen Nexø), og holdt i kviens tøj. En af dem sagde: »Hvad græder sådan et par drenge for? Se jeg kan holde den i en lillefinger«.

Den næste sommer, 1912, fik jeg deltidarbejde ved en landmand i Støvring, som havde det meste af sin mark ned mod Støvringgård skov, og dertil en udmark vest for Støvring, ca. 2 km fra hans gård. De fleste af gårdene i den nordlige del af byen havde en udmark, som vi kaldte »hien«. En mand, som var født omkring 1840, fortalte mig engang, at han kunne huske, da alle disse udmarker lå hen i hede.

Mit arbejde bestod i at flytte de ungkreaturer og får, der var i udmarken. Kreaturerne skulle desuden vandes en eller to gange daglig ved en ejendom, som var solgt fra mandens udmark.

Jeg var desuden beskæftiget i mejeriet fra kl. 7 til 10 med at ekspedere mælkekuskene vedrørende fløde og smør de dage, jeg ikke var i skole. De havde en mængde kurve og tejner med hver dag fra andelshaverne, som vedlagde en seddel med bestilling på, hvad de skulle have i kurven. Desuden hjalp jeg til med at trække spandene hen til sødmælksvægten og løfte de mindre spande op til tømning.

Om vinteren kunne vi ikke hjælpe til i mejeriet de 4 dage, vi var i skole, men de andre 3 dage kunne vi. Foruden det tidligere nævnte mejeriarbejde hjalp vi også til ved udvejning af skummetmælk og kærnemælk. Desuden var der et arbejde, vi

havde særlig lyst til. Det var at slå kul i stykker med en stor kulhammer.

Sommeren 1913 tjente jeg i Mellerup ved en mand, som vistnok var kontrolmand på mejeriet i dette år. Ellers forstår jeg ikke, hvorfor jeg fik plads udenbys. Kontrolmændene havde som opgave at overvære aflæsning af flødeprocenterne de dage, der blev kontrolleret. Både manden og konen, som stammede fra Harritslev, Støvring naboby mod vest, var begge meget flinke og omsorgsfulde for deres tjenestefolk, men noget gammeldags i behandlingen af samme. Sammen med karlen og pigen, der begge var 18 år, udgjorde vi den samlede medhjælp.

Karlekkammeret, hvor karlen og jeg sov i samme seng, havde direkte indgang fra hestestalden gennem en dør, der manglede et stort stykke fornedet, på grund af rotternes energiske arbejde. Der var lergulv, halm i sengen i stedet for madras, og bohavet bestod af en seng, et lille bord, to stole og karlens og min kuffert. Når karlekkammeret var placeret direkte i forbindelse med hestestalden, hed det på egnens dialekt et »herberg«.

Den største del af gårdens mark var i nærheden af nabobyen Åstrup, ca. 3 km fra gården. En mindre del af marken lå lige uden for gården, og dertil kom et stykke delvis opdyrket eng nede ved fjorden. Mit første arbejde om morgenen, når manden havde vækket os klokken 4,30, var at gå op i marken ved Åstrup for at flytte ungkreaturerne. Når jeg kom hjem skulle jeg hjælpe til i stalden og ind og spise mælkebrød, inden jeg kl. 7 skulle i skole. Vi havde samme skoletid i Mellerup Friskole, som vi havde i Støvring,

d.v.s. fra klokken 7 til 10 mandag, onsdag og fredag. De dage, jeg ikke var i skole, hjalp jeg til med køerne om formiddagen. Efter middagsmaden sov vi til middag en times tid, dog med den undtagelse, at de dage, jeg havde været i skole, mente man ikke, jeg trængte til nogen middags-søvn, og jeg kunne da gå ned i engen og flytte kvierne.

Efter middagshvilen fik vi kaffe, og derefter trak jeg køerne op i marken, og i roetiden fulgte jeg med karlen og pigen i roerne og flyttede så køerne det foreskrevne antal gange. Klokken 6 gik karlen og pigen hjem, men manden sagde, at køerne havde bedst af græsset sidst på dagen, så jeg skulle fortsætte i roerne til kl. 7, og derefter kobledede jeg køerne og trak dem hjem. Kl. 7,30 kunne konen og pigen begynde at malke, og jeg kunne gå ind og få min aftensmad.

Hvis vejret var til det, samledes de store drenge og karlene nede ved fjorden om aftenen. Der lånte vi en robåd, og hvis vi så var så heldige, at nogle af vore jævnaldrende fra den anden side af fjorden var i bådene, sejlede vi hen til dem for at slås i vand. Vi slog med årerne i overfladen af vandet og sprøjtede på vore modstandere, samtidig med at vi gjorde nar af hinandens dialekter, som var meget forskellige på de to sider af fjorden. I stedet for middagsmad sagde de unnen, mens vi sagde unnenover. En frø kaldte de en hoppentaj. Vi kaldte dem, og de kaldte os – overfjånninger, idet vi sagde fjån i stedet for fjord.

Når vi kom op til byen igen ved 10–11 tiden, var vi sultne, og bageren, som skulle tidligt op om morgenen, var i reglen gået

i seng, men han var villig til at stå op, hvis vi købte wienerbrød for en krone. Da prisen var 5 øre pr. stk., måtte vi se, om vi kunne blive nok til at købe 20 stykker.

Dengang sejlede der om sommeren skib fra Randers til København 3 gange om ugen. Onsdag lagde skibet til ved Voer, så roede vi over, for at se det blive lastet, blandt andet med køer og grise. En aften faldt en so i vandet, den svømmede udmærket, men det var besværligt at få den på land igen, men vi morede os godt.

Sidst på sommeren begyndte jeg at længes efter, at det skulle blive 1. november, så skulle jeg hjem og gå i skole 4 dage om ugen, og jeg fik min sommerløn, 35 kr., udbetalt.

Jeg havde en oplevelse den sommer, som jeg tit tænker på. Den 27. september skulle jeg trække 2 kvier til markedet i Randers, det var en tur på 13 kilometer. Jeg var ikke ene om det, da en af mine brødre, som dengang var 7 år, kom ud til landevejen og fulgte med til Randers. Solen skinnede fra en skyfri himmel, og min bror og jeg var stærkt optaget af det ansvarsfulde hverv og glade ved, at vi kunne gennemføre det uden vanskeligheder med kvierne. Manden kørte til Randers med dagvognen og stod vist ved Amtsmandsboligen, der hvor gadebrølægningen begyndte, og fulgte med os op til markedspladsen. Når manden havde solgt kvierne, fik vi penge til dagvognen hjem. Vi havde antagelig en madpakke med, eller vi spiste på Østergades Afholdshotel, som lå lige ved siden af købmand Starckes gård, hvor dagvognen spændte fra. Min yngre bror har nu fortalt mig, at vi en anden gang den sommer trak til Randers med en ko og sej-

lede med skibet »Mågen« fra Randers til Mellerup. Min bror skulle så gå de 4 km fra fjorden til Støvring. »Mågen« var en motorbåd, som sejlede fra Randers til Mellerup og lagde til ved Holmene, Uggelhuse og Voer. Dampskibet »Falken« sejlede samme rute, men fortsatte helt til Udbyhøj.

I sommeren 1914 passede jeg igen ungkreaturerne for den samme mand som to år tidligere, og da efterskolens vinterkursus sluttede, arbejdede jeg i april 1915 ved skolens landbrug. 1. maj rejste jeg hjem og hjalp til i mejeriet om formiddagen de dage, jeg ikke gik til konfirmationsforberedelse, og havde plads som trediekarl ved en landmand i Støvring, indtil jeg 1. november kom i mejerilære.

Når der fortælles om hyrdedrenge, får man ofte det indtryk, at de var stærkt at beklage, og de blev sendt ud at tjene, fordi forældrene ikke havde råd til at have børnene gående hjemme. Det var der slet ikke tale om i vores tilfælde. Når vi alligevel kom ud at tjene, så snart vi var i storeklasse, kan der anføres tre grunde. 1. Vi ville gerne. 2. Min far ville, vi skulle lære at bestille noget, og det var der kun lej-

lighed til på et mejeri om formiddagen. 3. I skolen gjorde drengene nar af de drivter, der ikke var ude at arbejde ved landbrug om sommeren.

De fleste landmænd i Støvring og måske på hele Randers-egnen interesserede sig før 1920 mere for heste end for køer. Hestene var mindre arbejdskrævende end køerne, men de gav også en mindre fortjeneste. Mange af landmændene var da også dårligt rustede i økonomisk henseende, da de dårlige tider i 1930'erne gjorde sig gældende inden for dansk landbrug.

Af mine 51 klassekammerater fra Støvring skole kom mindre end fem på efter-skole eller højskole, selv om der var en højskole i nabobyen, Mellerup, og vist kun én gennemgik et kursus på en landbrugs-skole. Én af kammeraterne tog præliminæreksamen i Randers i 1917, og næste gang en elev fra Støvring skole tog eksamen fra en realskole var i 1924.

Det kan vel med nogen ret siges, at befolkningen i Støvring i begyndelsen af dette århundrede havde mindre forbindelse med omverdenen, end det var almindeligt andre steder.

Dreng i Argentina

Af Lauge Elkjær

Ældre menneskers barndomserindringer er tit skarpt mejslet ind i hukommelsen, medens det, der hændte for kort tid siden, ofte er uklart og udvisket. Men medens det for de fleste er sådan, at de første barndomsår ikke nøjagtig kan tidsfæstes, danner år 1910 et så skarpt skel for mit vedkommende, at jeg med bestemthed kan sige, at hint har jeg oplevet, da jeg var tre år gammel, og dette da jeg var fire år.

I 1910 rejste mine forældre sammen med min søster og mig til Argentina. Da var jeg fire år gammel. Fra sejladserne over Vesterhavet til England kan jeg kun huske en eneste episode. Far og mor var vel sagtens oppe på dækket for at kaste et sidste blik på den jyske kyst. Os to rollinger havde de efterladt sovende i kahytten. Men vi vågnede og opdagede, at vi var alene og gav os ganske naturligt til at græde højt – meget højt. En matros stak hovedet ind og sagde vredt: »Hvis I ikke holder jeres kæft, bliver I smidt over bord.« Hvad det var, vidste vi ikke, men at det var noget meget slemt, var vi begge klar over, selv om der ingen bord var i kahytten, og vores hyl standsede brat.

Rejsen over Atlanterhavet til Argentina tog dengang ca. en måned med mange afstikkere undervejs til havne i Frankrig,

Spanien, Portugal, Madeira, Brasilien, Uruguay for til sidst at ende i Buenos Aires. Spredte træk har fæstnet sig fra denne lange rejse: slagsmål på et andet skib i Londons havn. En mand blev smidt over bord. Om han kom op igen, ved jeg ikke. Mærkelige små lokomotiver på kajen i Oporto. Deres skorstene var slet ikke som dem, jeg kendte fra Oddebanen. Farverne var helt anderledes. Vaccination om bord: mor strækker en nøgen arm frem og får et prik i armen. Vi var ganske vist blevet vaccineret før rejsen, og jeg havde fået en 5 øre af den rare doktor, fordi jeg ikke græd, men det skulle altså gøres om igen. Mor, der rækker en blikskål frem for at få mad; maden har åbenbart ikke været særlig god eller rigelig om bord på det gode skib »Amazonas«, for jeg ser også os alle fire sidde i kahytten, medens far skærer en humpel rugbrød og et stykke af en røget skinke af til os. Det tyder på, at der var medbragt proviant fra Danmark.

I Sydeuropa kom der en mængde spaniere, portugisere og italienerne om bord. De blev installeret i lastrummene, medens vi nordeuropæere åbenbart var »finere«, for vi havde kahytter. – Da lugte er noget af det, der erindres bedst, har dunsten af hvidløg blandet med andre udefi-

Vores hus efter at der er bygget til. Eukalyptustræerne er ved at vokse op. Mor lavede hostemedicin af træernes blade.

nérilige lugte og luftninger fra de åbne lastluger sat sig så stærke spor i min erindring, at jeg ikke kan mærke lugten af hvidløg, uden at jeg igen er den lille dreng om bord på »Amazonas«. Men rejsen fik ende, og vi gik i land i Buenos Aires, hvor besværlighederne meldte sig med det samme.

Ved hjælp af tegn og nogle få spanske brokker blev der aftalt en pris med en mand, der havde en, så vidt jeg husker, tohjulet kærre. Han skulle bringe vores bagage op i byen, men da han havde kørt et stykke med os, ville han have flere penge. Far skældte ud på dansk og manden på spansk. Hvad det endte med, ved jeg ikke,

men han har jo nok fået flere penge, for videre kom vi da. En lille oplevelse fra opholdet i Buenos Aires skal også nævnes. Scenen var et gadehjørne – mor og vi to små var ude at gå tur. En politibetjent skød på en mand. Mor flygtede i vild fart omkring hjørnet med min søster frit svævende i luften. Jeg havde, så vidt jeg husker, benene ved jorden – engang i mellem.

Så kom den aften, da vi satte os i toget og kørte sydpå. Min søster og jeg sov glimrende indsvøbt i tæpper og frakker, indtil vi blev vækket midt om natten ved råben i sidegangen. Det viste sig, at mor var blevet låst inde på toilettet. Døren var

gået i baglås. Der blev stor ståhej. Alle gav gode råd, som far ikke forstod et muk af. Langt om længe kom der en håndsnild mand og fik døren op, og mor blev befriet. Stor gensynsglæde; og så sov vi roligt videre. Efter et ophold i Tandil – stedet for den første danske kolonisation i Argentina – gik turen videre sydpå til en lille by, der dengang hed El Perdido, som betyder den tabte eller fortabte. Et navn den ikke bar uden grund. Det var en lille by i bedste Wild-West stil: en »hovedgade« begrænset på den ene side af jernbaneterre-rænet, og på den anden side af gaden lå der en række huse, enkelte var af sten, men de fleste var af bølgeblik eller af jord. Husene var dels forretninger, dels beværtninger eller »hoteller«. Alle var prydet med rækværker eller pæle til at binde kundernes heste ved.

Det var ikke i hovedgaden, vi kom til at bo. For at komme til vores hus, måtte vi krydse jernbaneterre-rænet eller også gå en meget lang omvej. Med undtagelse af en bølgebliklade, som lå op ad vores hus, var alle husene i vores gade jordhuse. Lige op til vores grund bredte sig en stor øde mark, som efter sigende engang skulle blive byens torv. Det skete ikke i vor tid – og er vistnok ikke sket endnu. Bag ved »torvet« bredte steppen, campen eller pampaen sig milevidt til alle sider. Flad som en pandekage er den, og hvor den ikke er opdyrket, er den dækket af græs. Nogle steder lavt og blødt, andre steder meterhøjt og stift! Ikke en eneste lille bakke er der i mange miles omkreds. Ikke engang den nordamerikanske prærie eller den jyske hede i gamle dage var så flad.

Før jeg vil fortælle om vort hus, er det

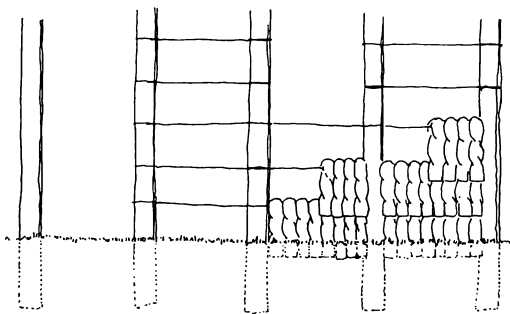

Min søster og jeg fotograferet i Argentina. Vi har alle vore legesager med på billedet. Jeg læser i »Børnevænnens«, mens min søster leger med dukken, der har blikhoved. Mor fornyede kroppen på dukken, når det var nødvendigt. Min kuglepøse er lavet som et Dannebrogslag.

på sin plads at fortælle, hvordan man dengang – og velsagtens endnu mange steder – byggede huse i Argentina: man gravede 2½ m pæle ½ m ned i jorden med godt en meters afstand. Antallet af pæle rettede sig efter husets størrelse. Mellem pælene, der oftest var af en slags poppeltræ, blev der trukket rækker af ståltråd med 30 cm mellemrum med undtagelse af de steder, hvor der skulle være vinduer eller døre, og så tog man fat på at »mure« væggene op. I nogen afstand fra huset, men tæt ved brønden, som var det første, man gravede, var der gravet eller pløjet et cirkelrundt hul med en diameter på 5–6 m. Jorden var dér findelt i ca. to spadestikks dybde. Så hældte man vand på, og så lavedes der mudder (omtrent af samme konsistens, som den Klods Hans havde i lommen) ved, at man med to heste red rundt i hullet, til jord og vand var æltet godt sammen. På pampaen gror der mange steder noget stift stikkende græs på ca. en meters højde. Af dette græs huggedes eller

blev skåret en bunke, som blev bragt hen til mudderhullet. En håndfuld blev drejet i mudderet (barroen), til det var blevet en lang fed mudderpølse. Denne blev nu anbragt på den nederste ståltråd, snoet et par gange om den, og enderne af pølsen blev stukket ned i en rille, der var gravet i jorden. En ny pølse skubbedes hen til den første, og således blev man ved at »mure«, til alle ståltrådene var fyldt med mudderpølser, og så var væggene i huset omtrent sat. Når væggene var færdige, blev der lavet et pudslag af mudder blandet med hestegødning, og murene glattedes med dette stof ved hjælp af en murske eller bræt. Et bølgebliktag blev lagt på, og den ydre skal af huset var nu i orden. Hvor mærkeligt det end lyder, er et sådant hus solidt og kan modstå de meget voldsomme storme, der ofte raser på pampaen. Det er lunt om vinteren og forholdsvis køligt om sommeren.

Det var i et sådant hus, vi flyttede ind. Det var i en meget miserabel tilstand. Døren hang og dinglede på et læderhængsel. I stedet for vinduer var der et stort hul i væggen. Der var to rum i huset. Langs med skillevæggen lå der nogle tørvelig-

Væggens træ- og ståltrådskelet udfyldes med barropølser (mudderpølser).

nende knolde, som ved nærmere eftersyn viste sig at være tørrede kokasser, som man på den træfattige pampa brugte som brændsel. Når mor f. eks. skulle vaske, blev jeg altid sendt ud for at finde kokasser. Skorsten i huset var der ikke. I stedet var der et hul i bølgebliktaget. Gulvet var af jord med talrige huller. Mor græd, da hun så vort fremtidige hjem, og da vi to rollinger så mors tårer, stak vi selvfølgelig også i at tude, hvilket resulterede i, at mor i en fart tørrede sine øjne, og et par sukkermellemadder fik hurtigt vore tårer til at tørre ind.

Allerede den første nat i denne bolig viste, at vi ikke var dens eneste beboere. Hullerne i gulvet var rottehuller, og der var en meget livlig trafik af disse modbydelige dyr, så far var på jagt det meste af natten med en stump bræt i hånden. Om han fik ram på nogle af dem, husker jeg ikke. Rotterne var ikke de eneste »husdyr«; dem fik vi efterhånden bugt med. De andre beboere, nemlig lopper og væggelus lykkedes det os ikke nogen sinde at blive kvit. Jordgulve og jordvægge med mange sprækker var en ideel bopæl for disse nattens plageånder, og når der så oven i købet var levende mennesker, som kunne levere den nødvendige mængde blod til føde, var alle deres ønsker opfyldt. Væggelusene var langt de værste. Vore senge blev skoldet i alle sprækker hver 14. dag, men lige mange var der, næste gang sengene kom ud. Vi prøvede at sætte sengene i vand, men så kravlede de bare op på loftet og lod sig dumpe ned til os. Så snart vi havde fået slukket lyset, begyndte de at bide. Lyset blev tændt igen, og den vilde jagt tog sin begyndelse. I en

utrolig fart pilede de hen over lagnerne, og fik man ram på et af disse modbydelige dyr, blev der en blodplet på lagenet, og en modbydelig stank steg op fra resterne af dyret.

I modsætning til de fleste danske havde vi en hel del møbler med fra Danmark sammen med fars og mors fotografiske udstyr. Både far og mor var fotografer. I Buenos Aires blev der sagt, at møblerne var brændte sammen med et pakhuis. Først da en formående dansker havde smurt de rigtige steder, kom de til veje, men i sørgelig tilstand. Da så jeg mor græde for anden gang i Argentina. Pakkasserne blev åbnede, og mors fine spise- og kaffestel kom til syne i stumper og stykker. Jeg bar den ene spandfuld skår ud til møddingen efter den anden, medens tårene løb ned ad mors kinder. Noget havde undgået ødelæggelsen, bl. a. stueuret og en Delftvase, som nu står i vores stue.

Der gik ca. et halvt år, inden møblerne kom, og indtil da måtte vi klare os med de »møbler«, far kunne tømre sammen af det forhåndenværende materiale. På den tid fik man benzin i firkantede blikdunke, som var anbragt to og to i trækasser. De tomme blikdunke brugte vi til vandspande, men det, der var endnu vigtigere, var, at trækasserne kunne bruges til usigeligt mange ting: til køkkenskabe og til skamler; af to trækasser anbragt oven på hinanden blev der en udmærket servante osv. osv. Af disse pakkasser blev også vort første bræddegulv lagt. Helt jævnt blev det ikke, og efterhånden blev det da også afløst af rigtige bræddegulve undtagen på de verandaer, der senere blev bygget til – en på hver side af huset.

Et af de første år havde vi to børn og mor en på en gang morsom og uhyggelig oplevelse. Far var ude på en af sine fotografiske rundture. Mor og vi to børn var alene hjemme. Midt om natten vågnede vi ved, at hele hytten rystede. Da en røverbande netop på den tid huserede på egnen, var mor ikke et øjeblik i tvivl om, at det var disse grimme fyre, der var ved at bryde ind. Mor stod op i en vældig fart, greb fars riffel, som hang på væggen, og listede hen til døren. Et kosteligt optog blev der ud af det: forrest mor i sin lange natkjole med riflen parat til skud. Bagved kom jeg med et fast greb i mors natkjole og som rosinen i pølseenden min søster med et kampagtigt tag i min stumpede skjorte. Mor åbnede døren og gav et råb ud i natten – og så opløstes det hele i latter, da det viste sig at være en ko, der stod og gnubbede sig op ad muren. At riflen ikke var ladet, gjorde ikke episoden mindre morsom.

Den slags nætter fyldt med angst og bæven var der mange af, men trods alle fortrædeligheder blev der et godt hjem ud af den fattige jordhytte, som efterhånden blev forvandlet til et sted, hvor der var godt at være ikke alene for os to børn, men for mange andre. Nok blev vi aldrig rige, og tit var der smalhals derhjemme, særligt i de første år, men lidt efter lidt gik det fremad. Der blev bygget til huset, både til forside og bagside, et atelier med glastag blev lavet og en vindmølle rejst, så vi var fri for med håndkraft at hejse vandet op af den dybe brønd. Under gravningen af den nye brønd sad min søster en dag og legede henne ved jorddyngen ved siden af brønden. Pludselig råbte hun:

»Mor, mor! skynd dig og kom og se. Jeg har fundet sådan nogle pæne orm at lege med.« Mor løb derhen, og så min søster legende med to slanger. Den ene havde snoet sig om halsen på hende, og den anden havde hun i hænderne. Der skete ikke noget, så de har sikkert ikke været giftige. I det hele taget var der ikke meget giftigt kryb i den del af Argentina. Kun havde vi en vældig respekt for de underkopstore fugleedderkopper, hvis bid vel i giftighed når hugormens. Kun et par gange har jeg været i nærheden af en sådan fyr. Første gang jeg så den, kom den vraltende hen ad vores havegang. Anden gang blev en høstarbejder hos min onkel bidt. Hans arm svulmede hurtigt op, men han blev rask igen efter forholdsvis kort tid.

På pampaen var der et rigt dyreliv. Måske var det fattigt på arter, men til gengæld var det rigt på individer. På omtrent hver hegnspæl sad der en ugle. Når man kom kørende eller ridende, havde de den vane bogstaveligt talt at flyve hen i ansigtet på en og slå meget nærgående med vingerne. I varme stille aftener kunne man altid ved solnedgang høre »agerhønsenes« sørgmodige, men meget melodiske fløjten, når de kaldte på hinanden. Harer var der en vrimmel af, så mange at ingen gad spise haresteget. Strudse var der også mange af. En strudseæggesnaps smagte dejligt, og så kunne man blive mere end mæt af den.

En af mine mest bitre oplevelser knytter sig i øvrigt til en strudserede. Jeg skulle sammen med to andre ride med en flok får fra en græsgang til en anden ude på min onkels chacra. Jeg red den dag på en islænder og havde ikke sadel, men kun et dækken på dyret. Et par får skilte sig

ud fra flokken, og min lille islænder drejede lynhurtigt efter synderne, og så gik det i galop efter fårene, indtil min islænder pludselig standsede brat med alle fire ben plantet fast i jorden. Resultatet udeblev ikke. Jeg røg i fin glideflugt hen over hestens hals og landede i en strudserede med 6–7 æg. Jeg var et syn for guder, da jeg fik mig rejst op igen. Men det værste af det hele var, at mine to følgesvende lo, så de nær var faldet af hestene, medens jeg græd af arrigskab og flovhed over det forsmædelige fald. Til gengæld var en flok strudse, som jeg red om kap med en dag, også skyld i, at jeg på en måde fik en slags oprejsning for mit nederlag. Jeg kan ikke huske, om strudsene og jeg til at begynde med var på samme side af et hegn, men det endte da med, at strudsene og jeg var på hver sin side af hegnet. Min hest var åbenbart blevet ophidset af jagten, for pludselig satte den i et kæmpespring over hegnet, og som ved et mirakel blev jeg hængende på den. Stolt som en pave red jeg hjem.

Sproget i Argentina er jo spansk, men vi talte altid dansk hjemme. Selvfølgelig blev det i årenes løb til en skøn som blanding af spansk og dansk. Mine første spanske ord lærte jeg selvfølgelig af mine argentinske legekammerater. Far og mor var meget stolte af mig, når jeg kom ind og sagde en hel masse spanske ord. Men stoltheden over mine præstationer fik en brat ende, da de opdagede, hvad det var, jeg gik og sagde. Det var nemlig en lang remse af bandeord. En remse, som sidder i min hukommelse den dag i dag.

Min skolegang i Argentina var meget varieret. Ved hjælp af myrebogen og In-

gemanns historiske romaner lærte mor mig at læse. Henny, som var lærerdatter fra Klovborg, og som vi havde som ung pige i huset nogle måneder, lærte mig at prente de første bogstaver. Senere kom den argentinske skole, som ikke altid var morsom at gå i som eneste danske dreng. Skolebygningen var stor og udvendig beklædt med bølgeblik, indvendig med træ. 100–150 børn blev undervist i et stort rum af tre lærerinder og en lærer. Mange af børnene kom ridende langvejs fra. Enkelte kom kørende i gig. Derfor var der ved skolen pæle og rækværk til at binde hestene ved. Selve skolearbejdet gik det godt med. På legepladsen gik det knap så godt. Ofte var jeg omgivet af en flok kammerater, som råbte: »Dinamarqués culo al revés«; oversat til dansk betyder det: »Dansker din r . . vender forkert«. Hjemvejen fra skolen var det værste af det hele. Der nøjedes man ikke med at drille, men bank vankede der næsten hver dag. Mor, som var en from kvinde – i dette ords bedste betydning – havde indprentet mig bibelordet: »Når man slår dig på den ene kind, skal du vende den anden til«, og det holdt jeg mig efterrettelig i lange tider. Men jeg mindes, hvordan jeg var slem til at få mavepine, når jeg skulle i skole om morgenen, men mavepinen forsvandt altid meget pludselig, når enten far eller mor kom med flasken med amerikansk olie.

En skønne dag gik naturen over optugtelsen, og jeg glemte helt mors fromme ord om kenderne. Lærerinden havde engang i løbet af skoledagen talt om paven og den katolske kirkes fortræffelighed og sluttede med at sige: »Her er vi jo alle katolikker«. Lidt forsagt rakte jeg en finger i

vejret og sagde, at jeg var protestant. Jeg glemmer ikke de forargede blikke, der fra alle sider rettedes imod mig, og på vejen hjem fra skole skulle kætteren kanøfles. En af mine værste plageåndere hed Miguel, og den dag var han særlig slem. Da han sagde nogle ærekrænkende ord om min mor, kogte jeg over og for ind på ham. Han blev så overrasket, at han faldt, og jeg røg oven på ham og gennembankede ham til stor overraskelse for mig selv, ham og de andre. Senere fik jeg to gode venner. Den ene, Fermín Lopez, boede ved siden af os. Den anden, Perico Gonzales, var en lille sorthåret og sortøjet hidsigprop, som let kunne få besærker-gang. Når vi tre stillede os op ryg mod ryg, var der ingen, der turde indlade sig i nærkamp med os. De måtte nøjes med på afstand at dænge os til med jordknolde, og dem kunne man heldigvis springe til side for. Sten var der ingen af. Hvis man fandt en sten, kunne man være sikker på, at det var en indiansk efterladenskab, og deres saga var for længst ude.

Det hændte, at der på de danske chacraer eller estancias blev holdt danske huslærere, og når det var tilfældet, blev jeg taget ud af den argentinske skole. Hvis der ikke var for langt, red jeg så til den chacra, hvor mine kundskaber i det danske skulle udvides, og hvor jeg var sammen med danske kammerater. En af mine lærere mindes jeg med stor taknemmelighed og glæde. Han var dengang huslærer hos Martin Pedersen, som havde en chacra en tre km fra min onkel. Jeg red derhen til skole hver dag.

Mortensen, som læreren hed, havde et vældigt godt tag på at få os seks børn i

forskellige aldre til at arbejde og lære noget. Han skældte aldrig ud. Et øjekast fra ham var nok. Vi holdt meget af ham. Senere blev han lærer på den nyoprettede danske kostskole i Cascalares. Mange år senere traf jeg ham som lærer i en skole i Sydslesvig, og så vidt jeg ved, blev han skoleinspektør i Sønderborg. Efter et nyt besøg i den argentinske skole sluttede jeg min skolegang med et halvt års ophold på den danske kostskole, hvor der blev undervist både på spansk og dansk. Vi var ca. 100 børn og havde det vældig morsomt og rart, og jeg fik fyldt en hel del huller i min viden. Mens jeg var der, gik Quequén-floden over sine bredder, og skolen kom til at ligge på en ø – helt afskåret fra omverdenen. Vi skulle have været hjem på påskeferie, men fik et ufrivilligt ekstra ophold på skolen.

Det var i denne oversvømmelsens tid, at den store rottejagt startede. Vi sad ved middagsbordet, da en af os fik øje på en rotte ude i gården. Den forsvandt ned i sit hul, men vi fik lov til at prøve at vande den ud. Resultatet blev ikke en, men en halv snes døde rotter. Det gav blod på tanden, og vi fik fri resten af skoledagen mod at hellige os rottejagten. Hen imod aften havde vi en kæmpedyngde døde rotter. For veludført jagt fik vi alle et stykke kage. Det skal måske lige bemærkes, at den danske skole ved Cascallares blev skabt ved, at danske landmænd i Argentina pålagde sig selv en skat på hver tønde korn, de avlede. På den måde blev pengene skaffet.

1912 døde Frederik den VIII, og en dag stod mor med et brev i hånden. Konvolutten havde sørgerand. Mor gav sig til

at græde. Hun var sikker på, at hendes far var død. Det viste sig dog at være fra det danske hof. I brevet stod der, at far havde tilladelse til at lave reproduktioner af billeder af det nye kongepar. Brevet bar Christian den X's egen underskrift og blev opbevaret som en helligdom i den skuffe, vi børn kaldte billedskuffen, hvor de mange billeder fra Danmark blev opbevaret. Det var festaftener, når vi fik lov til at se billeder fra billedskuffen, og med undren så vi på billeder af bakker, skove, bøndergårde af sten og snelandskaber. Sne, ja! To gange har jeg i Argentina set sne. Men ingen af gangene kom der så meget, at der kunne blive til en ærlig snebold.

Vores nabo var vognmand. De havde to børn, Fermín og Maria. Fermín blev som sagt en af mine bedste venner. Vi fire legede tit sammen. Både faderen og moderen var flinke mennesker, som tit gav os en tortilla, når vi var på besøg. Deres hus blev kun brugt til at sove i. Så vidt jeg husker, var der ikke vinduer i det. Det meste af familiens liv foregik udendørs eller lige inden for døren, når det regnede. Der blev maden lavet på en primitiv ovn eller over et bål. Der foregik vask af tøj og børn. Jeg har vel været en 5–6 år, da jeg en dag kom derover og så noget, som bragte mig i vildt oprør. Både Maria og Fermín sad og legede med fugle. De havde to hver. Om benene på dem havde de bundet en snor, og så fik de lov til at flyve så langt snoren rakte. De ville flagre sig til døde. Jeg bad dem om at slippe dem løs, men de lo kun af mig. Græden løb jeg hjem til mor og fortalte hende om den uhyggelige leg. Mor løb derover og slap fuglene løs. Børnenes mor skældte

Ved aftenstide – under særlige vejrforhold – kunne man i den vestlige horisont se en lille blå trekant rage op som en højtand. Det var Sierra de Ventana. Mange gange har jeg siddet og stirret på den blå trekant og ønsket, at jeg var der. – Her er onkel og faster (hhv. nr. 3 og 5 fra venstre) ved bjergene sammen med andre danskere. Stor var min skuffelse, da jeg fik at vide, at jeg ikke måtte komme med.

mor ud og forklarede hende, at dyrene ingen sjæl havde, så det kunne da ikke gøre noget. Mor søgte at forklare dem, at selv om de ingen sjæl havde, led de ved en sådan behandling. Om mors ord havde gjort indtryk, eller det var for at bevare det gode naboskab, ved jeg ikke, men jeg så dem aldrig lege med fugle efter den dag, og alligevel er episoden typisk for den måde, argentineren behandlede sine dyr på.

Verdenskrigen 1914–18 mærkede vi ikke meget til. Der var ingen rationeringer, og vi manglede ikke noget. Brevene fra Danmark kom meget uregelmæssigt, og mange gik tabt ved torpederinger. »Bør-

nevnenen«, et børneblad, som vi fik tilsendt fra Danmark, forsvandt også ofte undervejs. Jeg husker tydeligt, da jeg i en af de tre danske aviser, som udkom i Argentina, så, at det skib, »Amazonas«, som vi var sejlet derover med, var blevet sænket af tyskerne. Fra den dag var jeg klar over, at tyskerne var nogle grimme karle.

Sommerferien 1918 tilbragte jeg ude hos min onkel og faster. Skolebørnene havde allerede dengang tre måneders sommerferie. Jeg vidste godt, at mor var syg, men anede ikke, at det var tyfus, altså meget alvorligt. Jeg var i marken, da onkel kom derud og kaldte manden, jeg kørte med, ned fra vognen, hvorpå de gav sig til at

hviske sammen. Jeg kom med hjem og blev kørt til vores lille by; dér fik jeg at vide, at mor var død. Her så jeg hende for sidste gang. Hun så ud, som hun sov. Det eneste mærkelige var, at hun lå så stille, og så havde hun lidt hvidt skum om munden. Samme nat blev hun på fjedervogn kørt den lange vej til den protestantiske kirkegård i Tres Arroyos, hvor hun blev begravet. Så var det slut med hyggen derhjemme. Jeg hørte aldrig mere far synge »Den glade kobbersmed« med sin hvinende falske stemme inde i mørkekammeret, og tit vågnede jeg om natten ved, at far lå og græd. Det var slut med oplæsningen og sanglegene sammen med andre danske.

Vi fik en spansk husbestyrerinde. Hun var gift med en frugthandler, der kørte rundt og solgte ferskner, vandmeloner, vindruer, bananer osv. rundt om på landet. De havde to børn, som jeg aldrig rigtig kom på talefod med. Hun hed Dominga og ville helst, at man sagde doña Dominga til hende.

Foruden at passe os og hjemmet, vaskede hun for en spansk mand. Og der må – har jeg regnet ud bagefter – have været et trekantforhold mellem disse tre spaniere, for en skønne dag kom denne husven og forlangte sit vasketøj. Hun og jeg var alene hjemme. Hvad hun svarede, ved jeg ikke, men dengang bar enhver argentiner og spanier med respekt for sig selv en alenlang kniv i bæltet. Og uden videre trak han denne kniv og stak den i maven på doña Dominga. Men ikke nok med det. Langsomt og ondskabsfuldt drejede han kniven rundt. Jeg råbte, at det måtte han ikke og hængte mig om halsen på ham bagfra. Mens jeg hang der på ryggen af ham,

kom jeg til at tænke: »Når han er færdig med hende, kommer turen til dig«. I en vældig fart kom jeg ned igen og ud af døren og fik hentet hjælp hos naboerne. Hun døde ikke. Han sad i spjældet en 8 dages tid. Jeg gik i en stor bue uden om ham, når jeg derefter mødte ham.

Historien er knap nok slut. Efter vi kom til Danmark, brød han en nat ind til hende. Hun tog sin mands revolver og skød ham, hvorefter hun og hendes ældste søn, Eloy, slæbte ham ud og begravede ham under et af faderens træer. Men da de ikke havde fået ham dækket ordentligt, blev det selvfølgelig opdaget, og hun måtte vandre 1½ år i fængsel. Kort tid derefter blev far syg af lungebetændelse, som gik over og satte sig til tuberkulose, så han måtte på sanatorium i Cordoba, og vores hjem blev opløst, idet min søster og jeg kom ud til min faster og onkel på deres chacra. Der var 1200 tdr. land, der blev drevet som korngård (havre og hvede) med lidt fåreavl. Det var før traktorernes tid, så der var også godt 100 heste til at drive landbruget. Man brugte for eksempel otte heste for en plov.

Selvfølgelig blev jeg sat til at bestille noget, dog aldrig hårdere end jeg kunne holde til det, men ofte var det et utaknemmeligt arbejde. En dag i høstens tid skulle jeg passe hestene, de gik og »græssede« på en stubmark. På hver side af marken var der korn. Solen bagte, ved en halmstak var der skygge, og når der var roligt et øjeblik, ville jeg gerne ligge lidt i skyggen. Den bestemte dag, jeg tænker på, red jeg på en meget klog hest. Der havde allerede været vrøvl med den, da jeg sadlede den. Da jeg strammede buggjorden,

pustede den sig op. Resultatet blev, at sadlen drejede rundt, da jeg skulle op på den, og jeg måtte have hjælp for at få den sadlet ordentligt. Stigbøjlerne sad for højt. Jeg kunne heller ikke selv komme op på den. I marken var jeg dog kommet. Jeg var også stået af hesten og lå dejligt i skyggen henne ved halmstakken, da hestene, jeg skulle passe, gik på rov inde på en havremark. Der var ikke noget at sige til det, dejligt modent havre er nu bedre end en nøgen stubmark. Jeg måtte jo til hest i en vældig fart, og da jeg ikke kunne komme op på den uden hjælp, trak jeg den hen til en hegnsstolpe, som jeg kravlede op på. Min hest gik villigt derhen og stod, så jeg kunne komme op, men hver gang jeg skulle tage springet op på den, drejede den væk fra stolpen, og så kunne jeg begynde forfra. Sådan gik der nok det meste af en halv time, før den endelig forbarmede sig over mig og blev stående. Som sagt var det en meget klog hest.

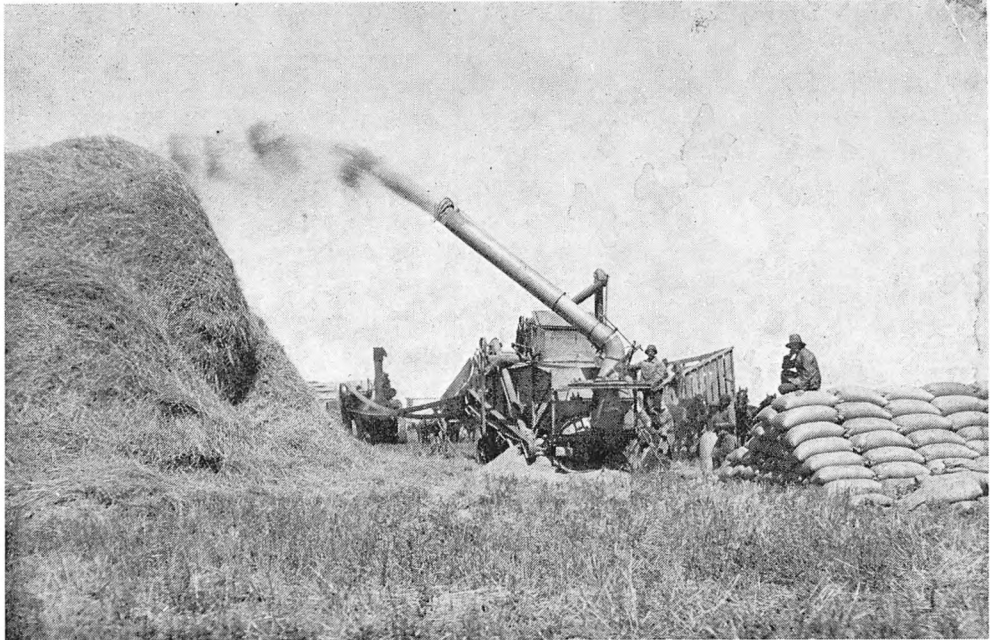
Om sommeren kunne termometret ofte snige sig op i nærheden af de 40° C, og det gav jo en vældig tørst hos de folk, der måtte arbejde i den brændende sol. En meget varm og lummer dag var jeg ridende ud til de fire selvbinderfolk med vand. Det trak op til uvej, og jeg var ridende på den kloge hest. På vejen hjem indhentede uvejret mig. Et voldsomt tordenvejret med en efterfølgende haglbyge. Haglene var store og slog hårdt, og til sidst ville hesten ikke gå længere, men vendte sig med halen mod uvejret. Det endte med, at jeg stod af og kravlede ind under bugen på den, og der sad jeg, til uvejret var drevet over, men den havremark, folkene

var ved at høste, var tærsket af haglene. Intet kunne reddes. Jeg fortalte før, at haglene kunne blive store. Min søster og jeg sad engang og så gennem vinduet ud på et voldsomt uvej, hvor der også kom hagl. Min søster udbød da: »Har du set det store hagl, der svømmer rundt dér. Det er lige så stort som et hønseæg«. Ved nærmere eftersyn viste det sig at være et råddent hønseæg. Men man kunne altså tage fejl.

Pampaen var også luftspejlingernes land. På de varme sommerdage, hvor hvirvelvindene dansede hen over markerne, kunne man se fjerntliggende gårde hæve sig fra jorden, til de hang fritsvævende i luften, for så pludselig ligesom at slå en kolbøtte og lande på jorden igen. Det kunne gentage sig mange gange. Eller man kunne se et tog, som kørte mile væk, køre i luften, for til sidst at forsvinde i en sø, som ikke eksisterede.

Hvirvelvindene kunne blive voldsomme og have ret stor magt. Tomme benzindunke kunne de f. eks. tage med sig op i luften, indtil man kun kunne øjne dem som små sorte prikker højt oppe. Mens mor levede, skulle vi altid råbe: »Hvirvelvind« så mor i en vældig fart kunne få lukket vinduer og døre, så stuerne ikke skulle blive fyldt med støv.

Jordvejene og gaderne var om sommeren dækket af et tykt lag støv, som det mindste vindpust kunne sætte i bevægelse, mens de om vinteren, når det regnede, blev omdannet til de rene mudderveje fyldte med »skidthuller«. Sådan kaldte vi de dybe vandfyldte huller, hvor man ikke anede, hvad der gemte sig under vandoverfladen, og hvor hestene pludselig kunne

Høst omkring 1915–16. Tærskemaskinen i arbejde. Det er hvede, der tærskes. Til højre kan man lige skimte en af de kasseformede høstvogne. De er lave i den ene side, så man lettere kan læsse negene på og af. Oftest læssede man fra to vogne negene direkte i tærskværket. Kornet var jo knastørt. Når priserne var gunstige, blev det solgt og kørt til stationen og sendt videre med jernbane. Det var ikke ualmindeligt at se tog med 50–60 jernbanevogne fuldt lastede med korn.

stå i vand til bugen. Det kunne gå, når man red eller kørte i vogn, men problemerne blev store, da bilerne begyndte at komme frem. De var hjælpeløse, når hjulene snurrede rundt i det fedtede mudder, og så sad man dér, til en ridende eller kørende kom forbi og barmhjertigt fik bilen bragt på det tørre igen.

Høsten var den travleste tid, og da Argentina har sommer, når vi har vinter, var julen lige midt i den varme, travle tid. En festdag var det, når det store tærskværk kørte ud på markerne. Forrest kørte det dampdrevne lokomobil, som trak alt andet efter sig. Lige efter lokomobilet kom en tohjulet vogn fyldt med halm (der

blev nemlig fyret med halm i lokomobilet), dernæst fulgte tærskværket, som blev efterfulgt af en skurvogn, så kom en vandvogn og til allersidst kom det tohjulede komfur, hvor kokken skulle lave mad til de 20–30 mand, som var beskæftiget ved tærskværket. Når tærskværket var bragt i stilling midt på den mark, der skulle tærskes, blev der pløjet omkring det store tærskmaskineri. Det var af hensyn til brandfaren. De tørre korn- og stubmarker var som krudttønder. En gnist fra lokomobilet eller fra en henkastet cigaret var nok til, at kilometerstore kornmarker i løbet af minutter brændte.

Jeg havde også mit job ved tærskvær-

ket. På en slæde, som var spændt bagefter min hest, skulle jeg ride ud med koldt vand til folkene. Vandet var anbragt i en eller to transportspande. De skulle have vand en gang hver »kvarter«. Dagen var ind delt i fire »kvarter«: fra 6–9, fra 9–12, fra 12–15 og fra 15–18. Det var et utaknemmeligt job, de kunne jo ikke alle få på én gang, og resultatet blev, at de, der fik sidst, fik lunkent vand, og så vankede der ikke blide ord. Jeg kunne jo ikke ride i galop med slæden hen over den knoldede stubmark, for så risikerede jeg, at slæden væltede, hvad der hændte nogle gange. Så måtte jeg hjem til chacraen og hente ny forsyning, og det betød forsinkelse, som igen betød, at jeg ikke kunne nå at bringe nye forsyninger af halm hen til lokomobil et i tide. Det kunne sluge masser af halm. En fyrbøder havde nok at gøre med at fylde halm i det grådige gab.

På chacraen blev der i høsttiden slagtet et får om dagen. Føden, høstarbejderne fik, bestod væsentligst af fårekød enten i suppe eller tillavet med macaroni til en slags sammenkogt ret. Dertil spise man nogle store beskøjter, som smagte vidunderligt, så længe de var nye, men som blev så stenhårde med alderen, at man helst skulle bløde dem op i den argentinske nationaldrik, mate, der er lavet af en kristtjørnart, som gror i det nordlige Argentina og Paraguay. Den kunne enten tilla ves som te, eller mateen kunne puttes i en kop eller kalabas, hvorpå der blev hældt kogende vand over den. Gennem et sølv sugerør drak man den så. Den gik fra mund til mund, til den var tom, og så blev der hældt nyt vand på, og en ny omgang startede. Mate startede man med om mor-

genen, og mate sluttede man dagen med. For en nyankommen dansker smagte den forfærdeligt, men det varede ikke længe, før han elskede mateen lige så højt som den indfødte argentiner.

Folkene ved tærskæværket var et blandet folkefærd. Der kunne være tyrkere, grækere, polakker, spaniere, italienerne, ja, folk fra næsten alle Europas nationer. Maskinisten, som havde ansvaret for, at det hele gik, som det skulle, var som regel dansker; ligeså smøremanden, som passede selve tærskæværket. Det samme gjaldt fyrbøderen. De havde den store fordel at måtte bo i skurvognen. Kokken sov i en hængekøje under skurvognen. Men alle de andre sov på den bare jord indsvøbt i deres tæppe eller også boret ned i halmstakken. Det var såmænd ikke noget under, at de af og til lavede vrøvl, der engang kulminerede i et regulært oprør, hvor de true de med et brænde kornmarkerne af. Det var dengang, jeg var lige ved at blive skudt af far.

Ved aftenstide kom der tre skumle personer ud til onkels chacra. De forlangte at

Disse redskaber brugte man til matedrikningen. Kalabassen påfyldes mate og kogende vand. Sugeroret er af sølv og kaldes en bombilla.

få noget mad, og det fik de, men da de også ville bo der om natten, sagde faster, som var alene hjemme, nej. Far kom til, og de tre gik. Far tog opbinderhesten og ledsagede dem, til de havde forladt gårdens jord. Jeg syntes ikke, at far skulle være alene med dem, og derfor skød jeg genvej gennem en havremark med min salonniffel. Far så bevægelsen i kornet og blev straks klar over, at der måtte være en fjerde mand, som havde ligget og luret. I sidste øjeblik, før han havde trukket revolveren, så han, at det var mig, men jeg fik ikke tak for min hjælpsomhed.

Julen indtraf – som før fortalt – midt i den travle høst, og ret megen tid til at holde jul var der ikke. Men på en dansk chacra holdt man som regel fri fra arbejdet den sidste »kvart« juleaftensdag, og selvfølgelig var der juletræ. Det var oftest en acacie, som var pyntet med danske flag, dansk julepynt og danske julesalmer. Alle folkene var med til juletræet, og alle fik en kurv med godter. Før eller efter juletræet spiste man spidstegt får eller gris i det fri. Der var en egen stemning, når man bevæbnet med en kniv gik hen og skar en luns kød af dyret henne ved det omtrent slukkede bål. Man brugte ikke gaffel, og den eneste tilmad, man fik, var friske beskøjter, og så sad man og spiste sig dejlig mæt og drak rødvin til. For mit og min søsters vedkommende var vinen fortyndet med vand. Sydkorset, som er den sydlige halvkugles Karlsvogn, blinkede i natten, og ildfluerne glimtede som små stjerneskid i den mørke, fløjlsorte nat.

Når så det hele var faldet til ro, og folkene fra tærskværket var gået, blev jule-

brevene fra Danmark åbnet. De var samlet sammen gennem et stykke tid og gemt til juleaften, og en intens stilhed sænkede sig over stuen, medens glade og sørgelige budskaber fra slægten og vennerne i det gamle land blev fordøjet.

Danmark spillede en meget stor rolle hos alle danske i Argentina. Man holdt fast ved alt, hvad der var dansk. Der blev holdt danske gudstjenester på gårdene. Den danske præst skulle betjene en menighed, der var spredt over et areal som hele Århus amt, så det var ikke tit, at præsten kom på besøg. Men når han kom – tit efter en meget anstrengende tur på de argentinske jordveje – kom danske fra fjern og nær kørende i vogn eller bil eller ridende. Så blev der holdt gudstjeneste inde i stuen med jordgulvet, hvor man sad på de i hast tømrede bænke. Det lille barn blev døbt i familiens vandfad med de røde roser, og ved altergangen knælede man ned på jordgulvet foran alteret, et bord med to små lysestager og med et dannebrog hæftet på jordvæggen som alterbillede.

Med gudstjenesten var samværet ikke forbi. Man var jo ikke kommet alene for at komme til gudstjeneste, men også for at være sammen med andre danske, som man ikke havde set i lange tider. Mad fik man på stedet. Kød var billigt, og snakken gik lystigt under måltidet. Bagefter samledes man til oplæsning eller foredrag af præsten, og så sang man danske sange, og aldrig har jeg hørt så kraftig en sang, som den man kunne høre, når danske var forsamlede. Hvis der ikke blev holdt foredrag, blev der læst en god fortælling højt, og det blev altid sent, inden man skiltes og drog hjem.

Ved de danske sommermøder kom danskere langvejs fra. Man overnattede i skurvogne. Mødet blev holdt på en dansk chacra. En chacra er en forpagtet gård. Hvis man selv ejede jorden, kaldtes den en estancia.

Jeg har tidligere fortalt, at de første biler var kommet frem allerede omkring 1911, og selvfølgelig skulle mændene ud at se på bilerne. De var af mange forskellige mærker, og hver lykkelig bilejer fremhævede selvfølgelig sin som den bedste. Mærkelige så de ud disse vidunderlige maskiner med udvendig gearstang og bremse, messing-karbidlygter og ditto tudehorn, men helt sikre var de nu ikke.

Der var flere danske skoler, der var også danske kirker, og som sagt udkom der tre danske aviser, og det var altid noget af en festdag, når en af de danske aviser kom. To af dem udkom en gang om ugen, den tredje kom to gange om ugen. Man sørgede som sagt for at holde fast ved alt, hvad der var dansk. Også de danske sommerfester havde stor tilslutning. Det var fester, der varede flere dage. Der var væddeløb, fugleskydning, fodboldkampe, diletantkomedie og bal om aftenen. For bør-

nene var der hjemmelavede karruseller, fiskedamme og andre forlystelser.

En dansk læsekreds var der også, men det var ikke altid, at bøgerne kom til tiden. En dansk sygekasse blev også stiftet, hvordan det gik med den, husker jeg ikke, men alt dette hjalp til at holde sammen på danskerne. Sådan er det vist ikke mere. Det danske sprog viger for det spanske, og nye indvandring fra Danmark er en saga blot. Min søster og jeg kom til Danmark sammen med en faster og onkel i 1920. Min far kom hjem året efter, men rejste tilbage igen i 1926. Også han er død i Argentina. Et lille stemningsbillede til sidst. Faster og jeg står på dækket og spejder ud i natten, da vi sejler til Danmark. Sydkorset er forsvundet, og vi ser efter Karlsvognen. En aften dukkede den op i synskredsen, og med et stille taknemmeligt suk går faster til køjs. Nu ved hun, at hun snart er hjemme. Hjemme i et land, hun

altid har længtes efter. Om jeg har længtes efter Argentina? Jo, det kan ikke undgås. Der er jo det her med »bækken, vi kyssed som små«.

Så gik jeg i land i Esbjerg, gik i land i Danmark. Imellem disse to besøg i Esbjerg var der 10 år – og et Atlanterhav –. Far og mor havde fortalt så meget godt om Danmark, så forventningerne var store – også lovligt store. Jeg kom fra et land, hvor alt var stort – og mødte Danmark, hvor alting syntes småt.

Det *var* en mægtig forandring. En af de første dage, hvor vi var på fars fødegård, husker jeg, at jeg sagde til min søster: »Du skal huske at lade være med at sammenligne gården her med gårdene i Argentina! Gården her er jo stor efter danske forhold. Du skal lade være med at tale om, at du synes, den er lille«. – Efter et stykke tid, hvor slægt og venner blev besøgt, lejede onkel og faster et hus i Segalt, og der fik jeg af sær nåde og barmhjertighed lov til at gå i skole et halvt års tid hos lærer Mikkelsen og frøken Rasmussen. Jeg var jo over den skolepligtige alder. Det viste sig heldigvis, at mine kundskaber i dansk ikke var så dårlige. Lærer Mikkelsen hørte til den type lærere, som ville, at børn skulle bestille noget og lære noget. Jeg havde en dejlig tid i Segalt skole. Gode kammerater fik jeg, og herlige slagsmål blev jeg indviklet i.

Men det var også i Segalt, jeg lærte, at jeg ikke skulle snakke for meget om Argentina, for det gik mig, som det gik den rige godsejer, der kom hjem og besøgte en barndomskammerat og fortalte om forholdene i Argentina, fortalte om de mange tusind får, han ejede, og de tusinder af tdr. land, han rådede over, om sine hesteflokke o.s.v. o.s.v. Til slut udbød barndomskammeraten: »Ferdinand! Pas på, du ikke bliver kvalt i de store tal!« – Mine kammerater var nysgerrige til at begynde med. De spurgte ud, og jeg fortalte, men snart lød det: »Åh, din blærer . . .«, og så lærte jeg ret hurtigt at holde munden lukket. – Der var meget, jeg syntes var dejligt: skovene, bakkerne, havet skuffede mig ikke. Det var alt sammen, som far og mor havde sagt. Men én ting skuffede mig for alvor den første vinter. Den sne, jeg havde hørt så meget om, blev der ikke meget af netop i den vinter.

Lidt efter lidt fandt jeg ud af, at det var i Danmark, jeg hørte hjemme, selv om det ofte skete, særligt i de første år, når livet her blev for ubarmhjertigt, og idealerne fik ben at gå på, og danskerne ikke var helt, som jeg ønskede dem, at længslen efter en hesteryg og min riffel og en frisk galop hen over pampaen næsten kunne virke ubarmhjertigt nærværende. Og denne længsel kan komme endnu!

Mine børn på Samsø

Af Meta Knudsen

I 1925, da jeg blev dimitteret fra Vejle Seminarium, var det lige så vanskeligt at få et embede, som det er i dag. For mig foregik vikartiden tre steder – i Rangstrup, Sønderjylland, i Rousthøje ved Varde og sluttelig i Vejen Vestermarkskole. Efter dette skulle jeg være kvalificeret til at søge fast embede.

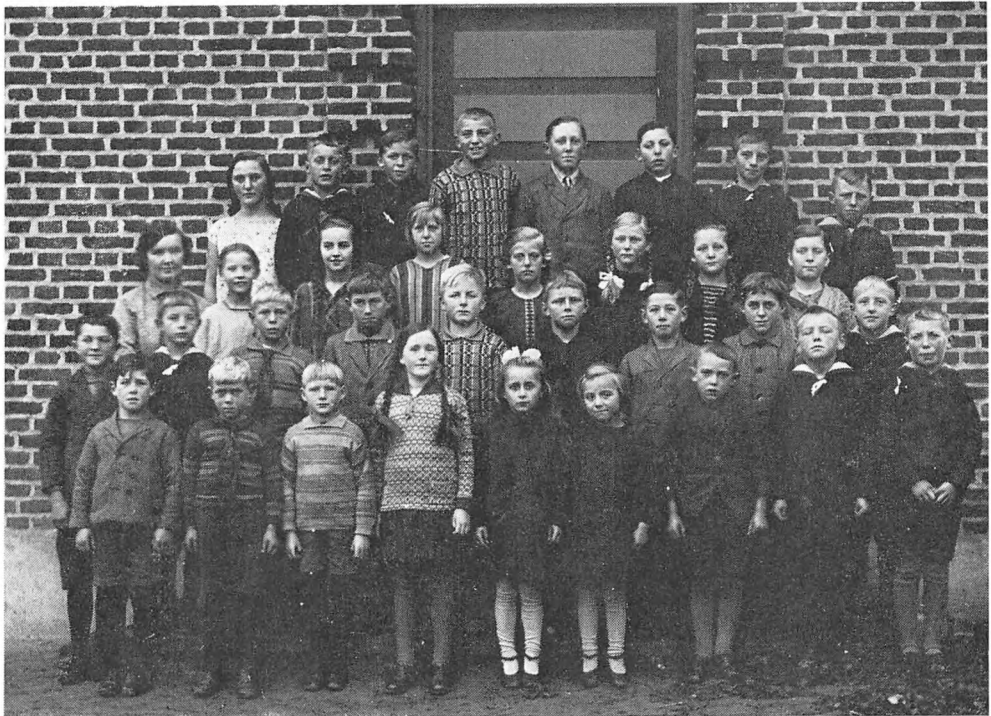
Et sådant søgte jeg i Toftebjerg, Onsbjerg kommune på Samsø. Kort tid efter kom der brev, om jeg ville præsentere mig. Rejseudgifterne skulle blive refunderet med 15 kroner. Dette beløb ville jeg dog hellere bruge til andre formål. På cykel rullede jeg derfor fra Jordrup til Århus og fra Koldby Kås til Onsbjerg hotel. Her var myndighederne forsamlet. Præsentationen tog ikke lang tid og endte med indstilling. En tid derefter fik jeg kaldsbrevet tilsendt, og jeg hoppede helt op til loftet hjemme i køkkenet af glæde.

Det var en stor begivenhed for Toftebjergs beboere, da de i 1926 fik tilladelsen til at oprette et forskoleembede, og en ny skolebygning med ét klasseværelse og lejlighed til lærerinden skulle derfor bygges. Hovedskolen, som den gamle skole kaldtes, var en lang bygning med klasse-lokale i den ene ende og lærerbolig i den anden, så der kunne ikke indrettes et klas-

seværelse til og en lærerbolig mere, derfor måtte der bygges nyt.

Det blev en smuk, arkitekttegnet bygning, opført af de bedste materialer, der her rejste sig. Til lejligheden hørte en stor stue, to værelser, køkken og entré, brænderum, vaskerum, hønsehus! – og toilet i udhuset, som også rummede børnenes toiletter. Jo, der var plads nok. Ikke mindst, når man ingen møbler havde. For et lån på 100 kroner plus de sparede 15 kroner fra rejsen fik jeg hele huset møbleret, spartansk, men nyt og pænt: bord, fire stole, divan med tæppe, gardiner og senere et strågulvtæppe til 7 kroner. Prisen på hvert enkelt stykke huskes, når det er småt med pengene. Jeg havde det fint nu iden flotte, nye bygning, syntes jeg. Min mor, der besøgte mig engang, var helt benovet over den fornemme bolig.

Den nye skole blev indviet den sidste søndag i august 1926. Det skulle foregå på en søndag, så ingen forsømte det daglige arbejde. Skolestuen var meget smukt pyntet med det fine, bløde aspargesgrønt. Skolekommissionens formand, pastor Larsen, Onsbjerg, bød den nye lærerinde velkommen og ønskede hende Guds velsignelse til det arbejde, hun skulle gå ind til. Derefter nød man det veldækkede kaffe-

Toftbjerg skole på Samsø, forår 1929. Årgang 1926–27 og 1928–29.

bord, og nogle sange blev sunget, men hvilke kan jeg ikke huske på grund af be- vægelse.

Senere blev der af sognerådet bevilget en del materialer til den nye forskole. Der var ikke brug for meget materiale dengang, vi fik et danmarkskort og nogle anskuel- sesbilleder samt tavler og hefter. Grifler og blyanter betalte man da selv dengang – selvfølgelig! Materiale til fagene reli- gion, historie og geografi sørgede læreren selv for på disse alderstrin, da fagene var fortællefag de første skoleår. Det samme gjaldt for zoologi og botanik.

Så kom hverdagen i den fine, nye skole. Alt gik efter min mening udmærket. Bør- nene var flinke, arbejdsomme og lydige.

Dengang var forældre og lærere jo autori- teter. Hvad forældre og lærere havde sagt, rettede man sig efter. Vi blev snart for- trolige med hinanden, og var der noget særligt spændende eller morsomt at for- tælle, måtte nogle op til katederet for at komme nærmere »frøkenen« og gnubbe sig lidt op ad hendes arm, eller stryge hende over knæet, når der var noget at berette, som måske ikke hele klassen skulle høre. – Naboens hund havde fået hvalpe. Måske skulle man en dag til ho- vedstaden, Tranebjerg – eller »åldmouw kommer på søndag«. Jo, der er store begi- venheder at fortælle om på det alderstrin – eller som en lille fyr, der havde været en tur i Jylland, og midt i et skrivearbejde

banker med en finger i bordet foran kameraten og siger: »Do, a hår sit kort-hurns« – og så skriver han videre, arbejdet skal jo passes. At han havde set kort-hornskvæg i Jylland, var en begivenhed for ham, der senere har opdrættet meget kvæg. En lille fyr, der havde mistet sin mor, før han kom i skole, trængte særligt til at betro sig – forståeligt nok.

Sådanne små er et lyttende og taknemmeligt publikum at fortælle for, enten det er religion eller historie – særlig sagntiden. Strålende øjne og engang imellem en åbentstående mund tog imod alt, hvad man fortalte. Dog var der engang en lille pige, der rejste sig op, mens jeg fortalte bibelhistorie. Det var om Herren og de to engle, der besøgte Abraham og Sara; hun så på mig, som ville hun anklage mig for »noget«: »Hvordan ku Gud kom nier o

juri?« Så står man der et øjeblik: »Jo, du ved jo, Gud kan alt, hvad han vil«. Det var tilfredstillende for hende, hun satte sig roligt ned, idet hun sagde: »Ja, osse uen å slow sæ«. Der er spekulationer på det alderstrin. De lytter, de tænker.

Skoleskemaet lød således for forskolebørnene: de to ældste årgange, 2.a og 2.b om formiddagen, 1. klasse om eftermiddagen – om vinteren fra 9 til 16, om sommeren fra 8 til 15, med en times middag. Endvidere havde lærerinden to gange ugentlig to timers håndarbejde med hovedskolens piger efter skoletid om sommeren. På dette tidspunkt var kvinderne ikke ligestillet med mændene, så jeg skænkede det slet ikke en tanke, at jeg havde fire timer ugentlig mere end førstelæreren. Senere, da jeg var rejst derfra, fik jeg dog at vide af min kollega i Onsbjerg, at

Vinteren 1929. Transport af svin over isen ad ruten Selvig-Hou.

Flyvemaskine lander på isen ved Samsø med de mest nødvendige ting. Vinteren 1929.

nu fik man løn for håndarbejdet med tilbagevirkende kraft. Altså må Onsbjerg kommune skyldte mig et lille beløb endnu – ikke?

Når vejret var rigtig strålende, kunne jeg imidlertid udmærket have tænkt mig at ligge ved stranden og forsøge at lære at svømme, i stedet for at sy og strikke, eller rettere lære pigerne det. Dog fik jeg lært at svømme, mente jeg; men metoden blev helt kasseret, da jeg en halv snes år senere kom på gymnastik-instituttet, hvor jeg dog efterhånden nåede et tilfredsstillende resultat, syntes jeg selv.

Ulydighed, uartighed mødte jeg ikke; det eneste skulle da være, da jeg en af de første dage i skolen havde hovedskolens piger til håndarbejde, hvilket altid foregik i mit klasselokale. En af pigerne havde plukket en buket brændenælder og tidsler, svøbt dem ind i en avis, som man svøber en pæn buket i et stykke pænt papir – og lagt den på katederet. Jeg tog buketten, så på den og sagde: »Det er jo egentlig en pæn buket; men jeg vil nu alligevel ikke sætte den i vand«. Derefter lagde jeg den i kulspanen, der om sommeren brugtes til papirkurv. Pigen blev

lidt slukøret, for jeg var blevet klar over, hvem det var; men hun prøvede aldrig på noget lignende. Herefter var der igen god stemning.

Vi kendte ikke til irttesættelse, der var altid glæde over timerne med de store piger; for mig var det jo en forandring fra timerne med 1. og 2. klasse, og for mange piger er håndarbejde et dejligt fag. Man ser et positivt resultat. Engang jeg var på besøg på Samsø, viste en af mine piger mig, som nu var gift og havde en pige på 10–12 år, den kjole, hun selv havde syet hos mig. Den var blevet lagt bort, da hun ikke selv kunne bruge den længere, men nu passede den datteren.

For børn på Samsø var mulighederne for skoleudflugter ikke store. Vil man til fastlandet, må der sejles. Alene turen med rutebåden Kalundborg–Århus var selvfølgelig en begivenhed i sig selv. Med passende mellemrum, således at hvert barn i løbet af sin skoletid fik mindst én tur til fastlandet, fandt disse ture sted. Dog kun for de større børn. De tre mindste årgange, altså »mine« børn, var ikke med; men da der jo skulle en lærerinde med, fik jeg altså del i denne oplevelse, og »mine« børns tid kom jo også.

Disse udflugter kunne med fordel gøres i fællesskab for alle skoler på øen, hvilket vi altså gjorde. På gaderne i Århus kunne børnene med stolthed konstatere, at grønthandlerne reklamerede med »Samsø-kartofler«. Jo, vi kunne nok hjemme på Samsø! Men det bedste var vel nok at køre med jernbane! Et særtog var rekvireret for at føre os »ud i det blå«, vistnok til Brabrand. Målet var uden betydning, det var selve turen, der var det egentlige.

Børnene 50 år efter.

Tiden gik hurtigt; der var altid noget at tage vare på uden for undervisningstiden. Der skulle jo bæres brændsel ind både til klasseværelset og til den private kakkeldov. Desværre brugte man på Samsø de store, grove kul, der først skulle slås i stykker; det var besværligt, og der skulle kræfter til. Måske var det kun i begyndelsen, for jeg mener, der kom hjælp til senere.

I mine tanker er der altid solskin over Samsø, og dog oplevede jeg der en af de hårdeste vintre, vi har haft – vinteren 1929. Vi var afskåret fra omverdenen i seks uger, der var kun forbindelse med flyver. Vi fik post, gær og medicinalvarer pr. fly. Svinene blev befordret på slæde over isen til Horsens Svineslagteri, da den blev sikker nok. Ruten var Selvig–Hou, og dér kunne man jo tage med og gå ved siden af slæderne, hvis man havde mod; men det tror jeg ikke, mange benyttede sig af. Jeg fik en advarsel hjemmefra, da

familien læste i aviserne om transporten, jeg måtte endelig ikke prøve på at gå til Jylland!

Engang imellem kunne man føle det trangt, føle sig spærret inde, og lykkelig var jeg, da jeg den 12. marts i strålende solskin så færgen glide af sted derude. Det var en befrielse, et lykkeligt øjeblik, et skønt syn fra mit køkkenvindue, der vendte mod vest.

I januar 1931 rejste jeg fra Samsø, men »mine børn« i dette faste embede kom altid til at stå mig særlig nær. En af mine drenge havde engang fået mig opspurgt, da jeg var lærer i Holbæk. En dag ringede det på døren, og en mand spurgte: »Kåe do kei mæ?« og det kunne jeg da heldigvis. Han var blevet en sat gårdejer ved Kalundborg med en venlig kone og fire dejlige børn, der siden til samtlige familiefester tog godt imod »fars gamle lærerinde«. Ved hans hjælp og den kædereaktion de første henvendelser satte i gang,

lykkedes det mig i 1976 at samle 29 af de i alt 39 elever, jeg havde haft i min tid på Samsø.

Det blev en 50-års fest. Egentlig havde det været morsomt at have ladet den 50-årige skolebygning danne rammen, men det var ugørligt. Den er solgt for mange år siden takket være den nye skolelov af

1958. I stedet festede »mine børn« og jeg på Onsbjerg hotel; vi havde jo med lidt god vilje en slags »guldbryllup«, og derfor var der ingen ægtefæller med, det skulle være os. Det blev en fest med en så glad og god »kan-du-huske-stemning«, at hverken jeg selv eller »mine børn« fra Samsø nogen sinde vil glemme den.

Min barndoms lyse vej

Af Henning Hall

Hvid var min barndoms vej. Gnistrende i vinteraftenens lygteskær, og hvid i solen, til vandvognen kom og dæmpede sommerstøvet. Den var også lang. Den strakte sig fra Grønland og til England, kunne man sige. Vejen var nemlig opkaldt efter polarforskeren Mylius Erichsen, og mit hjem efter metodisternes Mekka, landsbyen Epworth i Lincolnshire. Men hvad forstod et barn sig på så underlige navne?

Dog tror jeg nok, at villanavnet »Epworth«, fremhævet på en sløjfe af cementstuk over stentrappen, var det første, der fik indhold. Det var, hvad far og mor fortalte, John Wesleys fødested, og de breve, som var adresseret til Villa Epworth og ikke kun nr. 6, var de rigtige. Epworth og Betlehem fik næsten samme hellige klang i mine øren. Det var steder, hvor himmel og jord gik i ét. Fra Epworth stammede præsten, der proklamerede hele verden som sit pastorat, en overdrivelse, som i dag, hvor et halvt hundrede millioner metodister findes fordelt over hele kloden, må siges at være en nogenlunde indfriet påstand. I trediverne boede en halv snes stykker af slagsen på Mylius Erichsensvej. Børn inclusive. Endnu et par trosfæller havde en villa på Nordre Ring-

gade, og til den var der nærkontakt gennem et hul i hækken.

Metodisterne flagede samtidig. Aldrig på John Wesleys fødselsdag, men altid for Jesus, langfredag på halv stang, jule-, påske- og pinsedag på hel. Men metodisterne flagede også for og med hinanden, hvad enten sorg eller glæde gav dem anledning. Tre villæer ved min barndomsvej manifesterede hyppigt, ja året rundt dette fællesskab i troen ved samordnet flagning. Sådådan var det.

Næst Epworth, hvad huset i øvrigt hedder den dag i dag, kom vejskiltene med Mylius Erichsens navn. Det stod at læse med hvide bogstaver på dybblå emaljegrund. Is og hav. Mere tilfældighed end tanke. Heller ikke grønlandsforskerens navn sagde mig den gang noget synderligt. Først siden blev det tungt af skæbne, af mandsdåd og mandsdød på hjemvejen fra Independence fjord til Danmarkshavn, af drama i isødet efter fuldbragt værk, den værdifulde kortlægning af Danmarks nordøstligste hjørne.

Dog, da jeg første gang for mere end en menneskealder siden fattede interesse for skiltet på lygtepælen, var det udelukkende i dets egenskab af skydeskive, det tiltrak

Mylius Erichsensvej en vinterdag 1932. Forældre og storesøster – faderen i pakmesteruniform – med fortælleren på kælken. Bevoksningen i haverne er endnu sparsom. Huset tv. er nr. 9, hvor A. P. Andersen boede.

opmærksomheden. Havde man held til at ramme, efterlod stenene små kratere, sorte som kopar, der efter en tid blev røde af rust. Mere udsat var imidlertid barberens sølvblanke bækken, der skilte uden for kælderbutikken i nr. 3. Det klang tilmed som en kobjælde, når heldet var ude, men da gjaldt det til gengæld også om at tage benene på nakken, for barberen kastede kniv og saks og stormede ud på vejen for at pågribe synderen. Sådan blev jeg taget en gang midt i mit onde forehavende.

Uden for tvillinghuset nr. 3–5, midt mellem barberstuen og ismejeriet, var der en forhåve med forkrøblet småkrat. Gik man i dækning dér, var der gode chancer for at kunne gentage spøgen, men den dag ringede klokken endegyldigt for en seksårig knægt. En næve slog bagfra ned over min skulder og rystede mig, så hovedet forekom mig lige så udsat, som de lerklumper jeg ellers spiddede på svirpende hasselkæppe og sendte op på malermester Steen-

sens gavl. Det var bestemt lige før knoppen røg af. Men så stilnede uvejret. Jeg blev vendt en halv omgang og havde nu min skæbne for øje samtidig med, at barbereren i hvid kittel kom farende med munden fuld af sorg. Overbetjent Sørensen, der stod med mig under den ene arm og et halvt rugbrød under den anden, sagde fast: – Det lover jeg Dem. Det bliver sidste gang, at knægten skyder til måls efter Deres skilt.

Betjenten holdt ord. Han arresterede mig på stedet, tog mig med til sit hjem på Nordre Ringgade, hvor hans kone delikaterede mig med sodavand og kage. Ikke én formaning lod han falde på min i forvejen tyngede samvittighed. Han havde jo allerede givet barbereren sit løfte, og Store Sørensens ord stod til troende. Det vidste både han og jeg. Derfor blev det også, som han ville.

Min barndoms vej så ellers adskillige folk med guldtressede kasketter. Overbetjent Bolt cyklede til og fra Hans Egedes vej, og pantefogeden boede i nr. 10. Hans kasket var mindst lige så frygtindgydende som pansernes, mens min egen far måtte nøjes med sølvbånd om hovedtøjet, som man bruger det ved postvæsenet. Men den skikkelse, som ængstede mig mere end nogen anden bar hverken guld- eller sølv-tresser, men et formidabelt fuldskæg. Det tilhørte en forhenværende højskoleforstander, som boede i nr. 11. Var bolden først fløjet over hans hæk, var den tabt for tid og evighed. Som han så på én, blev bevidstheden om at stå over for noget stort og sælsomt til en knugende fornemmelse. Et visdommens bjerg. Større end Salomon. Uhyre gammel. Udødelig at se til, magt-

fuld som Moses og alligevel, når han sagde noget, udstyret med en røst i hvilken resignationen havde overtaget. I nr. 9 boede en af metodisterne. Akkumulator-Andersen kaldte vi ham. Han arbejdede ved belysningsvæsenet, men havde haft en fortid som sømand. Den var stormfuld i mere end en henseende. Det hændte, fortalte han mig engang, at skibet forliste, og i bølgerne lovede jeg så Vorherre resterne af mit usselige liv, hvis der da blev nogle rester.

Det blev der! Akkumulator-Andersen var lige så ordholdende som overbetjenten. Han og Jesus talte sammen hver dag siden. Det ved jeg. De snakkede meget sammen i drivhuset, hvor Andersen dyrkede druer. Han elskede sin have, den var en prydding for vejen og genstand for mange søndagsspadsereendes beundring. Utallige var de blomstersorter, som han beskar og formerede. Besøgte man ham i drivhuset, duftede alt af grøde, af vædemættet jord og nektar. Han vandrede rundt mellem sine potter og tomatrækker som Vorherres egen havemand og drøftede det hele med sin himmelske arbejdsgiver. Drivhusgangen var nedgravet i forhold til bedene, som stod opstemmet bag fliser. Over denne gang lagde han gerne et par brædder. Selv satte han sig på det ene, og så blev man indbudt til at tage sæde på det andet, ansigt til ansigt med ham. Bag uindfattede briller lyste to akvamarinblå øjne, mens han fortalte om Libanons og Karmels glans, om Jesus, som det sande vintræ, og om Henning, der var en gren, indpodet på dette, det dejligste af alle træer. Og alt imens drengen oplevede sig hensat til Edens have, eller i det mindste

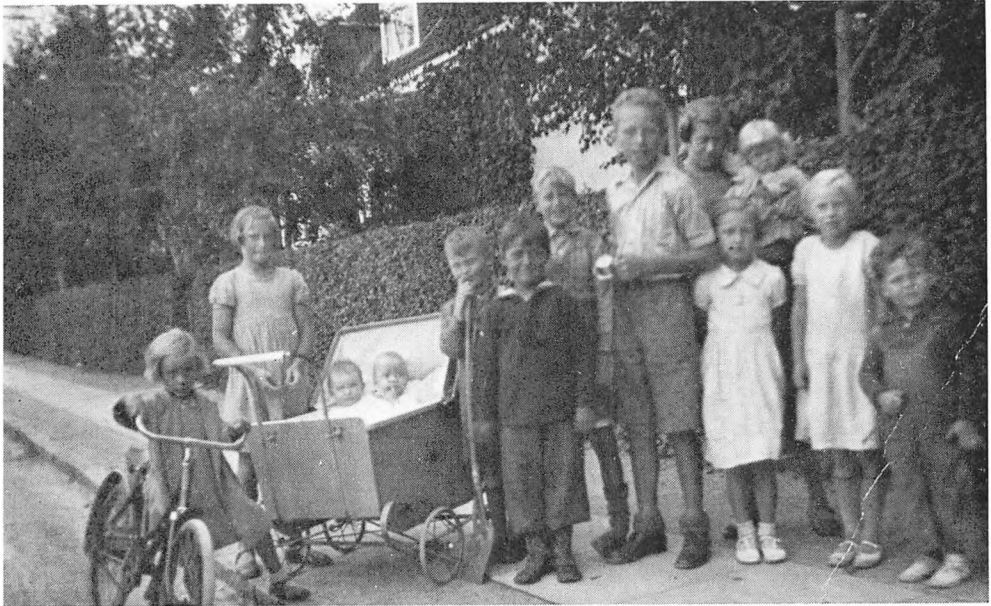

Skraldevognen gik med to hestes kraft i Århus 1934.

til landet, der flød med mælk og honning, surrede bierne omkring os, for Andersen havde også bistader. Her i drivhuset under de blå drueklaser var han en lysets engel. Tog han derimod stråhatten på, den med det sorte slør, for at gå løs på staderne med kvoldmende røg bølgende omkring sig, lignede han en heksedoktor, en dæmon.

Blev bierne en trusel og ikke en velsignelse. Kom der sværme over godtfolks haver, sendte man bud efter Andersen, der stillede med en halmkupe. Han fandt og listede bidronningen indenfor og lod hæren af droner og arbejdere følge hende. Han havde et sært fortroligt forhold til vingede væsener. Det være sig engle eller bier. I hans drivhus blev blomsterne gødet med salmer og planterødderne med hestepærer fra vejen. Her gik nuet og evigheden i ét, og her kunne vi synge »lyksalige lod at leve, hvor døden har mistet sin brod, hvor kærlighed vokser, som dagen i vår, med roser i hår«.

Til vejens væsen hørte også en mere prosaisk blanding af cyklister, fodgængere, automobiler og hestevogne. Cyklisterne var i flertal. Sommerdage røg det fra dæk-

En kanonfoto graf forevige de vejen s unger 1936. I baggrunden villa Epworth. Drengen yderst til højre er diakon Christensens søn fra nr. 4. Fortælleren står med legeskovl ved siden af twillingvognen.

kene, som om de kørte gennem emmer, men kom der en bil, trak den en komet-hale af gulligt støv efter sig fra den ene ende af vejen til den anden. En af disse firkantede vogne var forsynet med rødt kors og gav os en blytung fornemmelse i maven, når den standsede på vejen. Det var »smitte bilen«, som hentede børn med skarlagensfeber og det, der var værre. Den vogn var sort og forfærdende. En enkelt af vore legekammerater kom – efter en køretur med den – aldrig hjem til os mere. De hestetrukne vogne derimod blev man langt mere fortrolige med. De var ligesom mere menneskelige. Manden på skraldevognen vippede hilsende med pisken, og fiskehandleren, der gerne trak hesten ved tømme n, var noget af en operasanger,

ganske vist med et fast repertoire, men ikke uden hengivelse i rollen.

»Herrrrrrr errr rrødspæt . . . ter!« sang han. »Rrrrøgede markrrrelller«, og snurrede over r-erne, som en Birgit Nilsson. Stemmen vandrede op og ned på tonestigen. Man forbavsedes over, at fattigføde som sild og ålekvapper virkede så tilløkkende, men det gjorde de, når han lancerede dem i et lidt skingert, men ikke ilde-lydende stemmeleje.

På nært hold så man, at fiskemanden havde perlemorsskinnende hænder. Silde-skæl lynede som pailletter fra fingrene, når han svøbte fisken i avis-papir. Solgte han rødspætter, indtrådte det mest spændede øjeblik, når han snittede hovederne fra, kastede dem for kattene, der var hans fa-

ste følge, og når han med sækkeforklædet krammede fast om skindet og flåede det af de endnu sprællende kroppe. Det lød som ild.

Hvad sangen angik, blev fiskemanden kun overgået af én, nemlig kludekræmmeren. Han cyklede. Havde sække for og sække bag. »Klude købes!« skrålede han, og hans stemmepragt var så udviklet, at den nåede vejen, endnu inden han drejede ind på den. »Klude købes!« brølede han, og treklangen, hvori ordene bevægede sig, var nøjagtig den samme hver gang. Ingen slinger i valsen, hvad tonen angik, derimod nok, når det gjaldt cyklen, hvis der var læs på, eller styrmanden selv havde fået en lille en på. Det hindrede ham dog ikke i at handle med både tungefærdighed og situationsfornemmelse. Over et aflagt jakkesæt kunne han holde en ligtale bedre end nogen præst, fortælle hvor godt det *havde* været, og at han nu nærmest af barmhjertighed tog sig af levningerne. Kom det højt, kunne han strække sig til en daler. Underbenklæder derimod gik til faste takster. Fem øre for lange, to for de korte, men så var det heller ikke afgørende, om de var vaskede eller uvaskede. De intime klude gik i bagsækken.

Skraldemændene var mine specielle venner. De lod mig sidde med på bukken og holde tømmerne. Foran den klodsede blikkasse jokkede et par skikkelige jyder, brede over krydset og tilforladelige som vognen selv. Den var grå. Resignationens farve. Beskeden, men vis. Hvad rummede disse skramlende blikkasser ikke af tolerance? Heri skjulte sig spor af lyst og nød. Ja, deri så jeg for første gang med

Fru Agnete Rosengren har A. P. Andersen til bordherre ved fortællerens konfirmation i oktober 1944. Andersen kunne være særdeles livlig, men her synes han at tænke på Jesus og Henning.

undren et præservativ og fik forklaret, at det skam ikke havde noget med balloner at gøre.

Med skraldemændene fik jeg lov til at køre hele vejen »rundt om Ringgaden«, hvilket ville sige Mylius Erichsensvejen op, Skovfaldet ned og derpå ad Ringgaden til købmand Jessens hjørne, hvor Nordre Ringgade og Mylius Erichsensvej støder sammen i en spids. På denne rute lærte jeg noget om de enkle glæder. Min skraldemand var altid fornøjet, fløjtede, brugte forbudte ord og lo så ubundet som få. Tænk at kunne være så glad. Hans glæde gjorde, at jeg besluttede mig for at blive skraldemand.

Oste-Pedersen kørte også hestevogn, men han havde kun én hest, en torskegrå islænder, der skummede af mulen, når man gav den brød. Mor købte Eidammer, den runde røde på størrelse med en fodbold, men vi fik kun en halv, og denne halvdel skulle strække måneden ud. Oste-buen var af bambus. Enderne blev tvunget

mod hinanden af en streng, der sagde »pling!« når den smuttede gennem skorpen. Pedersens kittel, håndklædet inden for vognlågen, ostene derinde i kassen og alt andet på hylderne duftede salt og rent.

Hver fredag formiddag i efterårsmånederne kom gartner Grosen fra Egå. Hans åbne arbejdsvogn var forspændt med to heste. På ladet stod kasser og sække fyldt med kartofler, porrer, gulerødder, selleri til ti øre stykket, og bunker af kålhoveder. Grosen havde standplads lige uden for vores låge, og damerne i kvarteret strømmede til med spånkurve og spande.

Det var også i de dage, da endnu en trafikform var under udvikling. Flyvningen blev hyppigere. Specielt de mindre sportsmaskiner, der landede ved Skejby, overfløj vejen. Når den durrende motorsummen røbede sig bag trækroner og tage, strømmede ungerne ud på vejen, og fik vi øje på fredsforstyrren, sprang vi syngende om kap med luftfartøjet: »Flyver kom ned til mig, så skal jeg tærse dig!«

Min første erindring overhovedet gælder ligeledes et flyvende objekt. Jeg var dengang kun et par år, da jeg blev revet op af middagssøvnen og slæbt ud på vejen. En sølvskinnende cigar af kæmpeformat sejlede ind over kirsebærtræets top. Den kom fra Risskov og havde retning mod vest, drev i en blød bue sønderud og forsvandt bag malerens hus. Graf Zeppelin, det tyske vidunder var overvældende, men endnu mere overraskende var skikkelsen, der sad på tagryggen af villa Epworth. Far var lige godt den, der var kommet eventyret nærmest. Han så det først og sidst af alle. At Zeppelineren kunne flyve til Amerika havde jeg dengang ingen anelse

om, men at far var den modigste og mest opfindsomme mand i verden hørte herefter til overbevisningens arveguld.

Med tiden kom der flere fly. Flest – den 9. april 1940. Da var jeg elleve år og havde den foregående sommer klippet og klisteret bunker af avisbilleder ind i kvadrede regnehæfter. Jeg diskuterede russernes og tyskernes overfald på Finland og Polen med en af diakon Christensens invalidepensionister. Han havde et førstesals-værelse i nr. 4, og både tiden og viljen til at snakke med et ufærdigt menneske med alt for færdige meninger.

Jeg viste Adolf Petersens mine udklip. Jeg måtte blade for ham. Hans gigtkrogede fingre magtede ikke mere. Men sådan havde det ikke altid været. Da Adolfs ben måtte overgive sig til den trehjulede kørestol, kunne hænderne endnu. Da var det, han skar sin kinesiske have, paviljonerne, de svajede tage med dragehovederne, og anlagde kaktushaven med bække og broer, en verden af eksotiske vækster, af blodrød lak og guldbronzerede gitterværker. Men nu magtede han ikke en gang at vende et stykke papir uden, at det voldte ham smerte. Det skete, at jeg hørte ham græde, når diakonen bar ham ned ad trappen. Men han ville ned. Hver dag ville Adolf ud under mirabellen, der stod i skellet mellem diakonens og vores have. Det var i skyggen af dette træ han fortalte mig om krigen. Han kunne blive så oprevet, at kørestolen vippede. Talestrømmen tog ligesom smerterne med sig. Han syntes i al fald at glemme dem, og Adolf lo så hjertelig, at alle lænker brast, når nogen betroede ham, at navnebroderen i det tyske var et . . . hul.

Det var forår. Mirabellen stod på spring, og om aftenen den 8. april var der hektisk virksomhed ved cykelhandlerens benzintank. Den var ellers ikke velset. Det dejlige hjørne med gamle købmand Jessens lavendelhække, hjemstedet for en sky af sommerfugle, havde cykelhandleren ofret til automobilismen. Nu var hjørnet tromlet til med ral, og ved Shelltanken parke-rede en kolonne af militære køretøjer og motorcykler så langt, som man aldrig havde set det. Cykelhandleren sled i det ved pumpen. Han svedte. Vogn efter vogn fik tanket op. Han skiftede arm, men tempoet faldt. En menig blev kommanderet til und-sætning, og så kom turen til rækken af motorcykler. Til sidst sukkede pumpen. Astmatisk slap den endnu et par dråber og ræbede langvarigt. Det var den eneste gang, jeg hørte soldaterne le. Ellers sad de underligt indsunkne i sig selv. Ikke

engang en cigaret til at fordrive venteti-den med måtte de nyde. Officerens høge-blik overvågede de feltgrå. Rygning ved tanken var strengt forbudt.

Nu skulle cykelhandleren have penge. Regnskabet var stort og voldte kvaler, men aldrig har jeg set den høje jyde fra Bække så konfus. Forvirringen, det hjæl-peløse blik, da officeren stak ham et un-derskrevet stykke papir i stedet for rede penge, gav mig en uhyggelig fornemmelse af, at verden var ved at kæntré. Men Adolf var ikke i nærheden.

Jeg havde ingen at spørge.

På hjemvejen slog jeg et sving om damp-tromlen. Man havde påbegyndt asfalterin-gen af Mylius Erichsensvej.

Det var sent.

Senere end nogen kunne tro.

Den nat skulle lygten slukkes over min barndoms lyse vej.

Teenager i begyndelsen af 1960'erne

Af Mariann Ploug

Det har i århundreder været almindeligt at klæde børn som små voksne og fra konfirmationsalderen at betragte disse som sådanne. Det gør man stadig til en vis grad, i hvert fald afspejler moden sig tydeligt i børnenes klædedragt. Men da de to store varehuse i Århus, Salling og Magasin i slutningen af 1950'erne åbnede deres første teenagerafdeling, var det fra forretningsverdenens side fastslået, at teenagerne, de unge mellem 13 og 19 år, udgjorde en kundegruppe, der udskilte sig fra såvel børn som voksne*). I begyndelsen hovedsageligt i den daglige påklædning, men senere også til pænt brug, selv om man her længere holdt fast ved traditionen.

Disse teenagere kan opdeles i to hovedkategorier, der hver for sig havde sin fast bestemte mening om, hvordan påklædning, fremtræden og udstyr burde tage sig ud. De var jazzfiduser – jazzere, der naturligvis var yndere af jazzmusik i stor mængde, eller læderjakker – rockere, der foretrak

at høre rock and roll-musik for fuld udblæsning.

Tager man en gennemsnitlig jazzfidus og rocker af såvel hun- som hankøn og gennemgår dem systematisk, vil man kunne se, hvor stor forskel der er på de to kategorier. Det er mest hensigtsmæssigt at tage drengene først, fordi det er hos dem, den største forskel i påklædningen viser sig. Går man systematisk frem, vil det være naturligt at begynde med håret.

Jazzfiduserne havde oftest cæsarhår, den frisure som Cæsar har på de romerske buster og statuer. Håret bliver redt lige frem i panden, klippet af over ørerne og op i nakken, dog ikke tæt med maskine. Rockerne havde fald ned i panden og anderumpe. Denne frisure blev holdt på plads af meget hårcreme. Faldet satte man ved at redde pandehåret, der sommetider kunne nå hagen, lige tilbage og så trykke det fremad på plads med håndfladen. Anderumpen kom frem ved at rede det ret lange nakkehår imod hinanden midt bag. Skæg, fuldskæg havde mange jazzfiduser, når de fik alderen til det. Ingen rockere havde fuldskæg, og kun få havde et lille smalt overskæg, men mange havde bakkenbarter, en slags kindskæg.

*) Salling åbnede teenagerafdelingen 1. maj 1959. Magasin udskilte teenagertøjet fra dameafdelingen i foråret 1955, men fik først selvstændig teenagerafdeling i 1967.

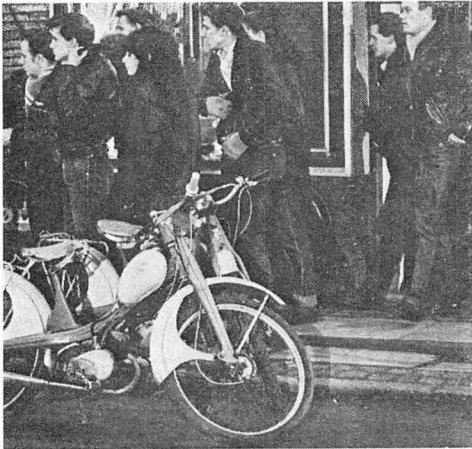
Går man videre til beklædningen, vil det første indtryk være, at jazzfiduserne var bange for at fryse og så stort på, at de kom til at fremtræde noget uformelige, hvorimod rockerne tilsyneladende betragtede vejret som noget uvæsentligt. Som overtøj om vinteren brugte jazzfiduserne duffelcoat i mørkeblåt eller kameluldsfarvet. Duffelcoaten er en ulden frakke uden for og med hætte. Den blev oprindeligt syet til de engelske soldater, der under anden verdenskrig brugte den i ørkenkrigen. Jazzerne kunne også bruge en anorak, en vindjakke med hætte, der stammer fra eskimoerne og er til at trække over hovedet. Anorakken var blå eller vissengrøn. Under såvel duffelcoat som anorak havde jazzfiduserne en stor, meget stor sweater, gerne islandsk og hjemmestrikket, men det vigtigste var, at den var stor. Da rockerne også kaldtes for læderjakker, er det indlysende, at en sådan måtte indgå i deres påklædning. Den var sort og i battledressfacon, med lynlås midt foran samt dekoreret med nitter, somme tider som et helt »kunstværk« på ryggen. Havde man ingen læderjakke, en sådan var jo også dyr dengang, kunne man klare sig med en vindjakke eller en ulden jakke, der skulle have samme facon, altså battledressfacon. Dette med faconen var meget vigtigt, for lynlåsen skulle være lukket på en bestemt måde. Kun de nederste 10–15 cm skulle lynes, så man kunne se det behårede bryst under skjorten, der også var meget åbenstående. Når det var koldt, var det et bredt, helst sort patentstrikket halstørklæde, der kom til syne i åbningen. Halstørklædet skulle bindes under hagen, og så skulle oversiden rettes ud over knuden og stoppes ned i

Jazzfiduser i vinterpåkledning.

begge sider ved halsen. Også jazzerne brugte patentstrikkede halstørklæder. De blev ikke båret på nogen bestemt måde, men måtte være meget lange og gerne stribe.

Benklæderne var de samme for begge parter, nemlig cowboybukser. De var, som de første cowboybukser til guldgraverne i Amerika, syet af indigofarvet (blåt) kraftigt bomuldsstof med kapsømme. Alle lommer, både de påsyede baglommer og de buede stiklommer fortil, var ved sømaflutningsstedet forstærket med kobbernitter. Benene var smalle og almindeligvis for lange, men man klippede ikke stykket af. I begyndelsen vendte man det overskydende stykke udad som et synligt opslag, men senere blev det sjældnere at se, for man gik over til at bruge et indadvendt ombuk. Dette var let, for cowboybukser havde den egenskab, at var de først foldede udad eller indad, blev de siddende uden at være syede, så det var let at regulere benlængden efter vask, når bukserne krøb, hvilket de gjorde flere gange. Kun de færreste hjem havde vaskemaskine i be-

Læderjacker i vinterpåklædning.

gyndelsen af 1960'erne, så når cowboybukserne skulle vaskes, blev de skuret for at få det stive stof helt rent, men også for at opnå en hvidlig udvasket kulør på lår og bag, så det kunne ses, at man havde haft disse bukser længe og aldrig tog dem af, næsten. Skal der nævnes nogen forskel på jazzfidusernes og læderjakkernes cowboybukser, må det være, at læderjakkernes bukser gennemgående sad strammere, de »brugte skohorn« for at få bukserne på. At jazzfiduserne havde rigeligere cowboybukser, kan skyldes, at de også brugte fløjlsbukser, der havde samme facon som cowboybukserne, men var uden kapsømme og nitter. Fløjel har den egenskab, at det giver sig ret meget, så bukserne fik hurtigt bag og knæ, og denne kropsvenlige facon foretrak man så også i cowboybukserne.

På fødderne havde jazzfiduserne skisokker, der var gråmelerede. Hos Navy Store kunne man købe en særlig type, der formentlig var valkede; i hvert fald var de tykke og stive og næsten umulige at få

ned i de fodformede sko. Disse sko var forarbejdet af kærnelæder i naturfarvet, brunt eller sort. Sål og sider var skåret i ét stykke og overlæder og pløs i et andet stykke, der blev stukket om kanten af de tilholdte sidestykker. Skoene blev bundet sammen med lædersnører i et par huller. Sålen var af rågummi og flad. Var det varmt, brugte man bomuldssokker, og om sommeren var sundhedssandaler almindelige. Sundhedssandaler var en træsål, formet på oversiden som en revers til foden og med tynd gummisål limet på den plane underside. Ved overgangen mellem tær og fod var påsat to forede læderremme med regulérbart spænde. Idealet for rockerne var, hvad fodtøj angår, spanske støvler, men disse var meget dyre, så de fleste brugte sorte sko, der var sylespidse, med en for herrer ret høj hæl og med mange snørehuller, så skoene sad som støbt om foden. Nogle brugte også sorte sokker under hensyntagen til, at det skulle have været støvler, men de fleste brugte sokker i stærke farver, ensfarvede eller flerfarvede i mønstre. Alle sokker var af crepenylon.

Meget af det forannævnte gælder også for pigerne, fordi en del af deres påklædning traditionelt opfattes som mandetøj, og det endnu stærkere i begyndelsen af 1960'erne end i dag. Men selvfølgelig er der også specielle ting, der adskiller pigerne. Også her vil håret være udgangspunktet. Jazzfiduserne havde, hvis de havde glat hår, pagehår med langt pandehår, der var klippet lige over ligesom side- og nakkehår, der fulgte nakkens hårgrænse. Håret kunne også være længere, men var altid klippet lige over. En pige med krøl-

ler kunne af gode grunde ikke have denne frisure, men hun kunne samle håret med et bånd i nakken eller havde fletninger. Fælles for jazzfidusernes hår var, at det var udkæmmet og kun havde sin naturlige fylde, hvorimod rockerne touperede deres hår. Man touperede håret ved at tage en hårtot i spidsen og så frisere den gale vej på den side, der vender ind mod hovedet. Når alt håret var omhyggeligt touperet, dannedes frisuren ved, at det aller yderste hår glattedes ud, og så kunne man enten samle spidserne i nakken med et spænde til en opsat frisure, eller man kunne holde spidserne korte og blot rede dem ind til hovedet. Forhåret kunne redes tilbage, til siden eller frem som pandehår. Disse touperede frisurer kunne ikke sidde af sig selv, de krævede støtte i form af hårlak, masser af hårlak, der af en eller anden grund altid var meget stærkt parfumeret. Man kan sige sig selv, at et sådant hår ikke blev friseret igennem hver dag; man glattede blot overfladen, hvor det var nødvendigt. Dette bevirkede sammen med den overdrevne brug af hårlak, at mange piger fik deres hår ødelagt.

Piger bruger ofte make up, og teenagerne i begyndelsen af 1960'erne var ingen undtagelse. Jazzfiduserne brugte hovedsageligt eyeliner og mascara, men det var ikke ualmindeligt slet ikke at bruge nogen form for make up. Rockerne var mere »malede«, de brugte også pudder og læbestift i samme farve som neglelakken på de lange spidse negle.

Som overtøj brugte pigerne det samme som drengene, men mange rockere havde også en almindelig frakke, ofte 2. dagsfrakken, til pænt brug, for til nederdel el-

ler kjole var den korte battledressfacon ikke god, hvorimod duffelcoaten var udmærket for jazzfiduserne.

Benklæderne var stort set samme slags for såvel drenge som piger. I alt fald brugte alle cowboybukser i samme snit, nemlig med gylp foran, som drenge og mænd ellers brugte det. Jazzernes fløjsbukser derimod var ikke ens. Pigernes bukser var lukkede med lynlås i siden, som det var almindeligt for pigebukser i begyndelsen af 1960'erne. Denne lukning var der også på rockernes stretchnylonbukser. Stretchnylon er et elastisk stof, og når dertil kom, at den yderste sidesøm på de nederste 10 cm var erstattet af en lynlås, og at der tillige var en strop under svangen, kunne bukserne sidde meget stramt. Stretchnylonbukserne brugte rockerne som et alternativ til cowboybukserne.

Til pænere brug brugte pigerne dengang nederdel eller kjole. Jazzernes foretrukne beklædning synes at have været fløjsnederdel med skjortebluse, gerne ternet, eller en let ulden bluse. Fløjsnederdelen, jernbanefløj, var glat med svagt udadskrånende sider og en længde til lige under knæet. Rockerne brugte stramme, meget stramme nederdele, der nærmest var indadskrånende, eller også havde de nederdele med stor vidde og stivskorter under. Længden var som jazzernes nederdele.

Til nederdel og kjole måtte man have strømper. Alle fra omkring konfirmationsalderen brugte hudfarvede nylonstrømper, holdt på plads af hofteholder eller roll-on. Jazzerne brugte også crepenylonstrømper af en tæt ribstrikket kvalitet. Disse strømper var varmere og som regel sorte, men kunne også have andre mørke farver. Un-

der lange bukser brugte jazzerne samme slags strømper som drengene; det samme gjaldt for rockerne, men nogle brugte nylonstrømper, måske et par, hvor en måske var løbet, under stretchnylonbukserne.

De sko, jazzerne brugte, når de havde lange bukser på, var som drengenes, og de fodformede kunne også bruges, hvis man havde kraftige mørke strømper på. Havde man nylonstrømper på, krævede det en tyndere sko. Disse var ikke fodformede, men dog med afrundede snuder og med hæle i moderat højde. Rockerne brugte ikke sko som drengenes, men støvletter som de stramme stretchbukser med strop under svangen kunne gå ned i. Støvletterne var spidse og som regel flade, men nogle havde en formstøbt sål med en lidt højere hæl. Til nylonstrømper brugte rockerne meget spidse sko med høje stilet-hæle, som det krævede god øvelse at gå pænt på.

Af en eller anden grund var det kun almindeligt for piger at have tasker, hvorimod drengene måtte medbringe deres sager i lommerne. Jazzernes tasker var høje og smalle, nærmest som en mulepose, hvad de da også blev kaldt. Hanken var så lang, at tasken kunne bæres på skulderen. Taskerne var ofte hjemmelavede, vævede eller broderede, eventuelt med bast på stramaj. Rockerne brugte dametasker, som de bar i ren over armen, enkelte tasker havde forlængerrem, der kunne nå op over skulderen. Det foretrukne til tasker var skai, et nyt kunststof, som i sammenligning med tidligere plastikprodukter lignede skind mere.

Næsten alle teenagere havde en cykel, men ville man være motoriseret jazzfidus,

måtte man nødvendigvis have en Velo. Veloen var en forstærket cykel med en hjælpemotor siddende på forhjulet. Man kunne vælge mellem to modeller, en Velo-Xolex, der var sort og billigst og en lidt dyrere Velo-Vap, der var lyseblå. Veloen var nok markedets mest langsomtkørende knallert, i hvert fald kørte rockernes knallerter altid hurtigere. De var store og motorcykellignende. Mange havde givet deres knallert et hak i stemplet eller havde boret den, så den kunne køre hurtigere end de tilladte 30 km i timen; men alle rockeres drøm var da også en stor motorcykel. – Det vil sige, hvis rockeren var en dreng, for underligt nok var piger sjældent motoriserede. Veloen derimod blev brugt af jazzere af begge køn.

Rockernes samlingssted var ofte et bestemt gadehjørne, hvor man kunne betragte hinandens maskiner og diskutere, hvordan man kunne presse disse op på maximale hastigheder. I Århus var Clemensbro foran telefonbygningen et yndet samlingssted. Her stod altid en stor flok læderjakker, hvis de da ikke kørte om kap på strøget for fuld udblæsning. Jazzerne samlede oftest privat for at diskutere tidens problemer og høre plader med de store navne. Levende jazzmusik kunne høres i Panam, hvor det ofte var amatører, der spillede. Panam havde til huse i Kasinoteatret i Rosenkrantzgade, indtil Danmarks Radio overtog det som studie til fjernsynsbrug 1. oktober 1963. Så flyttede Panam ind på 1. sal i bygningen på hjørnet af Norsgade og Nørregade, hvor jazzklubben eksisterede nogle år, men det blev aldrig det samme her. I Panam kunne man sidde og høre på musikken, men man kun-

ne også danse. Ville rockerne danse, tog de til krobal eller foreningsbal i et forsamlingshus i omegnen, hvilket ofte endte med slagsmål mellem dem og de lokale deltagere. Dansemusikken her var ikke rock, så var det musik det gjaldt, måtte man høre plader, da de rigtige rockmusikere sjældent gav koncert i Århus.

Disse summariske betragtninger over jazzfidusernes og rockernes påklædning og fremtræden kan give anledning til nogle sammenfattende bemærkninger. Trækkes hovedpunkterne frem, kan det siges, at jazzerne foretrak det naturlige og mæglige, hvorimod rockerne syntes at foretrække noget smart og fart. Der er de neutrale, lidt udviskede farver hos jazzfiduserne imod rockernes klare og stærke

farver. Jazzernes udkæmmede hår med dets naturlige fald imod rockernes frisure, holdt på plads af hårlak og pomade. Så er der befordringsmidlerne, hvor det vigtigste for jazzerne var, at de kunne køre, og det vigtigste for rockerne var, at de kunne køre stærkt. Om disse forskelle mellem jazzfiduserne og rockerne svarer til forskellen mellem jazzmusik og rockmusik, kan diskuteres, men der er ingen diskussion om, at en jazzfidus aldrig ville klæde sig som en rocker, lige så lidt som en rocker ville klæde sig som en jazzfidus.

Dette er erindringsbilleder om teenagere i Århus fra begyndelsen af 1960'erne. Ønsker man et fuldstændigt tidsbillede, må man også undersøge den øvrige befolknings forhold.

En by og dens skole

Af Knud Mogensen

Når man tager sig den frihed til et historisk skrift at memorere lidt over sin skoletid, selv om den kun ligger en lille snes år tilbage, må det med rette kaldes »erindringer i utide«. Når det alligevel sker, hænger det sammen med et ønske om at vise – gennem spredte glimt – hvordan en by på mange områder kan ændre karakter på blot 20 år. Byen er Allingåbro, og skolen var den nu nedlagte Allingåbro Realskole, en privat skole, som blev så stor en succes, at den blev nedlagt . . .

Men lad os prøve at skruetiden tilbage til sensommeren 1957:

Set fra luften minder nogle uanseelige bygninger på Ørstedvej–Vestergade i Allingåbro om en magnet. Klokkeren nærmer sig 8 morgen, og på alle veje rundt om byen ses skolebørn på cykler. De er på vej til realskolen – og begrebet skolebus er ukendt i 1957. Desuden er skolen privat – det vil sige, at forældrene skal betale for deres børns skolegang, dog efterhånden med kommunal støtte og med mulighed for halv eller hel »friplads«. Nogle elever er så heldige, at rutebilerne passer med skoletiden. Det gælder f. eks. eleverne fra Udbyhøj–Udby–Holbæk–Ørsted og fra Vivild-området, men fra Voer, Øster Alling, Hollandsbjerg og Fausing for blot

at nævne nogle byer, går ingen rutebil på det tidspunkt, så her må cyklerne klare transporten i al slags vejr.

Allingåbro har endnu brostensbelægning i gaderne og på en del af Ørstedvej, og selv om der findes smalle cykelstier i begge sider, har de cyklende børn respekt for den stærkt buede brostensvej. Den har kostet manganen bøjet pedalarm – som blev rettet hos Johs. Friberg – og ikke så få skrammer har den også på samvittigheden.

Fløjten fra svineslagteriets skorsten fortæller, at klokken er 8 – og det vil for børnene fra f. eks. Voer sige, at de på det tidspunkt skal være begyndt at køre ind mod Allingåbro ad Ørstedvej for at nå frem til morgensangen. Fra den anden side kan nedsænkede bomme ved jernbaneoverskæringen være et problem, hvis man er sent på den – eller hvis modvinden har været hård.

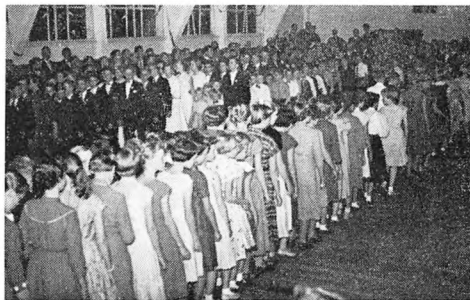
Lærerne ankommer én efter én, de fleste til fods eller på cykel, en enkelt sommetider i bil (den døbttes omgående »det grønne lyn«), og klasserne stiller sig op i rækker, parat til fælles indmarch i klasselokalerne, når klokken har lydt. En bestemt elev fra klasselokale I har det eftertragtede job at »ringe« med den lille klokke på gavlen ved hver times slutning. Ele-

verne rejser sig, når læreren træder ind i klassen og sætter sig først, når læreren har givet tilladelse.

Skolearbejdet er præget af disciplin. Eleverne har jo meldt sig frivilligt til de fem år fra 1. mellem til realklassen, og en velanbragt lussing må påregnes fra tid til anden. En enkelt begivenhed er dog – uofficielt – »force majeure«: brandudrykninger! Det er næsten umuligt at holde ro i klasserne, før den røde brandbils monotone hyl har fortalt, i hvilken retning turen går. Og en og anden elev fra oplandet er inderst inde samtidig nervøs: brænder det »hjemme«? – Som oftest kommer der hurtigt besked om, hvor brandfolkene er kørt hen, og der fortælles drabelige historier om, hvordan »Carl Blik« engang end ikke standsede sin bil, men lod den rulle videre, mens han selv sprang ind på pladsen som chauffør for brandbilen. Større post bestrider ingen i Allingaabro!

Samme Carl Blik – med det borgerlige navn Nielsen – morer sig ofte med at snakke med eleverne fra realskolen. En purk kommer lettere bestyrtet tilbage fra en sådan lille samtale og meddeler, at »det er vel nok synd for Carl – han har engang været præst, men så kom han til at grine på prædikestolen, og så kunne han ikke være præst mere«. Purken er fuld af medfølelse med Carl Blik, som morer sig kongeligt . . .

Et populært led i skolearbejdet er gymnastiktimen. Om sommeren er det nemlig ensbetydende med en times fodbold på banen ved idrætshallen. De første år gik turen derom gennem anlægget (hvor nu plejehjemmet ligger), men en nabo følte sig generet, så nu må eleverne pænt van-

Ved skolefesterne gik det højtideligt til med fælles indmarch, anført af lærere. Billedet er fra 1956 og er taget i den gamle Allingaabro Idrætshal.

dre igennem byen om til grønsværen. Ud for mejeriet drejer man til venstre og får måske et glimt af bødker Pedersen på vej med dritler til mejeriet på en høj trækvogn. Man går i takt, og fodboldstøvlernes knopper lyder skarpt mod fortovet.

Efter skoletid – som oftest kl. 14,05 – går turen ikke lige hjem for alle eleverne. Mange har »bud med« for familie, venner og naboer. Der skal hentes kød og pålæg omme i slagteriudsalget i Jernbanegade, der skal afhentes kunstige tænder til reparation hos fru Tingleff-Bruun, cyklen skal hentes hjem fra Friberg, eller sko skal hentes hos Gunnar Skomager. Nogle lægger vejen forbi bager Prahll, for her kan man få en mængde »gammelt wienerbrød« for 25 øre. Brødet er fra »i går« – men smager lige godt for det, når man er i voksenalderen. Hos boghandler Sørensen må man godt kigge i aviser og hæfter, også selv om man måske ikke skal have noget den dag. Boghandleren leverer bøger til skolen, og man kan også leje bøger hos ham eller på skolen. Gratis får man dem ikke, skolen er jo privat, drevet med flid,

Anført af nuværende ungdomsskoleinspektør Erik Pedersen går 4. mellem b ind til time. Klokkens anes over den forreste elev.

akkuratesse og under megen respekt af Halvor Christiansen.

Ved 14,30-tiden er Allingaabro Realskole på ny tømt for sine små 300 elever og dens ene del, Teknisk Skoles bygning, er parat til om aftenen at danne rammen om undervisning for lærlinge. Klokken 16 fløjter slagteriets skorsten igen, lidt før klokken 18 kommer »slæberen«, godstogget, og når rutebilerne har sat deres kurs mod Vivild, Fjellerup og ind i herredet (Rougsø), sænker aftenfreden sig over Allingaabro. Måske er der generalforsamling i Prahls Conditori, måske l'Hombre på hotellet og måske andespil hos Løndahl på Afholdshotellet, men den side af Allingaa-

bro's liv er fremmed for de 200 elever, som næste dag på ny sætter kurs ad grusvejene mod realskolen . . .

— — —

Så meget om en dag i Allingaabro 1957, oplevet af en af de 200, som hver skoledag i 5 år styrede cyklen mod byen. Forhåbentlig fremgår det af artiklen, at der på mange måder er sket en udvikling i Allingaabro – og i alle andre byer – på blot 20 år. 60'erne blev en hård tid for Allingaabro. Mejeriet forsvandt, slagteriet ligeså, og i begyndelsen af 70'erne mistede byen også sin persontrafik ad skinnevejen. Men siden har andre virksomheder formået at ekspandere kraftigt, og hvor der i forfatterens skoletid var plantage eller dårlig agerjord, er skudt et attraktivt boligkvarter op. Realskolen blev i 1958 nedlagt – den havde sprængt alle sine rammer – og i stedet opførtes den nuværende Allingaabro-skolen i kommunalt regi.

Motoriseringen i samfundet kombineret med indførelsen af skolebusser til central-skolerne tog livet af en nok upåagtet men på sin vis alligevel væsentlig handel – nemlig den, som Allingaabro Realskoles oplandselever ordnede for folk i hjembyen . . .

Historieundervisningens rolle

Af Peter Ditlevsen

Under den nye skolelov indtager faget historie som bekendt en ret beskeden stilling, målt i antal undervisningstimer. Som selvstændigt fag optræder det nu med to ugentlige timer i 6.-7. klasse; på de yngre trin må det dele timer med de andre orienteringsfag geografi og biologi, mens det på de ældre er gjort til tilvalgsfag – foreløbig uden større tilslutning.

Det kan næppe overraske, at denne udvikling har vakt bekymring blandt fagets lærere, og givet anledning til mange overvejelser i deres fagtidsskrifter. Et tilbagevendende tema i denne løbende debat har været en undren over den »uforklarlige« uoverensstemmelse mellem fagets tilbagegang i skolen og den levende interesse for fortiden, der kan findes uden for dens mure, en interesse, der bl. a. kan registreres på bogmarkedet, på tidsskriftet »Skalk«, og på visse TV-seriers store popularitet. Hvorledes er denne kløft opstået?

Det følgende er et forsøg på at afklare dette spørgsmål, på grundlag af de gældende officielle bestemmelser for faget i skolen, samt det foreliggende undervisningsmateriale. – Den daglige undervisning er selvfølgelig betydelig mere sammensat, og i høj grad afhængig af den

rolle, den enkelte lærer har spillet ved elevernes møde med historien. Men en nærmere undersøgelse af dette ville være en ret uoverkommelig opgave. Hensigten med denne fremstilling er med brede penselstrøg at antyde visse mere fundamentale tendenser.

Historieundervisningens skæbne

Tilbage ved århundredskiftet var den omtalte kløft mellem skole og samfund med hensyn til historisk interesse ret ukendt. I april 1900 kunne Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsen med et cirkulære slå fast, at historieundervisningens opgave var »at fremhjelpe en sund og kraftig Fantasi i Forbindelse med en varm og levende Følelse, særlig for vort Folk og Land . . . I sin Rigdom paa Eksempler . . . er Historien et vigtigt sædeligt opdragelsesmiddel.« Her var ingen tvivl om Danmarkshistoriens rolle og berettigelse!

Tvivlen meldte sig siden, måske i sammenhæng med det knæk, udviklingstroen fik med Første Verdenskrig. En skarpsindig analyse af de brydninger, der siden har præget debatten om historieundervisningens formål, findes som artikel i Årbog for Dansk Skolehistorie 1976, under overskriften »Historie – kundskabsfag eller

År 1900. Det nationale princip – fædrelandshistorien. Danmark værner sin suverænitet mod syd. Lorenz Frølichs illustration til sagnet om Thyra Danebod.

åndsfag?» skrevet af Lise Togeby, Århus Universitet. Heri foretages en udførlig gennemgang af de argumenter, der er blevet forfægtet i tidens løb, samlet omkring hovedspørgsmålet »Kundskabsmeddelelse eller Karakteropdragelse?« Skal faget blot formidle viden, eller gælder det dannelse af holdninger? Hvilken viden kunne være nyttig, hvilke holdninger kunne der skabes enighed om?

Udgangen på denne debat blev nærmest opgivende. I 1960 måtte Den blå Betænkning (Undervisningsvejledning for folkeskolen) nøjes med den fordring, at faget skulle opvække elevernes »historiske interesse«. Samtidig skulle de i stigende grad

orienteres om europæiske og verdenshistoriske begivenheder. Betænkningen måtte dog i samme åndedrag erkende, at kundskabsmængden herved blev overvældende. I praksis blev det derfor nødvendigt at udvælge stof efter det »fragmentariske princip«. Lærebøgerne fulgte troligt denne anvisning, blev fyldt med afsnit om alverdens lande, og fik derved efterhånden præg af små ufuldstændige leksika, ofte ret uoverskuelige og usammenhængende.

Som reaktion mod dette kom der sidst i 1960-erne en kraftig drejning over mod fagets metodeside. Ved hjælp af historikernes arbejdsmåde, disciplinen Kildekritik, skulle undervisningen nu søge at ud-

vikle elevernes kritiske sans, for derved at ruste dem mod det daglige bombardement fra presse og fjernsyn. Til indøvelse af denne kritiske færdighed udkom der en strøm af kildesamlinger, dækkende enhver periode fra Vikingetiden til Den kolde Krig.

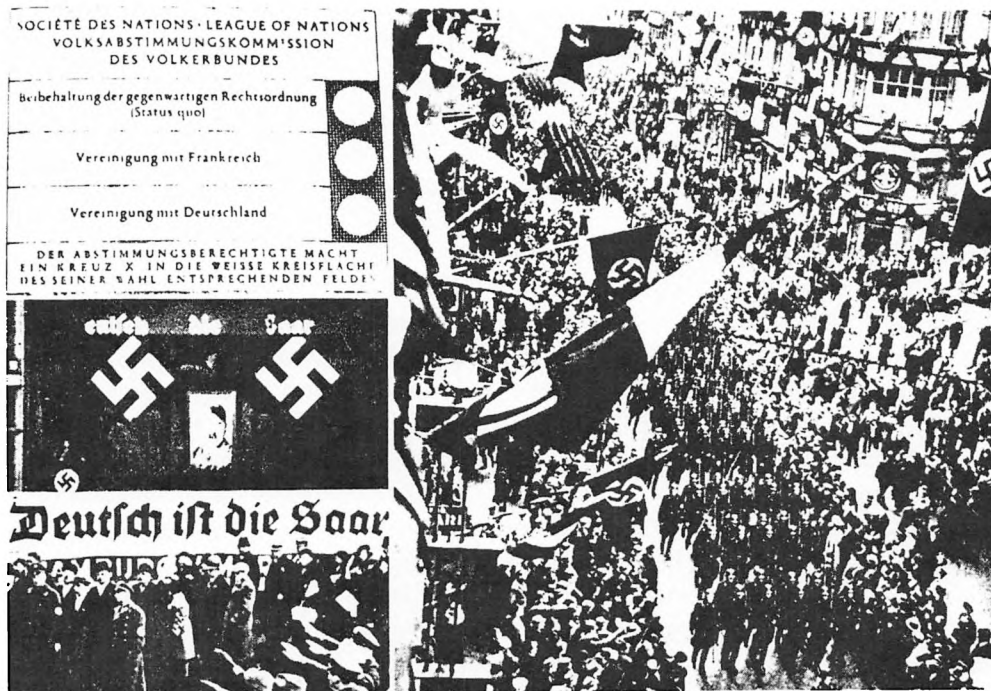
Men heller ikke dette blev fagets redning. Brugt som illustration er en samtidig kilde et fortræffeligt igang sættende middel i undervisningen. Men gjort til genstand for elevernes analyseøvelser bliver den unægtelig noget problematisk. For at kunne foretage en holdbar vurdering af en historisk kilde kræves der nemlig udover kendskab til metode en ganske omfattende baggrundsviden. Hvis denne savnes, som det alt for ofte er tilfældet, kan elevernes konklusioner næppe blive andet end ret tilfældige. Og så ender man snublende let i den grøft, Grundtvig så træffende kaldte for »drengvidenskabelighed«.

Således er faget efter min opfattelse havnet i sin nuværende position, strandet mellem på den ene side en uoverskuelig mængde leksikalsk viden, på den anden side en metode, hvis nytteværdi for eleverne nok er ret tvivlsom.

Fagets formål og indhold har med andre ord lagt op til en undervisning, eller i det mindste et undervisningsmateriale, der efterhånden må forekomme mange elever temmelig uvedkommende. Slagfærdigt sagt: i den danske skole møder eleven i dag historien i form af lærebog og kildesamling. Skulle han senere hen i livet få lyst til at vide mere om f. eks. tilværelsen i Danmark i 1500-tallet, så går han næppe til lærebogen: den er for summarisk. Ej heller kan han gå til kilderne: de ligger på Rigsarkivet, på mere end én måde utilgængelige. Så må man blot håbe, at han selv kan finde vej til den fremstilling, der ikke officielt kan optræde i skolen, til Troels-Lunds »Dagligt Liv i Norden«. –

Efter 1960. Det fragmentariske princip. Kinas historie siden 1945 behandlet med $\frac{3}{4}$ side tekst og to illustrationer, hvoraf den ene, der her gengives, viser et møde i et kinesisk kollektivbrug.

Ca. 1970. Kildekritik. Hvad kan disse kilder bruges til, hvis de præsenteres løsrevet fra deres rette baggrund?

Har man i skolen givet eleverne stene for brød?

Hvis dette er tilfældet, så ligger her givetvis en del af svaret på det spørgsmål, der blev stillet til indledning i denne artikel.

Historieopfattelse

En dybereliggende årsag må imidlertid søges i den fremherskende danske historieopfattelse, der har sat sit præg på både undervisningsmateriale og de officielle bestemmelser for faget i skolen.

Herhjemme har der siden Kr. Erslevs dage eksisteret en skarp deling mellem den

egentlige *historievidenskab* og *historieskrivning*. Erslev var foregangsmand med indførelse af den videnskabelige kildekritik ved det historiske studium – dengang for små hundrede år siden en tiltrængt indsats. I et skrift fra 1911 hævder han det som videnskabens sigte »at oplyse det ene eller det andet Forhold i Fortiden, ikke . . . at tegne et Billede deraf«. *Analysen* gøres her til forskerens egentlige arbejdsområde. Dette ideal gøres stadig gældende i for eksempel H. P. Clausens bog fra 1963: »Hvad er historie?« Her gøres der endvidere rede for, hvorledes resultatet af denne indsats skal udmøntes i form af teordannelse, ideelt set så objektivt og

sagligt som muligt. – Men en sådan teori-dannelse kan næppe nogensinde siges at være folkelig.

Går man til England, møder man der en ganske anden tradition. Dens motto lyder: »Historien tilhører hvermand – det er en styrke, ikke en svaghed.« Dette er fagets egenart i forhold til andre videnskaber: dets resultater skal være alment tilgængelige. For den britiske faghistoriker betyder dette, at han har en dobbelt opgave at løse: dels at forske, analysere, dels at formidle sine fund i form af en *syntese*. At analysere vil sige at »opløse noget i dets bestanddele«; at forme en syntese vil omvendt sige »sammenfatning til en helhed«. Og i sidstnævnte proces indgår ganske legitimt også historikerens egen holdning. Hans opgave kan nemlig ikke indskrænke sig til blot tør, objektiv konstatering af kendsgerninger; den må også uundgåeligt rumme vurderinger af årsager, sammenhænge og konsekvenser. En marxistisk bedømmelse af de sociale følger af Englands industrielle Revolution må uvægerligt blive væsensforskellig fra en liberalistisk – og sådan skal det også være. For der gives ingen endelig objektiv historisk sandhed.

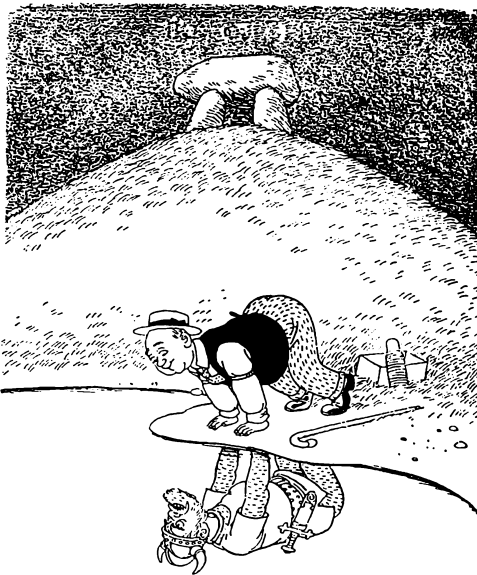
Syntesen, den historiske fremstilling båret af forskerens engagement, er med andre ord fagets endemål, dets egentlige berettigelse, mens analysen er sat på plads som det, den er: *et middel*.

Hvor fuldstændigt den alment tilgængelige syntese er forsvundet fra en dansk faghistorikers horisont afsløres i øvrigt af H. P. Clausens brug af den engelske historiker E. H. Carr i førnævnte bog. Et sted har Carr gjort rede for sin arbejdsmåde,

hvor kildestudium og skrivning går hånd i hånd. Dette er således refereret, at den danske læser må sidde tilbage med det indtryk, at skrivningen primært har til formål at skabe klarhed over tankerne. Og dermed overser han ganske, at denne kyndige engelske forsker her i praksis arbejder med både analyse og syntese. Carrs syntese findes nemlig tilgængelig i form af en støt voksende række billigbøger om Sovjetunionens første leveår.

Hvorfor undervise i historie?

De to væsensforskellige opfattelser afspejler sig tydeligt i de begrundelser for undervisning i faget, der fremføres på henholdsvis dansk og engelsk side.

Selvbevidsthed. Hvad bliver mon virkningen af dette møde mellem nutid og fortid? Tegning af Bo Bojsen.

Den store vægt, man herhjemme tillægger analysen, har som nævnt ført til kildekritikkens fremtrædende placering i nutidens historieundervisning. Det er blevet et hovedmål at opøve elevernes kritiske sans, at lære dem »at læse med kritik«.

Dette formål sætter man på britisk side ganske lavt – det kan lige så godt læres i andre fag. Som den fundamentale begrundelse for at beskæftige sig med historie hævdes derimod dens *samfundsmæssige nødvendighed*. Historien er for samfundet, hvad hukommelsen er for den enkelte. Myster man det, er man ret hjælpeløst stillet. Hvem er jeg, hvordan skal jeg forholde mig til verden omkring mig? Det centrale er her spørgsmålet om samfundets og den enkeltes *identitet* og *orientering*. Ved dannelsen af disse har historien en vital rolle at spille. Derfor er mødet med viden og diskussion om fortiden af afgørende betydning.

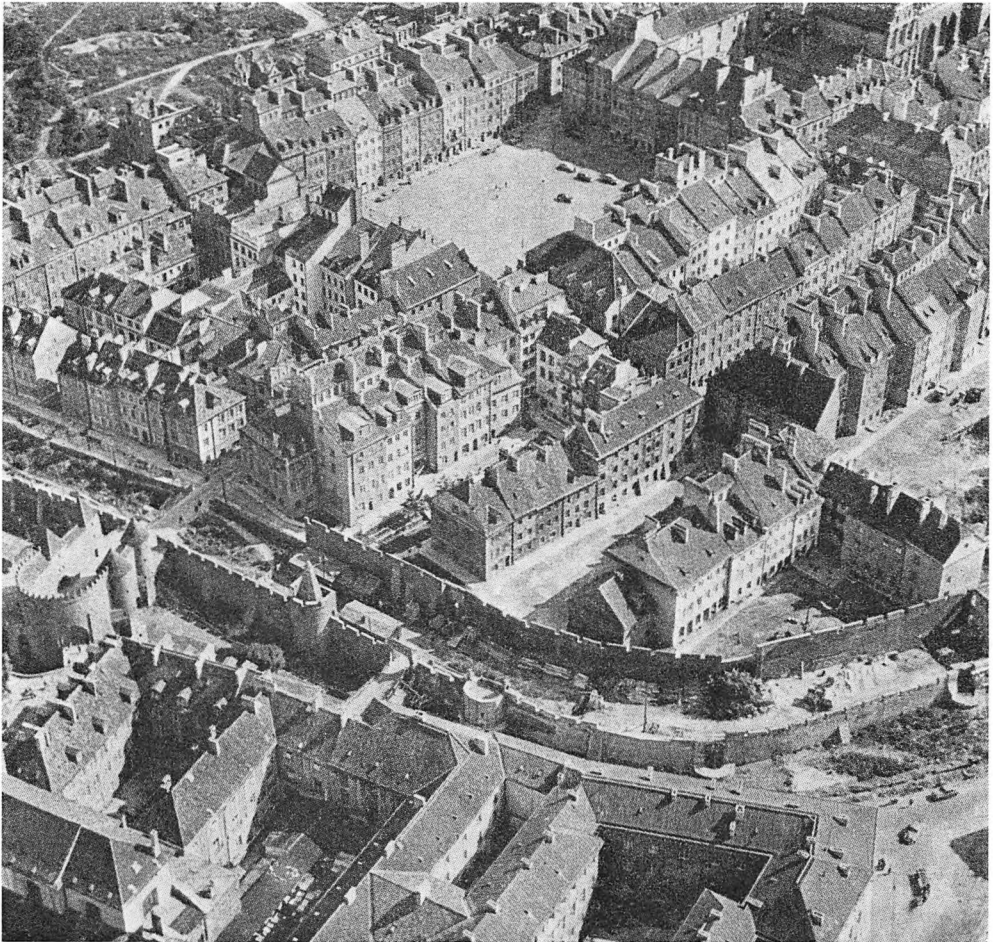
I mere fredelige tider er dette måske ikke så mærkbart. Men i ekstreme situationer træder det markant frem. Det måske stærkeste eksempel på dette kan i dag opleves i Polens hovedstad Warszawa. I 1944 blev størsteparten af byen systematisk jævnet med jorden af Hitlers hære. Med en enorm indsats er den gamle by siden blevet genskabt, huse og kirker, torve og stræder, endog brolægningen lagt ganske som den var før Verdenskrigen, tilsammen et aldeles konkret udtryk for polsk national identitet.

Et andet, ganske aktuelt eksempel er TV-serien om Kunta Kinte, beretningen om den afrikanske slave og hans efterkommere i USA. I modsætning til de hvide har

de amerikanske negre ikke før haft nogen historie. Den var fortrængt som noget ydmygende. Nu har TV-serien og bogen givet hundredetusinder af negre deres fortid, en ny selvrespekt, der bygger på erkendelsen af deres identitet. Bogens titel er ganske enkelt »Roots« – rødder.

Pricis det samme udtrykkes i en af vore egne sange med ordene »der har jeg rod . . .« For også danskerne har oplevet tider, hvor de har følt deres identitet truet. Et meget markant eksempel på dette kan findes i en kronik, skrevet af Martin A. Hansen i efteråret 1940: »Mange danske ser i Dag anderledes paa vor Historie end før Besættelsen. Den er ikke bare interessant, ikke bare en nyttig Kommentar til vort Nutidssamfund. Den er noget helt andet, en Del af vor Eksistens . . . vi er, opdager vi, med i et stærkere, dybere Fællesskab, det danske Folk, hvis Grundvold er Modersmaalet, Danmarkshistorien, Digtningen. Men Historien er ogsaa andet, den er et Vaaben . . . Skræp maa graves op, ikke for at beskrives, pollenanalyseres og stilles paa Museum, men for at bruges.« En mere slagkraftig begrundelse for historiens betydning kunne næppe tænkes!

I samme kronik, der blandt andet findes genoptrykt som forord til »Af Folkets Danmarkshistorie«, gør Martin A. Hansen op med »den Modetro«, at skolens historiebøger skal være videnskabelig korrekte, »friseret pænt og tørt«. Tværtimod skal historien skabe engagement blandt eleverne, vise dem »Begivenhederne, Mændene, Oplevelserne . . . tilsammen en Saga, vidt forskellig fra andre Folks . . . Vor Historie er vor Rygrad som Folk. Den kan ikke fortælles for godt«.

Identitet. Den gamle bydel i Warszawa genrejst fra asken. Et konkret vidnesbyrd på historiens betydning for polsk nationalfølelse.

Når man ser bort fra kronikkens unægteligt stærke tidspræg, så udtrykker den dog det samme som den britiske opfattelse af historiens rolle. Og på samme måde må den tildele syntesen den helt afgørende og centrale plads i undervisningen.

Konsekvenser for undervisningen

Tættere på får dette direkte indflydelse på

muligheden for at realisere det overordnede formål for undervisningen. På begge sider kan dette bestemmes som »at opøve (elevens) evne til selvstændig vurdering og stillingtagen« (citater fra Lov om folkeskolen, § 2, stk. 2).

Den britiske opfattelse ser historien som en »fortsat dialog mellem nutid og fortid«, hvor forskeren ud fra sit engage-

ment i nutidens problemer former sine spørgsmål til fortiden. Svaret vil som nævnt uundgåeligt bære præg af hans samfundsmæssige holdning – og dette kan accepteres som fuldtud legitimt, selve livsnerven i enhver syntese.

Dette forhold kan udnyttes direkte i undervisningen. F. eks. kan man tage sit udgangspunkt i spændingsfeltet mellem to eller flere forskellige historiske forklaringer. Sådanne divergerende opfattelser bunder til syvende og sidst i forskernes forskellige vurderinger af, hvad der var betydningsfuldt i fortiden. Var det konger og krige, der spillede den afgørende rolle for Danmarks udvikling i Middelalderen – eller var det bonden, som Erik Arup gjorde gældende i sin historiske syntese, sin Danmarkshistorie? Her brydes åbenlyst forskellige holdninger til samfundet – holdninger, som også eleven må tage stilling til, i arbejdet med at opbygge sig *sin* identitet og orientering. Og dermed kan historieundervisningen nå op på det niveau, hvor den kan opfylde skolens overordnede formål, hvor den kan have sin egentlige berettigelse. Nemlig som dannelsesfag.

Denne opgave bliver ulige vanskeligere, når syntesen som herhjemme afvises som usaglig, som blot uvidenskabelig »populærisering«. Så må undervisningen baseres alene på lærebog og kildesamling. Den førstnævnte kan give viden, den sidstnævnte kan give visse simple færdigheder. Men det afgørende element – mødet med en klar holdning, man som elev kan tage stilling til – må savnes. Medmindre den enkelte lærer yder en betydelig indsats, risikerer en undervisning på dette grund-

lag at strande i viden og kritik, fjernt fra lovens ideal, fjernt fra hvad eleverne finder vedkommende.

Hvad skal der gøres?

Af hele denne gennemgang kan der udledes to hovedkonklusioner.

Den første vedrører skolen, med en opfordring til at genindsætte den historiske syntese i undervisningen. Den har været der tidligere, som fædrelandshistorien, båret af nationalfølelsen. Siden blev den imidlertid fortrængt af kravene om en langt mere omfattende orientering, samt om en opøvelse af elevernes kritiske sans. Men derved mistede faget sin forbindelse med den almene historiske interesse.

Med det mønster, der nu præger faget i den danske skole, kan resultatet for eleverne næppe blive andet end kendskab til en række historiske brudstykker, som oftest af temmelig spredt karakter; tilfældige stumper af fortiden uden egentlig betydning. Det, den interesserede læser siden opsøger, er netop den historiske syntese, båret af et levende engagement. Først ved mødet med Vilh. la Cour, med Palle Lauring, Thorkild Hansen eller Benito Scocozza bliver historien igen nærværende og vedkommende.

Den anden hovedkonklusion gælder den danske faghistoriker, med opfordring til i højere grad at leve op til det engelske ideal, at faget kræver både forskning og *kommunikation*. I det sidste ligger den forpligtelse, at forskeren med mellemrum meddeler sine resultater i form af klare, læselige fremstillinger, tilegnet den læser, der så rammende karakteriseres i forordet

til et britisk værk om »Revolutionernes tidsalder (1789–1848)«: nemlig: ». . . den medborger, der ikke blot er nysgerrig med hensyn til fortiden, men som ønsker at forstå, hvordan og hvorledes verden er blevet til det, den er i dag . . .«

Det må erkendes, at udformningen af en historisk syntese ingenlunde er nogen let sag. Det er i ordets bogstaveligste forstand lidt af en kunst, og den vil altid være udsat for kritik fra analytikerens side. Troels-Lund mærkede det i høj grad i sin tid – Kr. Erslev var ingen beundrer af hans farverige skildring af det danske renæssance-samfund. Og dog kan man i et brev til Erslev, skrevet af en af hans kredse, finde følgende meget sigende indrømmelse: »Selv om vel endel af T-L's Værk er Digt og Forbandet Løgn, vil han, som Du en Gang har bemærket, leve, naar vi andre er døde; det vil han, paa Grund af Stofets Ejendommelighed og Rigdom og paa Grund af Forfatterens Frodighed i Tanke og Finhed i Kunst.«

Mere end noget andet er det således gennem syntesen, at historikeren kan yde sit bidrag til samtidens forståelse af sig selv, ligesom forfatteren gør det gennem sine bøger. Somme tider kan de to former smelte sammen, som for eksempel i Thorkild Hansens »Slave-trilogi«. Fra skolebogen har mange bevaret det positive ind-

tryk, at vi var den første nation, der afskaffede slaveriet. Hos Thorkild Hansen får denne opfattelse unægteligt sit grundskud, med en ganske sund indvirkning på vor selvfølelse i forhold til andre imperialistiske nationer.

Kan konsekvenserne af disse to hovedkonklusioner så ydermere sammenknyttes, således at fagfolk også i større udstrækning skrev fremstillinger for skolens elever, så vil historieundervisningen kunne tilføres det element, der nu i for høj grad savnes: mødet med ægte historikerværk. I Undervisningsministeriets seneste »Vejledende forslag til læseplan for faget historie« er der åbnet adgang for en sådan udvikling: »Eleverne skal ved . . . enkelte . . . emner møde divergerende fremstillinger . . . og (have) mulighed for at drøfte forskellige historikers forklaringer.«

Faget historie har stadig sin rolle at spille, med sit bidrag til dannelsen af vor identitet. Denne indsats er rigtignok ikke blevet mindre påkrævet i disse EF-tider, hvor vi alle, uanset politisk ståsted, må besinde os på, hvad det vil sige at være dansk.

En ganske væsentlig del af svaret på dette spørgsmål kan kun hentes fra vor fortid.

Småstrejf fra Østjyllands kulturfront 1977

Lokalhistoriske arkiver på Djursland

Søren Sloth Carlsen

Lokalhistoriske arkiver skyder op som paddehatte landet rundt. Der går næppe en dag, uden man ser den velkendte overskrift i avisen om lokalhistoriske arkivers specielle indsats. Det er stof, som har almen interesse og en aktualitet, som ikke tidligere har været kendt.

Baggrunden for denne udvikling hænger utvivlsomt sammen med den teknologiske proces, der er på vej til at begrave hele det nedarvede samfundsmønster med alt, hvad tidligere generationer har formet og skabt i landbysamfundets specielle miljø.

Fremtiden vælter praktisk talt ind over os som et stormvejr fra den ene dag til den anden. Storkommunen med alle dens omreguleringer og administrative fornyelser bringer opløsning i egnspræg og traditioner, der har bestået i århundreder. Om føje år er det hele – ak så forandret.

En af reaktionerne mod det teknologiske stormløb er de lokalhistoriske arkiver og den opmærksomhed, der er knyttet til deres nyskabte eksistens.

Gennem de senere år er der opstået en spontan interesse for tidligere tiders livsstil for det henfarne landsbybillede og for alle de lokaliteter, der er på vej ud af bil-

ledet til fordel for mekaniserede og automatiserede nyskabelser.

Under tidligere generationer har der ofte været skærmet om fortidens efterladenskaber, papirer, billeder m. v. med den ærefulde respekt, der har været knyttet til boghyldens og bordskuffens sparsomme klenodier af det skrevne og trykte papir.

Nu vælter det dagligt ind af brevsprækken med en syndflod af papir. Den spinkle hængereol er afløst af pladskrævende reol-systemer med et farvestrålende opbud af seriefremstillede publikationer i moderne design. Det gamle må ud for at give plads for mere nyt. Alt det forældede, der tilhører en tid, som er afskrevet, og som ikke passer ind i den moderne livsstil, er blevet offer for adskillige skånselsløse pulterkammerrydninger, som ofte har efterladt et tomrum i lokalhistoriens upågtede kilder.

Det er her, de lokalhistoriske arkiver træder ind i billedet som det officielle men systematisk organiserede »pulterkammer« for at knytte de tråde, der gør det muligt for den enkelte at søge slægtens spor i stort og småt.

Lokalhistoriske arkiver har i de senere år gennemgået en udvikling, der påfaldende kan sammenlignes med de første folkebibliotekers pionerbevægelse. Engang vil også disse nyskabte led i kulturlivet glide ind i samfundsforvaltningen med en status, der ligger på linie med det hastigt

Fra Rosenholm egnarkivets udstilling i Hornslet centralskoles aula i foråret 1977. Personerne er: lensbaronesse Karin Rosenkrantz, borgmester N. Barlund og arkivets leder Søren Sloth Carlsen.

avancerede biblioteksvæsen. Lokalhistoriske arkiver er med nutidens foto- og fonotekniske hjælpemidler på vej til at etablere sig som værksteder for et nyt behov i det smuldrende familiemønster.

Med den moderne kopieringsteknik er der i dag mulighed for, langsomt men positivt, at gøre det lokalhistoriske arkiv til en miniudgave af det store arkiv. Ved slægtsforskning, som er en af tidens primære lokalhistoriske interesser, skal der ofte bestilles dyre og sene rejser til fjerntliggende landsarkiver.

Nu kan der relativt billigt erhverves kopier af så at sige alt, kirkebøger, folketællinger, skøde- og panteprotokoller, skifteprotokoller, tingbøger etc. – alle disse førhen lidet kendte og vanskeligt tilgængelige arkivalier, som er det væsentlige grundmateriale i slægtshistorie og lokalhistorisk forskning.

De lokalhistoriske arkiver er derfor stillet over for stadigvæk krævende opgaver, der generelt bliver løst ved en frivillig og uho-

noreret arbejdsindsats. – Mange steder strømmer det ind med materialer, der skal sorteres, registreres og arkiveres i forsvarligt indrettede bokse og rum.

Systemet er begyndt at fungere efter stort set de samme retningslinier overalt.

Principielt er det lokalhistoriske arkiv baseret på tre afdelinger:

1. *Personalia.*

Her ser man gerne ting som anbefalinger, svendebreve, foreningspapirer, soldaterpapirer, skudsmålhbøger, dagbøger, slægtsoptegnelser, avisudklip – alt sammen ting, der fortæller om mennesket af i går og i dag.

2. *Topografi.*

Skøder, fæstebreve, lejekontrakter, forsikringer, tegninger, kort – alt sammen ting, der afspejler samfundsmønstret, som det ser ud og har set ud.

3. *Saglige ting.*

Protokoller, foreningsprotokoller, tryksager, materialer fra fagforeninger, sportsforeninger, politiske foreninger etc. Hertil kommer først og sidst billeder, postkort og fotografier foruden film og lydbånd, der mere end andet kan fastholde indtryk, som ønskes bevaret for eftertiden.

På Djursland er den lokalhistoriske aktivitet fuldt på linie med den gængse udvikling landet over. Siden 1970 er der opstået indtil 15 arkiver, der fordeler sig med ét eller to i hver storkommune, bortset fra Århus kommune, der lokalt er repræsenteret med arkiver i Elsted, Hjortshøj-Egå, Skødstrup og Todbjerg-Mejlby. Det sidst ankomne arkiv på Djursland er dukket op i Ålsø ved Grenå.

Arkivernes motto er stort set det samme fra sted til sted, at indsamle, hvad an-

dre har kasseret, uden at der dog bliver tale om spildindsamling.

De fleste steder har de kommunale myndigheder stillet sig imødekommende med driftstilskud og med egnede lokaler, der fortrinsvis endnu er begrænset til relevante kælderrum.

Enkelte steder, Nørre Djurs, Molsbiblioteket, Mejlby og Ugelbølle er der beredvilligt overladt rummelige og bekvemme lokaler, der fremmer det lokalhistoriske arbejds-klima og drager en større interessekreds ind i opbygning af arkiverne.

Finansieringen er på vej til at figurere fast på det kommunale budget på lige fod med andre kulturelle institutioner, foreløbig med overskuelige beløb. Hadsten har en kommunal bevilling på 5000 kr., Rosenholm 7000 kr. Enkelte steder har pengeinstitutter begunstiget det målsatte pionerarbejde med jubilæumsgratiale og direkte tilskud.

Sparekassen for Grenå og omegn har således skænket 10.000 kr. til Grenå arkiv. I Rosenholm gik Lions club for få år tilbage ind for at etablere et storstilet loppe-marked til fordel for egnsarkivet. Også her blev det til et startbeløb på 10.000 kr.

Styrelsen beror i flere tilfælde på et one-mans-show. Flere steder, Grenå, Hadsten, Ebeltoft, Gjerrild, Midtdjurs, Hjortshøj etc., er arkiverne direkte resultater af en enkelt persons ihærdige indsats. Andre steder, Allingåbro, Auning, Mejlby, Ugelbølle og Skødstrup, beror resultatet på en kollektiv indsats fra lokale interessegrupper, og i visse tilfælde er arkivet opstået og udbygget i forbindelse med det kommunale bibliotek, som det er tilfældet i Elsted, Molsbiblioteket og Rosenholm.

Selv om rammerne for arkivernes opbygning og virksomhed er anlagt efter de samme retningslinier, rummer de lokalhistoriske arkiver hver sit særpræg og hver sin specialitet.

Hadsten har med sine rummelige lokaler formået at opbygge en kombination af arkiv og lokalhistorisk museum med mange variationer af brugsting og husgeråd, heriblandt fire navnetræer fra årene 1750–1854. Navnetræerne er identificerede på grundlag af det lokalhistoriske arkivs kirkebogskopier.

Grenå har opbygget en samling på forfatteren Carl Svenstrups indsamlede materialer. Hertil kommer et omfattende arkiv vedrørende Grenå havn og Århus–Grenå jernbane.

På Djursvold i Gjerrild har man udnyttet det forhåndenværende materiale til offentliggørelse af lokalhistoriske publikationer, herunder et skrift om Bønnerup havns historie.

Rosenholm egnsarkiv er måske det mest spartansk udstyrede arkiv hvad lokaler angår. Her går arkivet ind som en detalje i det kommunale bibliotek, men samlingen er righoldig og alsidig. Digterpræsten Vilh. Gregersens mange efterladte manuskripter er overladt Rosenholm egnsarkiv, således originalmanuskriptet til sangene »Der er noget i luften«, »Sorte stær på grene« o.s.v. Rosenholm egnsarkiv er udbygget til slægtshistorisk forskning på lokalt plan og bliver flittigt benyttet til dette formål. Samtlige kirkebøger og folketællinger er fremskaffet i kopi. Hertil kommer et væsentligt udpluk af Rosenholm godsarkivs protokoller, skøde- og panteprotokoller, fæstebøger etc. Et kartotek over samtlige

ejendomme i Hornslet sogn og deres historie er stort set fuldført.

Sideløbende med det daglige puslearbejde, der foregår i det lokalhistoriske arkiv, må ilden til stadighed holdes ved lige for at fastholde opmærksomheden på dets eksistens. Det er ikke nok, at der stilles hylder og mapper til rådighed for skimlede skrifter og skjoldede alterbøger. Materialet skal registreres og arkiveres for at blive anvendt igen, når tiden er inde.

Ud over den presseomtale, der jævnlig tilgodeses arkiverne, er det nødvendigt, at der skabes en vis publicity med udstillinger og andre aktiviteter.

I denne henseende søger Djurslands arkiver hver især at vise deres eget ansigt. Enkelte arkiver har permanente udstillinger, som er tilgængelige på faste åbningsdage. Det gælder Hadsten, Egå, Ebeltoft, Djursvold og Grenå. Hadsten har desuden haft udbytte af en løbende avisspalte i det lokale blad under titlen Arkivet spørger – læseren svarer. Grenå har markeret sig med specielle udstillinger om Grenå havn og om jernbanens 100-års jubilæum. Midtdjurs har med udbytte arrangeret udstillinger på Kolind Centralskole – specielt for Kolindsundprojektet.

I Rosenholm arrangeres med mellemrum lokalhistoriske aftener i kommunens byer, hvor den pågældende egns lokalhistorie kommer i søgelyset. Disse aftener har været besøgt af et stort publikum. I foråret 1977 arrangerede arkivet i skolens aula en udstilling i det størst mulige format med et solidt opbud af billedmateriale, fotos, plancher etc. fra byens hverdag og historie, erhvervsliv og institutioner. Der var ventet et stort besøg på denne week-

end udstilling, men det var trods alt uventet, at besøget blev så overvældende, som det var tilfældet. Her kunne det atter konstateres, at lokalhistoriske udstillinger kan have mere end almen interesse. I øvrigt har Rosenholm egnsarkiv opnået en fordelagtig aftale med Lokalavisen om at få overdraget samtlige relevante pressefotos, når året er udløbet. Disse pressebilleder, der er nye i dag, bliver historie engang.

Lokalhistoriske arkiver er på vej til at blive et led i storkommunens kulturelle hverdag. Der arbejdes efter en generel standardlinie, og der kaldes på de samme arkivalier, der repræsenterer en epoke, som er på vej ud af det moderne sammund. Protokoller fra forsamlingshusenes specielle område, protokoller fra nedlagte landbrugsorganisationer, gymnastikforeninger, fagforeninger, foredragsforeninger o.s.v.

Mange af disse ting tilhører en speciel epoke, og de rummer en verden af lokalhistorisk særpræg.

Litteratur om Østjylland 1976

Kjeld Elkjær

Århus Byhistoriske Udvalg har som julebog udgivet samlingsværket *Trafik i Århus før og nu*, skrevet af en række yngre historikere og redigeret af Vagn Dybdahl og Finn H. Lauridsen. Det er et overordentlig aktuelt emne: storbyens voksende trafikproblemer, der her er levendegjort og uddybet med historisk perspektiv, idet fremstillingen gennemgående er ført et århundrede tilbage i tiden. Man kan læse om landevejenes og gadernes skiftende ud-

formning, om jernbanetrafikken, søfarten, luftfartens udvikling, om fodgængere og cyklister, om sporvogne, busser og rutebiler, om fragtmandskørsel og endelig om privatbilismens fremmarch. Hertil kommer kapitler om trafiktælling, trafikregulering, færdselsulykker og redningskorps. Fremstillingen er livlig, til tider spændende, og samtidig særdeles veldokumenteret og velillustreret. Man har kulegravet byens historiske samlinger for at finde gamle fotografier frem, der viser gadebilledet i dets mangfoldige former, lige fra forrige århundrede, da gågaden var et ganske naturligt fænomen, og op igennem tiden med de mange snurrige og maleriske befordringsmidler, som vore bedsteforældre og forældre benyttede sig af. Meget hidtil ukendt billedstof er inddraget, og alt i alt er bogen en af de mest underholdende, som Byhistorisk Udvalg hidtil har udsendt.

Fra en helt anden kant af Østjylland er de to små bøger med titlen *Træk af bondens liv i Tamdrup sogn i forrige århundrede*, der er udgivet af Horsens Bogtrykkeri som julepublikation for 1975 og 1976. De er skrevet af provst Johan Bønnelycke Jørgensen, Rødovre, hvis slægt stammer fra sognet, og bygger dels på mundtlig overlevering, dels på arkivstudier. De to nydelige småbøger giver et alsidigt billede af livet i hverdag og fest i det vidtstrakte sogn nordvest for Horsens. Af særlig interesse er beretningen om de stærke jyder, der også i dette sogn har udgjort et betydningsfuldt indslag i befolkningen. Forfatteren benytter lejligheden til at fortælle om bevægelsens egentlige ophavsmand Peder Frandsen Rytter (1737–1810) og hans omflakkende liv. Der gøres rede for den

mundtlige tradition om Per Rytter, overleveret af Sigurd Elkjær i novellen »Præstepinen«, og dette sammenholdes med, hvad arkiverne rummer af stof om den gamle lægprædikant. Det viser sig, at den seje mundtlige overlevering i det store og hele har været pålidelig. Værket er afrundet med lister over præster, lærere og sognefogder samt vigtige begivenheder i sognet gennem et par hundrede år. Det er illustreret med gamle fotografier og tegninger af Herluf V. Petersen. Det er blot synd, at der mangler navne- og sagregister.

Clausholm

Henrik Berner

I efteråret 1976 modtog Statens Bygningsfredningsfond ret rundelige beløb til anvendelse på restaureringsarbejder ved fredede bygninger i forbindelse med afhjælpning af beskæftigelsessituationen. Her på Clausholm fik vi tilbudt et rundt beløb som lån på rimelige vilkår – dette beløb samt økonomisk bistand fra forskellig side har sat os i stand til i det forløbne år at udføre en del hårdt tiltrængte restaureringsarbejder.

Tegltaget over kapellet i slottets store vestfløj var i sig selv ikke i opsigtsvækkende dårlig forfatning, men på grund af kapellets hvælving op under tagundersiden er det umuligt at inspicere og efterreparere dette, og da småskavanker med taget i de senere år har vist sig, mente vi det uforsvarligt at udskyde en radikal løsning af hensyn til de mulige konsekvenser for

kapellet, som det vil få, når og hvis taget ikke længere kan holde regnvand og – specielt – fygesne ude.

Vi har derfor nu fået omlagt taget med brædder og pap fra tagfoden op til hanebåndene, opefter er undestrygningen eftergået – til det meste af dette arbejde lykkedes det at genanvende gamle sten, så kun et mindre parti mod vest (havesiden) er omlagt med nye tagsten.

Samtidig benyttede vi lejligheden til at omlægge en mindre »bræmme« af tegltaget fra kapellet og ind mod slottets hovedfløj i en højde fra tagfoden og ca. 2 m op – med brædder og pap til forhindring af indtrængning af fygesne – en konstruktion principielt svarende til, hvad vi sigter på for den øvrige del af slottet.

På Staldgårdens østlige længe fik vi samtidig omlagt tegltaget, dels valmen mod syd (over mod slottet), dels en ret lang strækning mod øst (ud mod amtsvejen) – dette skyldtes især meget gamle og dårlige lægter. Her blev tegltaget lagt oven på selvbærende plast, en konstruktion svarende til, hvad vi benyttede, da vi for nogle år siden omlagde en tilsvarende del af samme længes tegltag ud mod gårdsiden (mod vest).

Samtidig foretoges en afstivning af en af kvistene i Staldgården og reparation af nogle skotrender sammesteds.

Da vi nu havde stillads oppe til omlægning af taget over kapellet, benyttede vi lejligheden til en delvis facade-restaurering sammesteds. Således fik vi i efteråret restaureret vest-fløjens nordgavl og en stor del af facaden mod gårdsiden. På grund af risiko for nattefrost nåede vi i efteråret ikke længere, men agter nu at genoptage

facade-restaureringen af den store vestfløjs gårdfacade.

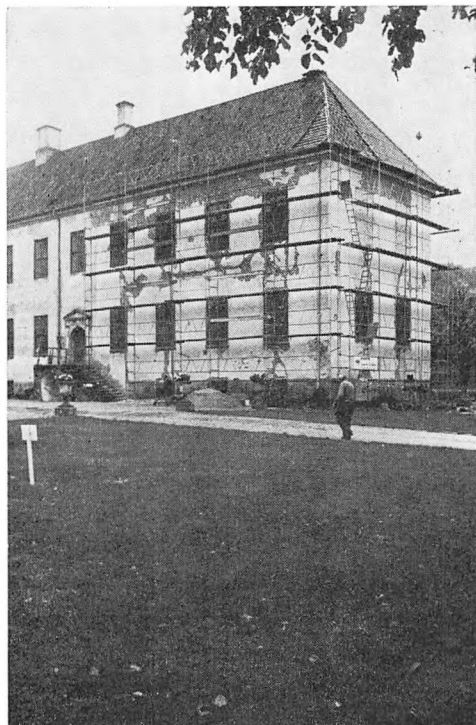
Hertil benyttede vi erfaringer indvundne fra restaureringen af den store østfløjs nordgavl for nogle år siden: alt gammelt puds hugges af og nyt påføres – dette sker i nøje samarbejde med Kalk- og Teglværkslaboratoriet, som har fundet frem til en puds, der ganske nøje svarer til den, som i 1720'erne opsattes på Kong Frederik IV's foranledning. På grund af tendenser til krakelering har vi dog måttet udføre denne puds lidt magrere end oprindeligt tilsigtet. Det var hensigten at genåbne nogle tilmurede vinduer i nordgavlen – ind til kapellet. Men af frygt for tilsmudsning med kalkpuds af blandt andet altertavlens talrige udskæringer og det restaurerede orgel, undlod vi denne åbning og har i stedet med Det særlige Bygningssyns tilladelse ladet påmale et par »skin-vinduer« – en fremgangsmåde, der i øvrigt ikke var ualmindelig på barok-tiden! Endvidere benyttede vi lejligheden til en nøjagtig opmåling af de i sin tid påmalede vinduesrammer, som skulle imitere sandstensrammer, men som i tidens løb og især på grund af algevækst på pudsen var blevet meget utydelige – de fremtrådte nu ret så tydeligt, efter at den gamle facadepuds var afrenset. Man har ikke nogen planer om at genfremstille disse malede vinduesrammer.

Det er stadig et åbent spørgsmål, hvorvidt de nypudsede facader skal have en overfladebehandling. For nogle år siden afsattes nogle overfladeprøver med forskellige materialer, og det var tanken at se, hvorledes disse artede sig gennem årene. Så vidt vi nu kan se, vil ingen af disse prø-

ver egne sig særlig godt til en afsluttende overfladebehandling: enten har de pågældende materialer vist sig ikke at være særlig holdbare mod vejrliget eller de fremtræder meget ferske, hvorved hele slottet, hvis det behandles med et af disse sidstnævnte overfladematerialer, vil miste en god del af sin patina. Som forholdene er nu, ser det ud til, at vi på langt sigt bør undlade en overfladebehandling, eventuelt nøjes med påstrykning af tyndt kalkvand.

Det væsentligste restaureringsarbejde sker dog i forbindelse med istandsættelse af »Kongesalen« på 1. sal.

I de tidligere år har vi med bistand udenfra fået udarbejdet projekt til dette arbej-

Clausholm. Nordgavlen og en del af gårdsiden under restaurering.

de, der i det væsentlige går ud på en afstivning af gulvet. På grund af det store spænd kan det ikke undgås, at gulvet gynger, når der færdes en del mennesker i rummet – dette vil i det lange løb virke ødelæggende på »Havesalen«s meget pragtfulde stukloft, ophængt i de træbjælker, som også bærer gulvet i »Kongesalen«. Heldigvis viste det sig, at disse gamle træbjælker stort set er intakte, men af styrkemæssige grunde har vi nu fået indlagt stålbjælker mellem de gamle træbjælker. Det er så hensigten, at selve gulvbelægningen i fremtiden kun skal hvile på stålbjælkerne, således at de gamle træbjælker fremtidig kun skal tjene til ophængning af »Havesalen«s stukloft. Gulvet vil formentlig stadig gynges ved færdsel af en del mennesker, men dette vil nu ikke få uheldig indflydelse på »Havesalen«s loft. Projektet er ret omfattende, så der resterer endnu at lægge selve gulvbelægningen. Vi har været så heldige i godsets egne skove at finde Douglastræer, store nok til deraf at kunne udskære brede gulvplanker, lange nok til at række hele vejen på langs gennem salen. Disse gulvplanker er ved at blive tørrede og agtes oplagt i vinterens løb. Samtidig har vi benyttet lejligheden til en gennemgribende reparation af rummets vægge og loft, der i tidens løb havde fået en del revner.

Samtidig med restaureringsarbejdet i »Kongesalen« har vi restaureret vægge og loft i »Hvide Gang« umiddelbart uden for »Kongesalen« – her var der i tidens løb kommet en del revnedannelser. – Under overkalkningen sidder på væggene fra husets opførelse nogle marmorerede dekorationer – marmorstuk, som vi ved restau-

reringsarbejdet overvejede at genfremkalde. Dette arbejde ville imidlertid blive så omfattende og muligvis endda med et så tvivlsomt resultat, at vi opgav det! I stedet har vi nu ladet en del prøver af dette marmorstuk stå forskellige steder rundt på rummets vægge.

Samtidig med restaureringen af »Hvide Gang« fik vi også restaureret »Blå Gang« på store østfløjs 1. sal – der hvor turisterne kommer op fra cafeteriet i kælderen via den nye »Turisttrappe«, der blev etableret for nogle år siden.

Bagvæggen i denne gang er af bindingsværk, og pudsen dryssede overordentlig meget, hvorfor vi her benyttede en teknik, vi tidligere har haft gode erfaringer med fra restaurering af »Kapelgangen« i den modsatte fløj: al gammel puds blev banket af og nyt påført; bindingsværket blev afrenset og kalket oven på en bindende maling, således at vi i fremtiden skulle undgå generende afskalninger.

Arbejdet med restaureringen af gobelinerne på 1. sal er videreført. Det drejer sig i disse år om partiet nærmest »Kongesalen«, der atter i år har tilbragt vinteren på Rosenborg. Der refterer nok stadig 1 à 2 sæsoners arbejde, før hele sættet er færdigt. Vi har forhåbninger om fortsat økonomisk bistand til afslutningen af dette arbejde.

Vi har også i år fortsat arbejdet med restaureringen af paneldekorationerne fra det fremtidige bibliotek. Overmalingen er fjernet fra samtlige felter, og de fleste er færdigretoucherede, så det ser ud til, at arbejdet nærmer sig sin afslutning. Forhåbentlig vil vi i løbet af de kommende år blive

i stand til at sætte panelerne på plads, så rummet kan åbnes for publikum.

Takket være en storslået gave fra købmand Knud Christensen, tidligere Vejle Støbegods i Randers, er samlingen af gamle kakkellovne i slotskælderen blevet væsentligt forøget. Samlingen består således nu – foruden af de gamle, norske ovne her fra stedet – af en meget komplet serie danske ovne, kronologisk opstillet og i tid spændende fra første halvdel af forrige århundrede lige op til nutiden.

Det store arbejde med fontæneanlægget blev endelig færdigt til præsentation i efteråret 1976. Vi har været så heldige at få et par udsendelser i fjernsynet, dels om fontæneanlægget, dels om stedet her i almindelighed. Dette har bevirket en meget øget interesse fra publikums side, så vi i denne sommer har kunnet mærke det på turist-tilstrømningen.

Som sædvanlig søger vi at gennemføre nogle koncerter: 3. august årets »Slotskoncert« med Randers Byorkester under ledelse af kapelmester Lavard Friisholm. 23. august en kammerkoncert i »Havesalen«, arrangeret af Selskabet »Clausholms Venner« og under medvirken af »Den danske Violin-Bande« fra København. Selv om denne koncert som nævnt arrangeres af Selskabet »Clausholms Venner«, er der også hertil offentlig adgang. Endelig arbejder vi på en kombineret koncert- og balletaften 4. september.

I lighed med tidligere år afholder vi også i 1977 offentlige gudstjenester i slotskapellet – vi begyndte som sædvanlig 2. pinsedag og fortsætter med ca. en måneds mellemrum indtil 11. september.

Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup

Svend Nielsen

Efter at museet i en årrække har ført en ret så kummerlig tilværelse, er der i de seneste år sket så store fremskridt, at den optimisme, der stedse har besjælet museets personale, ikke længere bygger på håbet alene.

Det nybyggeri, der blev påbegyndt i fjor, er stort set forløbet planmæssigt, og dermed besidder Landbrugsmuseet i øjeblikket en af Europas nyeste museumsbygninger. Bygningen udgør 1. etape af museets udbygning og rummer 3 udstillingslokaler på tilsammen ca. 400 m² og desuden en række tekniske faciliteter, herunder fororum, brandbox, varmecentral, toiletter og billetsalg m. m. svarende til den fulde udbygning af museet. Derimod rakte pengene ikke i denne omgang til den første af de kommende egentlige udstillingshaller, ligesom der heller ikke blev råd til parkeringsplads og andre udendørs anlæg.

Byggeriet afsluttedes i maj måned, og allerede 1. juli åbnedes en i hast arrangeret plovudstilling og en noget større udstilling om mælk, smør og ost. Til denne udstilling er konstrueret et system af rum-søjler og spånplader, der synes at fungere tilfredstillende. Derimod har det på den korte tid kun i meget begrænset omfang været muligt at fremstille skilte, etiketter, fotostater og katalog m. m., og dette kan først ventes at være i orden til foråret.

Interessen for udstillingerne har vist sig meget stor, hvad der giver sig udslag i et stærkt stigende besøgstal, men uheldigvis også deri, at det aldrig har været så slemt

som i år med, at publikum piller, drejer og skruer på de udstillede ting.

Det andet byggeprojekt, der også påbegyndtes i 1976, nemlig restaureringen af agerumsladen, har i usædvanlig grad været forfulgt af vanskeligheder og uheld og kan næppe ventes færdigt før sidst på sommeren. Det alvorligste uheld indtraf, da teglværket brændte på et tidspunkt, da $\frac{3}{4}$ af taget var lagt, og det betød en forsinkelse på ca. 4 måneder. Byggeriets omfang fremgår af, at der til taget er medgået ca. 26.000 tagsten og 12 kilometer tagbrædder. I den nye udformning bliver der 2 lofter til magasinbrug, og bygningen er delvis opvarmet.

Indsamlingsarbejdet er i disse år næsten gået i stå, men der er dog i årets løb indgået 70 genstande, hvoraf 42 stammer fra den delvis opløste »Birkebak-samling« i Rougsø.

Sluttelig skal nævnes, at museets assistent og næstkommenderende gennem mere end 20 år, Johs. Lægdsmand, har trukket sig tilbage på grund af alder. Han var selvlært, men havde efterhånden udviklet sig til et slags omvandrende leksikon, så hans efterfølger, forhenværende major Christen Brix, har noget at leve op til.

Djurslands Museum, Grenaa

Ejnar Hovesen

Restaureringen af museets bygninger »Den gamle Købmandsgaard« fortsætter og har i det forløbne år omfattet hovedbygningens sydfacade. Der er tale om et meget bety-

deligt arbejde, som har stillet store krav til håndværkerne – ikke mindst hvad angår bindingsværkets trækonstruktioner. – Resultatet er meget fint, og det har høstet fortjent ros fra højeste sagkundskab. Naturligvis er der også i økonomisk henseende tale om et krævende arbejde, og der er ydet tilskud fra Det særlige Bygningssyn. Museet håber allerede i indeværende år at kunne gå i gang med restaureringen af den sidste af bygningerne: det store pakhus, som tidligere var rammen omkring Gartnernes Auktionshal. Det gamle auktionslokale med Danmarks ældste auktionsur og de gamle pulte findes endnu og vil blive bevaret intakt. Sparekassen Grenaa-Bikuben har allerede skænket en gave på 15.000 kr. til reparation af taget.

Ved ansættelsen af magister Bjarne Flou som museumsinspektør er et længe næret ønske om faguddannet leder gået i opfyldelse. Yderligere har man ansat Knud Erik Sørensen som museumsforvalter, således at museet nu skulle være dækket godt ind personalemæssigt og godt rustet til med lyst og energi at sætte yderligere fart i den sunde vækst og udvikling, som museet er inde i.

Når stillingerne har kunnet oprettes, er det takket være Grenaa byråds store velvilje, idet man vil yde et årligt tilskud med et beløb, som svarer til lønnen til disse to stillinger.

Fra »Lions Club« er modtaget 12.000 kr., som var indkommet ved salget af Grenaa's julemærke.

I årets løb har der været arrangeret en udstilling med billeder af Olivia Holm Møller, som stammede her fra egnen. Grenaa by har ret til hvert år at udstille

10 billeder fra samlingen i Løgumkloster.

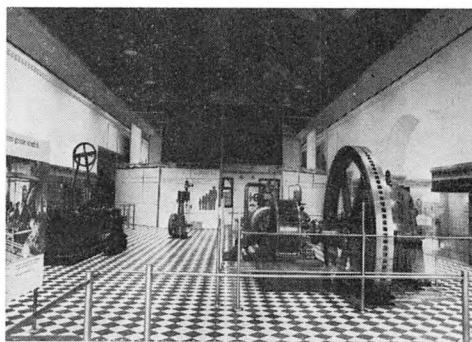
Museumsgården har i sommerens løb været ramme om forskellige arrangementer som teater, folkedans o. lign.

Arbejder-, håndværker- og industrimuseet i Horsens

Jacob B. Jensen

De senere års store interesse for vor nærmeste fortid har nu ført til, at industrieren har fået sit museum. Ligesom andre erhverv og befolkningsgrupper forlængst er tilgodeset med museer, vil industrieren og hans arbejdsplads få sit museum. Arbejder-, håndværker- og industrimuseet har til formål at indsamle og udstille maskiner og maskinelt fremstillede produkter fra perioden før, under og lige efter det industrielle gennembrud, ca. 1860–1914.

Horsens er velegnet som hjemsted for landets industrimuseum, fordi byen er rig på fabriksbygninger og arbejderboliger fra den tidlige industrialismes tid. Der er således rig mulighed for at forene et mu-

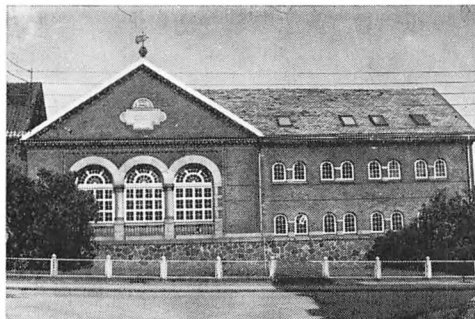

Maskinsalen.

seumsbesøg med en rundtur til velbevarede fabriks- og boligmiljøer.

Museet er blevet til på initiativ af en kreds af erhvervsfolk og fagforeningsledere i Horsens, som fandt det naturligt at placere et sådant museum her. Museumstanken fremkom på et tidspunkt, hvor Horsens kommune havde besluttet at afhænde det tidligere elværks bygninger fra 1906. Det er smukke og solide bygninger tegnet af arkitekt Viggo Norn, og den tanke lå da nær at overdrage bygningerne til museumskomiteen. I de følgende to år gennemgik komplekset en tilbundsående istandsættelse. Etableringen af museet blev finansieret gennem bidrag fra fonds, banker, virksomheder samt Vejle amt og Horsens kommune.

Det ny museum skal løse den vanskelige opgave at gøre et upopulært emne populært. Det stiller særlige krav til den måde, emnet fremlægges. Dertil kommer de praktiske problemer. Det kan ikke lade sig gøre at genskabe fabrikken på samme måde som Frilandsmuseet og »Den gamle By« har genskabt bondegårdens og håndværkets bygninger og boliger. Det er umuligt at genopstille en fabrik i fuld måle-

Det tidligere elværks bygninger – nu Arbejder-, håndværker- og industrimuseum.

stok, og museet får ingen klenodier, der kan tale for sig selv. I udstillingerne vil der blive lagt vægt på, at materialet bliver præsenteret på en pædagogisk måde, og at genstandene bliver sat ind i en sammenhæng, så gæsterne kan få et realistisk indtryk af forholdene på fabrikken eller i hjemmet.

Det er planen, at museet skal bygges op som en række udstillinger helliget enkelte erhvervsgrøene. Det første værksted, som står klar, er stentrykkeriet. Dette vil blive stillet til rådighed for kunstnere. De næste industrier, som får separat udstilling, bliver bryggeri og tobak. Den store maskinsal vil blive brugt til skiftende udstillinger. Fra åbningen og et stykke ud i fremtiden vil man her kunne se et udvalg af kraftmaskiner, som var grundlaget for industrialiseringen, samt den kulturhistoriske udstilling »Arbejderen og det industrielle miljø 1864–1914«.

En del af Industrimuseets arbejde vil komme til at ligge uden for museumsbygningens vægge, nemlig arbejdet med at sikre og formidle kendskab til de industriminder, der ikke kan flyttes på museum. Østjylland er meget rig på bygninger og andre minder om industrialismens første tid både i og uden for byerne, og det er en naturlig opgave for Industrimuseet at gå ind i arbejdet for at bevare dem, hvor de ligger i landskabet.

Forhistorisk Museum, Moesgård

Hans Jørgen Madsen

Byger, som kommer og går, det er den danske sommer – siger digteren, og i modsæt-

ning til de to foregående år var denne karakteristik særdeles rammende for sommeren 1977. For Moesgård, der modtager en væsentlig del af årets publikum netop i sommermånederne, havde dette ideelle museumsvejr en gunstig indvirkning på besøgsstatistikken. En opgørelse kunne således vise, at der i perioden 1. august 1976 –31. juli 1977 havde været 100.000 gæster i museets samling, og det er hidtidig rekord.

Vi drister os til at tro, at sommervejret ikke var den eneste årsag til det øgede besøgstal. Skoletjenesten er blevet udbygget med flere nye tilbud; f. eks. har arrangementet »En dag i vikingetiden« været en stor succes, og forhåndsorienteringen om de skiftende særudstillinger er nu mere dækkende, så at lærerne har bedre mulighed for at udnytte dem i undervisningen. Ikke alene har dette medført en stigning i skolebesøgene; men det er tydeligvis også mere velforberejdede børn, der nu når frem til museet.

Årets særudstillinger har haft dels et etnografisk, dels et arkæologisk emne. – »P.O. Box 1976, Africa« omhandlede en moderne afrikansk »gennemsnitsby«, og den var udarbejdet af U-landsgruppen i Roskilde i samarbejde med Etnografisk Værksted i Lejre. »Ansgars byer«, der skildrede vikingebyerne Hedeby, Ribe og Birka, var derimod tilrettelagt af Forhistorisk Museum selv i samarbejde med de arkæologiske museer i Slesvig, Ribe og Stockholm, hvor udstillingen da også senere vil blive vist. I forbindelse med »Ansgars byer« var der i week-end'en 23.–24. juli arrangeret et »Vikingetræf« på Moesgård strand med deltagelse af rekonstrue-

rede vikingskibe fra det ganske land, islandske heste og et broget markedsliv; og den samme vikingetone blev slået an ved festuge-arrangementerne, der viste de ældgamle Færø-folkedanse. Som sædvanligt har der hver week-end året igennem været vist film af kulturhistorisk art, og der er blevet afholdt diverse foredrag og koncerter, ligesom museet også har været ramme for kurser i oldtidshåndværk finansieret gennem fritidsloven.

Museet har i 1977 gennemført en række større og mindre udgravninger, og arkæologerne og etnograferne ved Århus Universitet har ligeledes i årets løb hjembragt mange resultater og et stort genstandsmateriale til Moesgård. Ved Ringkloster og Norsminde har man fortsat undersøgelserne af ældre stenalderens køkkenmøddingkultur og ved Norsminde også fundet betydelige levn af en boplads fra den ældste bondekultur i landet. Ved Rude og i Hørretskov har man udgravet storstensgrave fra yngre stenalder, og nær Sarup på Sydfyn er der også i år blevet afdækket store arealer af en befæstet plads fra jættestuetiden.

Kursister opøver færdigheder i oldtidsvævningens vanskelige kunst uden for Moesgårds Jernalderhus.

Ved Elling nær Ejer Bavnehøj er man kommet på sporet af en boplads med den ældste jernudvinding i Danmark. Den tilhører ældste jernalder, d.v.s. tiden omkring 500 f. Kr., hvorimod man hidtil kun har kendt hjemlig dansk jernudvinding fra perioden omkring 300 e. Kr. Øst for Nørresundby har man afsluttet udgravningen af en jernalderlandsby med særegne, nedgravede storhuse, og i Illerup ådal fortsatte fremdragelserne af det berømte våben-offerfund fra romersk jernalder. 1977 bragte her foruden talrige beslag m. m. også to store, runde skjolde samt en opvundet guldråd (ca. 65 g), der oprindelig har været brugt som betalingsmiddel. Ved Varde er blevet undersøgt et voldsted fra tidlig historisk tid, og ved Vilhelmsborg har man påvist og afdækket resterne af den ældste hovedbygning fra 1500-årene. I udlandet er der blevet arbejdet med etnografiske projekter i Afghanistan og Tanzania, og i Persien er der foretaget under-

søgelser vedrørende oldstenalderen og de ældste agerbrugskulturer.

De hjembragte fund er blevet behandlet på Moesgårds konserveringsafdeling, der med den nye museumslov af 1. oktober 1976 også fungerer som konserveringsanstalt for jordfundne sager for en del af de øvrige museer i Århus amt.

Odder Museum

Jan Skamby

På grundlag af bevillinger fra staten, herunder arbejdsmarkedsnævnet, det særlige bygningssyn og kulturministeriet, samt Odder kommune, har det i det forløbne år været muligt for museet at sætte istandsættelsesarbejder i gang for ca. kr. 250.000,-. Møllebygningen har fået nyt tag. En stor del af tagkonstruktionens træværk er blevet udskiftet, og alt træværk i møllen er blevet imprægneret. Møllebygningen venter nu på en genetablering af møllevirkomheden ved anskaffelse af en turbine, opsætning af drivremme m. v.

De mange effekter, der hidtil har været opbevaret i møllebygningen, er blevet flyttet til et nyt og bedre magasin i en moderne lagerbygning i Raupacks gård ikke langt fra museet. Møllens stuehus har fået nyt stråtag, og også her var tagtømmer og loftsgulve angrebet af råd og borebiller. Alle lægterne er fornyet, og gamle gulvbrædder fjernet, og huset venter nu på forstærkning af det bærende tømmer ved isætning af nyt, samt pålægning af nye gulve, isolering m. v. Det er tanken, at stuehusets loftsetage (200 m²) efter endt

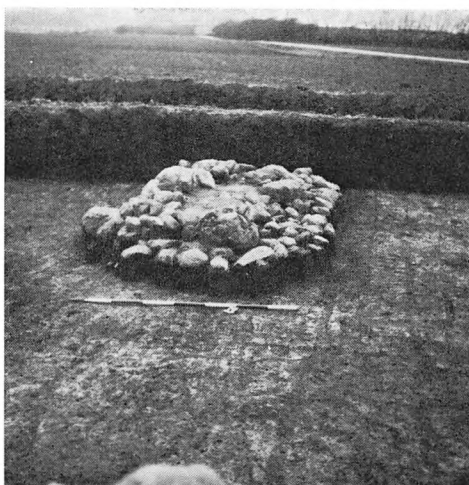
»Vikingetræf« ved Moesgård strand.

istandsættelse skal danne ramme om magasin og udstilling af museets tekstsamling.

Gennem Odder kommunes køb har museet overtaget et lille almuehus, Rosensgade 84, som tænkes indrettet til administration. Huset er i løbet af året istandsat udvendigt, kalket og malet. Ud mod museets grund er husets lille gårdsplads blevet belagt med pigsten. Der er opsat hegn mod nabogrundene, og arealet føjer sig nu på passende vis sammen med museets eget areal.

I anledning af at der for tiden foretages en justering af stifortegnelsen for Odder kommune, har museet ud fra en aktuel sag omkring kirkestier ved Falling kirke anmodet om aktindsigt i tilfælde af, at man ønsker at nedlægge stier, der ellers har været optaget i fortegnelsen. Samtidig er der indledt et samarbejde med kommunens tekniske forvaltning, hvorunder museet har påtaget sig at udarbejde en beskrivelse af og omkring eksisterende kirkestier i Hads herred.

I forbindelse med diverse vejanlæg i kommunen har museet med støtte fra Århus amt totalundersøgt 6 overpløjede gravhøje. Flere af højene var så nedpløjede, at de primære anlæg var næsten fuldstændig spolerede, men 2 af højene gav gode resultater i form af henholdsvis en stenkiste og en jættestuetomt. Sidstnævnte skal kort omtales. I højens periferi fremkom 4 begravelser i form af urnebrandgruber, der ud fra keramikken dateres til en sen del af bronzalderen. Centralt i højen fandtes rester efter jættestuekammeret, således at kammerets nordøstlige del var bevaret, mens den sydvestlige del samt indgangs-

Bronzealderstenkisten fra »Malkehøj« ved Falling.

partiet var ødelagt af den nuværende vejføring. Omkring kammeret og dækkende hovedparten af højen var lagt et kraftigt, 30–40 cm tykt lerlag, med stort indhold af ildskørnet flint. Ved tømning af kammeret viste det sig, at der tidligere, for at slippe af med de store sten, var foretaget en dyb nedgravning gennem en del af kammergulvet, hvor 3, 2–4 tons store sten, var væltet ned. Kun få steder i kammeret var det muligt at konstatere et ikke forstyrret gulvniveau, der bestod af et tyndt lag ildskørnet flint. Af fund fra kammeret skal kort nævnes: 5 fragmenter af dolke, 2 ildslagningssten (den ene formet som en dolk), 2 fligede pilespidser, 1 tværpil, fragment af stor ravperle, stridsøkse, nederste del af svajet bæger, lerskive med hul, samt enkelte andre genstande. Efter tømning af kammeret var det muligt ud fra meget tydelige stenspor at rekonstruere bærestenenes placering.

Som følge af arbejdet med hoveddistand-sættelser af bygninger og anlæg er der i perioden kun afholdt 2 særudstillinger. I november–december afholdtes udstillingen »Fra Hånden til Munden« og i månederne september–oktober arrangerede museet en udstilling i Sparekassens udstillingsvindue omkring »Trykte fajancer«. For Århus Amts Museumsråd har museet udarbejdet publikationen »Museernes skoletjeneste i Århus amt«. Publikationen er udsendt til amtets undervisningsinstitutioner i et antal af 450 eksemplarer.

Kulturhistorisk Museum, Randers

Guri Dybsand

Hvad er et museum? Skal der være museer? Hvad skal de i bekræftende fald beskæftige sig med, hvordan skal opgaverne løses, og af hvem for hvem? Hvis er museerne egentlig, når det kommer til stykket?

For et års tid siden blev der holdt en konference i Stockholm – om konferencer. Man fandt her ud af, at der alene i løbet af 1976 ville være arrangeret omkring 6000 konferencer om forskellige emner verden over, og at en pæn procentdel af emnerne drejede sig om museer og museumsproblemer. Disse konferencer/seminarer/arbejds møder – eller hvad betegnelsen nu var – foregik både på internationalt, regionalt og nationalt plan. Vi kan selv regne ud, hvad der foregik af museums møder i Danmark, vedrørende hvert enkelt af de ca. 300 museer i landet, inden for amtsmuseumsråd, Statens Museums-

nævn, de forskellige museale organisationer og blandt grupper af museumsmedarbejdere. Hvis vi vil, kan den anvendte tid til disse møder sikkert også regnes ud, men nok så vigtigt ville det være, om oplysninger om *møderesultaterne* kunne fremlægges. De fleste møder begynder og ender med bunker af papir – men hvor havner disse papirbunker henne, og får nogen – ud over mødedeltagerne – glæde af dem? Var der nye idéer og inspiration at hente gennem mødedeltagelsen? Lærte man noget? Bidrog man eventuelt med egne idéer og erfaringer?

Som en af mange, der ved forskellige lejligheder har deltaget i for eksempel arbejds møder, hvor en mindre gruppe gennemdiskuterede et på forhånd opgivet emne, har det irriteret mig umådeligt, at jeg, ud over diskussionen, fulgt af eventuelt referat for plenum og en trykt, kort refereret mødeberetning, *aldrig* har oplevet, at de diskuterede problemer senere er taget op og gennearbejdet – kulegravet om man vil. Hvad skyldes dette? Er vi alle for passive og venter på at »bestyrelsen« skal tage alle initiativer og handle på vore vegne? Måske er det udtryk for det samme, når så mange af os undlader at rapportere om møder, vi har deltaget i, til kolleger hjemme og ved andre museer. Det burde jo være en selvfølge, at man aflægger rapport – i det mindste når man har deltaget med støtte fra sit eget museum og inden for arbejdstiden, men også når eventuelt støtte er modtaget fra anden offentlig instans eller faglig sammenslutning.

Hvad ovenstående har med Kulturhistorisk Museum i Randers at gøre? Vender vi tilbage til det, museums møder drejer sig

om, og især de spørgsmål denne oversigt blev indledt med, så er dette spørgsmål, vi dagligt stilles overfor, både blandt medarbejderne og fra mennesker uden for museet. De fleste har en mening om – véd – hvad et museum er: for nogle er der endnu tale om »musernes bolig«, for andre stadig »støvets«. Begge opfattelser støttes ved opslag i et dansk leksikon fra 1962, hvor blandt andet den nuværende rigsantikvar var medarbejder:

»*museum*: samling af genstande, oftest anbragt i særlig bygning, inden for kunst, arkæologi, naturvidenskab, teknik. Ordnet systematisk, oftest kronologisk.«

Efter flere års arbejde og mange møder vedtog Det internationale Museumsråd, ICOM, i 1974 følgende definition af begrebet »museum«, som

»en ikke-kommerciel, permanent institution, åben for publikum, til tjeneste for samfundet og dets udvikling, som indsamler, bevarer, udforsker, udstiller og spreder kendskabet til materielle vidnesbyrd om mennesket og dets miljø.«

Mens vi venter på, at blandt andet amtsmuseumsråd, Statens Museumsnævn og Kulturministeriet skal blive enige om en dansk definition, må det være i orden, at de 220 danske medlemmer af ICOM holder sig til sidst citerede opfattelse. Hvis man sammenligner de to citater, fremstår museet unægteligt som noget afsluttet og passivt i første citat – og mon der er mange museumsfolk, som føler, at de har en passiv tilværelse i det daglige arbejde? Vi indsamler ting og informationer. Vi beva-

rer og dokumenterer. Vi udstiller og informerer. Oven i købet forsøger vi at forske på alle tre områder.

Når vi bruger tid og penge på mødedeltagelse, sker dette ikke kun for at komme væk fra den daglige trummerum – vi forsøger gennem kontakt med andre kolleger at dygtiggøre os, få orientering om nye idéer, erfaringer, metoder og hjælpemidler. Jo færre medarbejdere et museum har, desto flere forskellige arbejdsfelter må den enkelte medarbejder beskæftige sig med – derfor kan mødedeltagelse også være et middel til videreuddannelse.

Der savnes relevante lære- og håndbøger, i det mindste på dansk og for danske forhold, inden for museumsområdet. Dette er et savn, som kun kan udfyldes af de folk, der for alvor ved, hvor skoen trykker – nemlig museumsmedarbejderne. Men det vil kræve, at en del mødevirksomhed bliver mere problemrettet, end tilfældet hidtil har været, og at mange kulegravningsbänder sættes i gang.

De museumsrelevante universitetsfag er alle opstået via museerne, og uddannelsen er lagt an på de enkelte fag og deres metodik. Som magister er man derfor udmærket egnet til arbejde på et museum, hvis formål svarer til beskrivelsen i leksikonet. Imidlertid er det ikke tidssvarende. Heldigvis er der i de senere år sket en udvikelse af uddannelsen både inden for etnografi og etnologi. Den lægger sig nær op ad ICOM-definitionen af 1974.

Et konkret eksempel fra Kulturhistorisk Museum skal nævnes, udstillingen SIV OG RØR – om Uggelhuse, en landsby ved Randers Fjord. Den er et resultat af en undersøgelse, foretaget af stud. mag.

Lise Andersen, som et led i hendes etnografistudium. Formålet med undersøgelsen var 1) at registrere og beskrive forskellige teknikker til udnyttelse af fjordens plantevækst, kendt og udnyttet i landsbyen Uggelhuse, 2) at beskrive den historiske udvikling af disse håndværk og husflidsarbejder, 3) at sætte denne udvikling i relation til Uggelhouses almindelige udvikling. Det sidste punkt krævede et længere studium af skrevne kilder om byen i egnsarkiv, landsarkiv og rigsarkiv.

Undersøgelsen resulterede i en udstilling på Kulturhistorisk Museum i sommeren 1977, idet Lise Andersen fik lov til at lave sin formidlingsopgave (i forbindelse med studierne i øvrigt) i denne form. Det vil sige, at hun selv måtte planlægge udstillingen, fremskaffe genstande, designe plancher, tekste o.s.v. Fra museets side fandt vi det væsentligt, at hun i forbindelse med denne opgave også selv måtte finde ud af samarbejdet med vore teknikere (fotograf, tegner, kontordame, håndværker), idet dette jo er en væsentlig forudsætning for at få en udstilling op at stå.

Udstillingen, der i løbet af efteråret 1977 også skal præsenteres i Uggelhuse forsamlingshus, falder i tre afsnit:

1. En serie plancher med kort, fotos og tekster om landsbyens historiske udvikling med særlig vægt lagt på erhvervsmulighederne til skiftende tider, suppleret med genstande lånt hos beboerne.
2. De enkelte siv- og rørarbejders fremstilling, her under tagtækning illustreret med et tag tækket i udstillingen, samt værktøj og fotos. Rørvæv illustreres med en monteret original rørvæv, samt fotos og prøver af det færdige produkt. Sivsko illustreres ved en serie af sivsko på de forskellige stadier af fremstillin-

- gen og suppleres med en fotoserie, samt værktøjet. Siv- og rørhøst illustreres ved fotoserier.
3. Sidste del fortæller, hovedsageligt ved plancher, om Randers Fjords naturhistorie. Her beskrives fjorden set fra et økologisk perspektiv.

Ligesom ordet *økologi* er et par andre nye begreber kommet ind i dansk museumsverden, nemlig *museologi* og *museografi*. Groft sagt dækker disse to begreber svarene på de spørgsmål, der står i indledningen til dette bidrag. De bruges efterhånden flittigt af mange, og man snakker oven i købet om undervisning i disse fag på universitetsplan. Om de i så fald kommer til at figurere under de nævnte betegnelser eller i dansk udgave, som henholdsvis »teoretisk« og »anvendt« museumskundskab, må tiden vise.

Silkeborg Museum

Christian Fischer

Pinselørdag den 28. maj i år kunne en stor kreds af Silkeborg Museums venner fejre, at museets ombygning nu var tilendebragt. Museet har været under ombygning det sidste par år, og nu er museets areal mere end det dobbelte af, hvad det var før ombygningen. Også det gamle museums lokaler er blevet totalt istandsat og ombygget, således at hele den godt 200-årige Silkeborg Hovedgårds areal nu tilhører Silkeborg Museum. I forbindelse med ombygningen udgravede man kælder i hele Hovedgårdens længde, den er nu indrettet til magasiner. De nyistandsatte lokaler rummer naturligvis først og fremmest udstillingen; et lysbilledrum og et hvilerum

er også beregnet til publikums behag. Bag »kulisserne« er der nyindrettede kontorer, værksteder, der er et foto- og konserveringslaboratorium og andre lokaler, som skulle gøre tilværelsen lettere for museets medarbejdere.

Under ombygningen har museet kun været totalt lukket for publikum i en kortere periode. Allerede i juli sidste år kunne vi slå dørene op for en mindre del af museet, og siden da er det gået slag i slag med at åbne lokaler. I den periode, altså siden juli sidste år til juli i år, har mere end 31.000 mennesker besøgt museet; de har udover det at se udstillingen åben kunnet se, hvilket arbejde der ligger bag det at lave en udstilling.

I museets nyopstilling har man defineret museets rolle som værende den at skulle belyse Midtjyllands kulturhistorie – dette har medført, at tingene, der nu er udstillede, næsten for alles vedkommende er indsamlede i Midtjylland og har tilknytning til egnen. Udstillingen skildrer kulturforløbet fra de første menneskers tilsynekomst i Midtjylland efter istiden, d.v.s. en 10.000 år før Kristi fødsel og frem til i dag, selvfølgelig under hensyntagen til den mangel på fund og viden, der præger store perioder af vor historie. I udstillingen lægges der naturligvis vægt på de kulturforhold, der skiller Midtjylland fra den øvrige del af Danmark. Der kan for eksempel nævnes forhold som fabrikation af træsko, pottemageriet ved Sorring og middelalderglasværkerne ved Glarbo, for nu at nævne nogle enkelte områder. Af hensyn til vores mange udenlandske besøgende er alle tekster forsynet med en kort undertekst på engelsk og tysk.

I forbindelse med ombygningen blev bygningen gennemisolaret, og der blev installeret kraftige ventilationsanlæg, så vi i dag er i stand til at have bedre klimatiske forhold for vore genstande end før. Mens ombygningen har stået på, er størstedelen af de genstande, som konservatorerne har betegnet som kritiske, blevet omkonserverede på Forhistorisk Museum samt »Den gamle By« i Århus – denne omkonservering er betalt af Århus Amts Museumsråd.

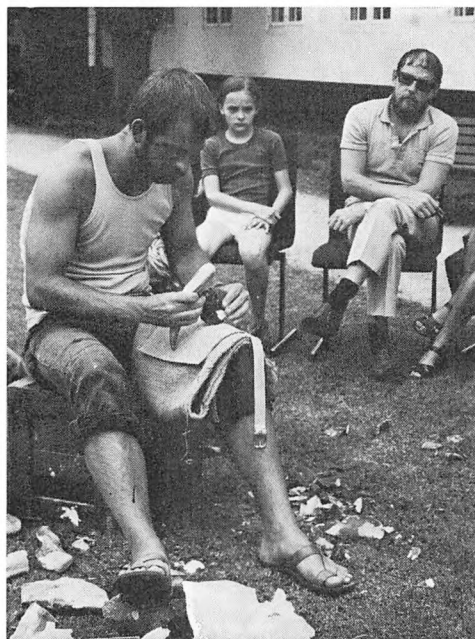
På trods af travlhed har der alligevel været tid til at foretage udgravninger i marken. Foruden en række mindre undersøgelser og besigtigelser har vi fortsat arbejdet med udgravningen af højrækken ved Vinding syd for Silkeborg. I år gjaldt det en gravhøj hos gårdejer Vilhelm Hansen. Denne gravhøj viste sig at rumme ikke mindre end 13 velbevarede grave fra enkeltgravstid, dolktid og bronzalder. De fleste af gravene kunne dateres til dolktiden, og en enkelt af gravene rummede et udstyr, som nok må betegnes som et af de hidtil rigeste, der er fundet i Skandinavien, hvor denne kultur er udbredt. Udstyret bestod af en meget smuk, lang filt-

Tollundmanden er kommet hjem efter ombygningen. Fot.: Lars Bay, Silkeborg.

dolk, fint tilhuggede pilespidser, et lerkar og en stridsøkse lavet af grønsten. Udgravningen af denne grav kunne TV-seerne følge i en udsendelse, der hed: »På sporet af gravhøjen«.

Så snart der var muligheder for det, genoptog vi de traditionelle foredrag på museet. Direktør Mogens Schlüter fra Kastrup-Holmegård glasværk fortalte for en rekordstor tilhørerskare om gammelt dansk glas, og senere på sæsonen fortalte universitetslektor Søren H. Andersen om de første jyder. På trods af, at dette foredrag faldt i den avisløse tid, kunne det mønstre et stort publikum. I museets have har stud. mag. Bo Madsen fra Randers demonstreret flinhugning, og i sommeren 77

Bo Madsen demonstrerer flinhugning i museets have. Fot.: Lars Bay, Silkeborg.

viste vi en lille særudstilling om nordiske spillemandsinstrumenter.

Til slut kan nævnes, at vi i år har fået en række længe ventede kulstof-14 dateringer af museets klenodie Tollundmanden. Disse dateringer fortæller samstemmende, at han døde 220 ± 40 år før Kristi fødsel, hvilket altså bekræfter de hidtidige formodninger om, at han var ca. 2000 år gammel.

Købstadmuseet »Den gamle By«

Hans Lassen

Besøget i Købstadmuseet stiger jævnt år for år. 1. august 1977 var stigningen små 10 % i forhold til 1976. Det er en glæde for ethvert museum at se sig mere og mere besøgt af danske og udlændinge. Selvfølgelig ligger besøget hovedsagelig i sommermånederne, hvad der bl. a. hænger sammen med, at museet er anlagt som et dagslysmuseum. Om sommeren gælder det om at få alt til at glide på bedste måde for gæsterne. Vinteraktiviteterne samler sig om specialudstillinger, foredragsserier, koncerter på Helsingør Theater o.s.v., for ikke at tale om vort rådgivningsarbejde, d.v.s. museets nære forhold til vore venner, der søger oplysning og vejledning om møbler, sølv, glas, dragter, om dekoration af restauranter, bistand til udstillinger o.s.v. o.s.v. For at kunne klare disse problemer og for at arrangere de kulturhistoriske udstillinger, der for vort vedkommende i dette år har handlet om fortidens frembringelser, må der være orden bag kulisserne. Kartoteker, arkiver, magasiner skal kunne fungere let og ubesværet.

I »Den gamle By« er nydannelserne i 1977 hovedsagelig foregået bag »kulisserne«. Der er blevet indrettet et arkivrum i Aarhus Mølle. Dette har længe været påkrævet, men trængte voldsomt på, da vi for et par år siden fik overdraget arkitekt Hørring Nielsens arkiv (alle tegnestuens skabe med indhold!) og kort efter fik en samling tegninger fra den fremragende og meget produktive arkitekt Høeg Hansens arkiv, således »Regina« og Stadion i Århus, vist nok de af publikum af H. H.'s bedst kendte bygninger. Når disse samlinger til sin tid er ordnet i det nye arkivrum, vil museets kapacitet være væsentligt forøget.

På et andet område er der også arbejdet: indretningen af de nye magasiner i de af Århus kommune lejede lokaler i det tidligere høvleværk i Hjortensgade. De 450 m² er blevet indrettet til magasin for bygningsdele, kakkellovne og en del af museets håndværkssamlinger. Resultatet er nu, at museets samlinger af arkitekturdele, døre, vinduer og paneler samt den meget fyldige samling jernovne nu er så tilgængeligt opstillet, at man hurtigt kan besvare spørgsmål, der kan dukke op på disse felter.

Der er også arbejdet på traditionel vis i »Den gamle By«. Museet har i 1977 kunnet slutte den ydre færdiggørelse af de for 7–8 år siden erhvervede to huse fra Sønderborg. De er blevet opført ved siden af det hus fra Åbenrå, hvor »Den gamle By«s posthus er indrettet. Det er da også de filatelistiske organisationer, der står bag genopbygningen af de to Sønderborg-huse. Så-

ledes bliver ikke blot det postale samlet på ét sted, men der fremstår også en sønderjysk gade. Et meget vigtigt område af provinsbyens arkitekturhistorie er herved bragt ind i Købstadmuseets miljø. Det næste arbejde bliver at bringe omgivelserne i selve gaden og navnlig gårdene bag husene i orden. Til slut kommer indretningen af husene til filatelistisk museum; det bliver arbejdet i det kommende år, i nær tilknytning til frimærkesamlernes organisationer.

Disse mange og store byggearbejder har kun været mulige takket være tildelinger fra Arbejdsformidlingen, der har stillet store beløb til disposition, så museet har kunnet beskæftige ellers arbejdsløse håndværkere. En anden form for hjælp har museet haft i de civile værnepligtige, der har arbejdet med den manuelle side af indretningen af magasinerne.

I arbejdet umiddelbart over for vore gæster har vi fulgt traditionen med arbejden- de værksteder i efterårsferien, de sædvanlige julearrangementer: kantane i Helsingør Theater og juletræerne, der får en lille forbedring år for år; i 1977 vil fru Gyllenbourgs juletræsarrangement i 1820-stuen i Borgmestergården fremtræde i endnu bedre omgivelser, idet stuen vil få nye gardiner og nyt betræk på møblerne, alt ordnet efter forbilledet – de små akvareller i »En grøn Portefeuille« udført af Dorothea Elisabeth Jürgensen, f. Buntzen (1776–1867).

Om museets øvrige arrangementer og dets medarbejders deltagelse i livet omkring os vil der blive gjort rede i »Den gamle By«s årbog.

Østjysk Hjemstavnsforening

Virksomheden fra 1. oktober 1976 til 30. september 1977

Den årlige generalforsamling blev afholdt lørdag den 24. november.

Der blev udtalt mindeord over frugt-avler Jens Carlo Jensen, Skabelund, Hundslund, der afgik ved døden sommeren 1976 og indtil sin død var medlem af bestyrelsen.

Efter generalforsamlingen talte sognepræst Henning Hall, Randers, om St. St. Blicher, specielt om dennes tid i Randlev Præstegård.

Efter foredraget viste Else Otzen filmen »Mordbranden i Randlev Præstegård«.

Efter beretningen blev foreningens tidligere mangeårige formand, gdr. Rasmus Bendixen, udnævnt til æresmedlem.

I september 1976 havde foreningen bestået i 40 år, dette blev fejret ved en fest på Frederikshøj Kro tirsdag den 26. oktober, hvor tidligere borgmester Bernhard Jensen holdt festtalen. Rådmand Thorkild Simonsen overbragte en hilsen og penge-gave fra Århus by, ligesom vor bogtrykker, Harry Brix i Skanderborg, skænkede et beløb på 500 kroner til foreningen. Der var 70 deltagere.

Ved et bestyrelsesmøde den 11. januar konstituerede bestyrelsen sig – se side 4.

Lørdag den 12. februar havde vi indbudt amatørskuespillerne fra Thorning til opførelse af »Æ' Bindstouw« i Helsingør

Theatret. En forrygende snestorm, der lammede al trafik, gjorde, at vi måtte aflyse forestillingen, hvad Østjyllands Radio bekendtgjorde over æteren. – Der er i stedet truffet aftale om opførelse den 14. oktober.

Lørdag den 12. marts om eftermiddagen aflagde vi besøg hos Jyllands Kreditforening, et særdeles velbesøgt og vellykket arrangement, hvor vort bestyrelsesmedlem gav os en fyldig redegørelse for Kreditforeningens historie, og hvor denne var vært ved et fint traktement til 100 deltagere.

Lørdag den 14. maj var der aftentur til Rosenholm med 95 deltagere. Efter en interessant rundgang på slottet fortsatte vi til Hornslet kirke, hvor pastor Åge Ammitzbøll fortalte om kirken og dens historie, der går helt tilbage til 1310, hvor den nævnes som »Vor Frue og alle Helgenes Kirke«. Til slut samledes deltagerne til kaffe på Hornslet Gæstgivergård.

Lørdag den 5. juni, grundlovsdag, var der heldagstur til København med bus fra Århus til Ebeltøft, hvorfra vi sejlede til Odden med ankomst til Christiansborg kl. 11,30. Efter frokost i »Snapstinget«, hvor Knie-Andersen fortalte om slottets historie og det daglige liv i huset, når tinget er inde, var der rundvisning ved rigsdagsbejentene. Senere var vi i de kongelige re-

præsentationslokaler, der i sig selv var en enestående oplevelse. Der var 142 deltagere.

Sensommerudflugten blev strøget i år, da vi som tidligere nævnt får besøg af Thorning-amatørerne den 14. oktober.

Bestyrelsen vil gerne her takke de mange, der støtter foreningen dels økonomisk, dels ved at deltage i vore arrangementer. En varm tak til redaktionsudvalget, der står for udgivelsen af denne bog.

Erik Kjær.

Personregister

- Akkumulator-Andersen, se A. P. Andersen.
Alexandersen, malermester, Horsens, 29.
Ammitzbøll, Aage, præst, Hornslet, 130.
Ancher, Anna, kunstmaler, Skagen, 33.
Andersen, Anna, datter af Lauritz Sørensen, gift med Ludvig B. Andersen, 26–34.
Andersen, A. P., Århus, 86–87, 89.
Andersen, Jensine Maria, gift med Wilhelm M. E. Andersen, 34.
Andersen, Lise, stud. mag., Århus, 125–126.
Andersen, Ludvig B., maler- og bygmester, Horsens, 26, 34.
Andersen, Søren H., universitetslektor, Århus, 128.
Andersen, Vilhelm; Ludvig B. Andersens bror, 34.
Andersen, Wilhelm M. E., guldsmed, Horsens, Ludvig B. Andersens far, 34.
Ane Met', se Ane Mette Møller.
Appel, madamme, Århus, 11.
Arup, Erik, historiker, 108.
- Barslund, N., borgmester, Rosenholm, 111.
Baune, Joh., købmand, smørgrosserer, Århus, 22.
Bay, Lars, fotograf, Silkeborg, 127–128.
Berner, Henrik, slotsejer, Clausholm, 114.
Bendixen, Rasmus, fhv. gårdejer, Hasle, 130.
Besch, Richard, eksportør, Königsberg, 21.
Birkebæk, Poul Asschenfeldt, kæmner, Allingåbro, 118.
Blicher, Steen Steensen, præst, forfatter, 130.
Bøllerup, efterskolelærer, Eriksminde, 57.
Bojesen, Bo, tegner, 105.
Bolt, overbetjent, Århus, 86.
- Bredkjær, Anna, efterskolelærerinde, Eriksminde, gift med Karl Kirk, 56–57.
Brix, Christen, museumsassistent, Gl. Estrup, 118.
Brix, Harry, bogtrykker, Skanderborg, 130.
Broge, Inger Kirstine, gift med Hans Broge, 15.
Broge, Hans, storkøbmand, Århus, 13, 15.
Bruun, Lissi Tingleff, tandtekniker, Allingåbro, 99.
Bruun, Oscar, købmand, Skanderborg, 19.
- Carl Blik, se Carl Nielsen.
Carlsen, Søren Sloth, overlærer, Rosenholm, 110–111.
Carr, E. H., engelsk historiker, 105.
Christensen, diakon, Århus, 88, 90.
Christensen, vinhandler, Horsens, 30.
Christensen, Gunnar, skomager, Allingåbro, 99.
Christensen, Knud, købmand, Randers, 117.
Christiansen, lærer, Skåde, Ingerslev, Anine Christiansens far, 20.
Christiansen, Anine, gift med Edvard Pedersen sen., 20.
Christiansen, Halvor, skolebestyrer, Allingåbro, 100.
Clausen, H. P., professor, Århus, 104–105.
Cohr, sølvsmed, Fredericia, 12.
Cour, Vilh. Ia, historiker, 108.
Cæsar, romersk kejser, 92.
- Dahl, Peter (se side 6), 43.
Dalsøbot, søløjtnant, København, 9.
Danebod, Thyra, dronning, 102.
Ditlevsen, Peter (se side 6), 101.
Dominga, doña, husbestyrerinde, El Perdido, 72.
Dybdahl, Vagn, overarkivar, Århus, 113.
Dybsand, Guri, museumsinspektør, Randers, 124.

- Egede, Hans Poulsen, missionær, 86.
 Elkjær, Kjeld, bibliotekar, Århus, 113.
 Elkjær, Lauge (se side 6), 63–78.
 Elkjær, Sigurd, forfatter, 114.
 Eloy, søn af doña Dominga, El Perdido, 72.
 Engel, Bodil (se side 6), 9.
 Erichsen, Mylius, polarforsker, 85.
 Erichsen, Trauls, farver, Århus, 13.
 Erslev, Kr., historiker, 104, 109.
 Eskildsen, Johanne, datter af Jens Peter Hansen, 13.
- Ferdinand Spidsmus, 14.
 Fischer, Christian, museumsinspektør, Silkeborg, 126.
 Fisker, Lars Sørensen, fisker, Lauritz Sørensens farfar, 26.
 Fisker, Lauritz Sørensen, søn af Lauritz Sørensen, 28, 31.
 Flou, Bjarne, museumsinspektør, Grenå, 119.
 Frandsen, Kirsten, landarbejderske, Hasle, 44.
 Frederiksen, Catharine Nielsine, gift med Lauritz Sørensen, 26–27.
 Frederiksen, Karoline; Catharina N. Frederiksens søster, 27–28.
 Friberg, Johs., cykelsmed, Allingåbro, 98–99.
 Friis, greve, Boller, 26, 29, 31.
 Friisholm, Lavard, kapelmester, Randers, 117.
 Frölich, Lorens, kunstmaler, 102.
 Frølund, købmand, Horsens 28.
- Gade, Valdemar, skoleleder, Århus, 38.
 Gammel Kjesten, se Kirsten Frandsen.
 Gonzales, Perico, argentinsk dreng, El Perdido, 69.
 Gottlieb, J., amtsforvalter, Århus, 12.
 Gregersen, Vilh., præst, forfatter, Rosenholm, 112.
 Grosen, gartner, Egå, 90.
 Grundtvig, N. F. S., præst, forfatter, 54, 103.
 Gunnar Skomager, se Gunnar Christensen.
 Gyldenkrone, F. J. C., baron, Vilhelmsborg, 35.
 Gylding, Jensine Maria, gift med Wilhelm M. E. Andersen, 34.
 Gyllembourg-Ehrensvärd, Thomasine Christine, forfatterinde, 129.
- Hagerup, kaptajn, København, 9.
 Hall, Henning (se side 7), 85–91, 130.
 Halling, Emil, sadelmager, Århus, 12.
 Hammerich, Louis, konferensråd, Århus, 15.
 Hansen, Jens Peter, tømrer, Århus, 13.
 Hansen, Martin A., forfatter, 106.
 Hansen, Thorkild, forfatter, 108–109.
 Hansen, Vilhelm, gårdejer, Vinding, 127.
 Helle Annes, se Anders Sørensen.
 Høllung, Lorenz, regnebogsforfatter, 54.
 Henny, lærerdatter, Klovborg, 69.
 Hitler, Adolf, tysk rigskansler, 106.
 Hjelm, Ove, kreditforeningsdirektør, Århus, 15.
 Hofmann, eksportør, Amsterdam, 21.
 Holle, bager, Århus, 11, 13.
 Hovesen, Ejnar, overlæge, Grenå, 118.
 Høeg-Hansen, A., arkitekt, Århus, 129.
- Ingemann, B. S., præst, forfatter, 68–69.
 Iversen, gartner, Odder, efterskolelærer, Eriksminde, 57.
- Jensen, kaffehandler, Århus, 23.
 Jensen, spejlfabrikant, Århus, 23.
 Jensen, Bernhard, fhv. borgmester, Århus, 130.
 Jensen, Catarine Marie, København, gift med Johan H. Madsen, 9.
 Jensen, Jacob B., museumsinspektør, Horsens, 119.
 Jensen, Jens Carlo, frugtavlser, Skabelund, 130.
 Jensen, Junker, fotograf, København, 32.
 Jensen, Rasmus, guldsmed, Horsens, 34.
 Jensen, Rasmus, gårdejer, Hasle, søn af Jens Rasmussen, 49.
 Jessen, købmand, Århus, 89, 91.
 Jesus, 36, 85, 87, 89.
 Jonsen, Peter, Støvring, 50.
 Jürgensen, Dorothea Elisabeth, født Buntzen, 129.
 Jørgensen, Johan Bønnelycke, provst, Rødvore, 114.
- Karen, gift med Krow Annes, Hasle, 45.
 Karen Spidsmus, 14.
 Kasino-Rasmussen, se C. P. Rasmussen.
 Kauffelt, kaptajn, Århus, 15.
 Kauffelt, Olga, gift med kaptajn Kauffelt, 15.
 Kejser, Hasle, 45.
 Kier, Chr., overretssagfører, Århus, 15.
 Kinte, Kunta, Gambia, slave, Virginia, USA, 100.
 Kirk, Anna, gift med Karl Kirk, 56–57.
 Kirk, Karl, forstander, Eriksminde, 57.
 Kirkegaard, fæstemand, Horsens, 32.
 Kjær, Hans, fabrikant, Århus, 21–22.
 Kløpfner, madamme, jordemoder, København, 9.
 Knie-Andersen, Bent (se side 7), 26, 130.
 Knudsen, K. A., gymnastikinspektør, 55.
 Knudsen, Meta (se side 7), 79–84.
 Kraul, Frits, kunstmaler, 30.
 Krow Annes, Hasle, 45, 49.
- Larsen, præst, Onsbjerg, 79.
 Lassen, Hans, museumsinspektør, Den gamle By, 128.
 Lassen, Johanne, frøken, Otto Lassens søster, 13–14.
 Lassen, Otto, grosserer, Århus, 13–17.
 Lassen, Rasmus, købmand, Århus, Otto Lassens far, 14.
 Lauridsen, Finn H., arkivar, Århus, 113.
 Lauring, Palle, forfatter, historiker, 108.
 Laursen, Mads, forstander, Eriksminde, 56–57.
 Levinsen, H., bankdirektør, Århus, 15.
 Lindhardt, stiftsprovst, Århus, 16.
 Lopez, Fermín, argentinsk dreng, El Perdido, 69–70.
 Lopez, Maria; Fermín Lopez' søster, 70.
 Lottrup, Ingeborg, frøken, Århus, 15.
 Lottrup, M. C., købmand, Århus, 19.
 Lütken, M., kaptajn, København, 9.
 Lægdsmand, Johs., museumsassistent, Gl. Estrup, 118.
 Løndahl, Johannes, hotelejer, Allingåbro, 100.
- Madsen, Bo, stud. mag., Randers, 128.
 Madsen, Catarine Marie, gift med Johan H. Madsen, 9.
 Madsen sen., Elliot Henrik Malthe, sadelmager, Århus, søn af Johan H. Madsen, 9, 11–13.

- Madsen jun., Elliot Henrik Malthe, sølvsmed, søn af Elliot H. M. Madsen sen., 9, 12, 17.
- Madsen, Elvine Marie Christine, datter af Elliot H. M. Madsen, gift med Peder Rasmussen, 9–17.
- Madsen, Hans Jørgen, museumsinspektør, Moesgård, 120.
- Madsen, Johan Henrick, sømand, København. 9.
- Madsen, Michael Malthe, arrestbetjent, søn af Elliot H. M. Madsen sen., 9, 12.
- Martens, danselærer, Horsens, 30.
- Mathæus, evangelist, 56.
- Metz, David, te-agent, 22.
- Miguel, argentinsk dreng, El Perdido, 69.
- Mikkelsen, lærer, Segalt, 78.
- Mikkelsen, Karen Marie, gift med Elliot H. M. Madsen sen., 9, 11.
- Mortensen, lærer. Cascallares, senere Sønderborg, 69.
- Moses, jødisk profet, 87.
- Mogensen, Knud (se side 7), 98.
- Munkedal, kunstmaler, 30.
- Münter, Balthasar, præst, København, 9.
- Møller, Ane Mette, gift med Per Møller, 44–45.
- Møller, Olivia Holm, kunstmaler, 319.
- Møller, Peder, urmager, Mols, 35.
- Møller, Per, gårdejer, Skovby, røgter, Hasle, 44–45.
- Mønsted, Anne Sofie, gift med Otto Mønsted, 15.
- Mønsted, Otto, købmand, fabrikant, Århus, 15.
- Neergaard, Søren Rasmussen, gårdejer, Hasle, 46.
- Nexo, Martin Andersen, forfatter, 60.
- Nielsen, hotelejer, Horsens, 34.
- Nielsen, Carl, blikkenslagermester, Allingåbro, 99.
- Nielsen, Ejnar; Sigurd Nielsens bror, 53, 56.
- Nielsen, Henrik, kloakmester, 47.
- Nielsen, Høvring, arkitekt, 129.
- Nielsen, Jakob, gårdejer, Hasle, 44.
- Nielsen, Laurs, forpagter, Hasle, 44, 46.
- Nielsen, Mikkel, murermester, Århus, 39.
- Nielsen, Sigurd (se side 7), 50–62.
- Nielsen, Svend, museumsinspektør, Gl. Estrup, 118.
- Nielsen, Søren, gårdejer, Hasle, 46–47.
- Nilsson, Birgit, svensk operasangerinde, 88.
- Norn, Viggo, arkitekt, kgl. bygningsinspektør, Horsens, 120.
- Oste-Pedersen, se ostehandler Pedersen.
- Otzen, Else, fotograf, Odder, 130.
- Pedersen, ostehandler, Århus, 89–90.
- Pedersen, Anine, gift med Edvard Pedersen sen., 18, 20.
- Pedersen, Anna Sofie, datter af Edvard Pedersen sen., 18, 23.
- Pedersen, Christian, søn af Edvard Pedersen sen., 18.
- Pedersen sen., Edvard, fabrikant, Århus, 18–25.
- Pedersen jun., Edvard, søn af Edvard Pedersen sen., 18, 22–23.
- Pedersen, Edvard, sønnesøn af Edvard Pedersen sen. (se side 8), 18.
- Pedersen, Eleonora, datter af Edvard Pedersen sen., 18, 23.
- Pedersen, Erik, ungdomsskoleinspektør, Allingåbro, 100.
- Pedersen, Johannes, søn af Edvard Pedersen sen., 18.
- Pedersen, Margrethe, datter af Edvard Pedersen sen., 18, 25.
- Pedersen, Martin, chacra-besidder, Argentina, 69.
- Pedersen, Ove, søn af Edvard Pedersen sen., 18.
- Per Rytter, se Peder Frandsen Rytter.
- Petersen, Adolf, invalidepensionist, Århus, 90–91.
- Petersen, Herluf V., tegner, 114.
- Petersen, Martin Klinge, bødker, Allingåbro, 99.
- Pie Mølle, se Per Møller.
- Ploug, Mariann (se side 8), 92.
- Poulsen, Carl, gårdskar, Århus, 13.
- Poulsen, Karen, daglejerske, Hasle, 46.
- Prahl, Aksel, bagermester, Allingåbro, søn af Holger Prahl, 99–100.
- Prahl, Holger, bagermester, Allingåbro, 99–100.
- Rahr, Edv., grosserer, Århus, 15.
- Rasch, Chr., assurandør, København, 23.
- Rasmussen, frøken, lærerinde, Segalt, 78.
- Rasmussen, C. P., murermester, Århus, 39.
- Rasmussen, Elvine, gift med Peder Rasmussen, 9–17.
- Rasmussen, Jens, aftægtsmand, Hasle, 48–49.
- Rasmussen, Karen Marie; Peder Rasmussens søster, 17.
- Rasmussen, Niels, Hasle, 48.
- Rasmussen, Peder, lokomotivfører, Fredericia, 16–17.
- Ravnholt, Mary, datter af Jens Peter Hansen, 13.
- Rechteb, Roemer, eksportør, Bremen, 21.
- Ringeren, Andreas, klokker og graver, Hasle, 45.
- Rode, Ove, indenrigsminister, 59.
- Rosengren, Agnete, fru, Århus, 89.
- Rosenkrantz, Karin, lensbaronesse, Rosenholm, 111.
- Rosenvinge, manufakturhandler, Århus, 11.
- Rude, Hjalmar, bogholder, Århus, 13.
- Rytter, Peder Frandsen, lægprædikant, Tamdrup, 114.
- Rømer, Christian, grosserer, Århus, 13, 15.
- Rømer, Severine, gift med Christian Rømer, 13, 15.
- Salomon, jødisk konge, 86.
- Sander, August, malermester, Horsens, 27, 30, 32.
- Sander, fru, gift med August Sander, 27–28.
- Scavenius, godsejer, Vorgård, 32.
- Schlüter, Mogens, direktør, Kastrop, 128.
- Schmiegelow, H. C. E., stadslæge, Århus, 11.
- Schäfer, eksportør, Amsterdam, 21.
- Scocozza, Benito, historiker, 108.
- Simonsen, Thorkild, rådmann, Århus, 130.
- Skamby, Jan, museumsassistent, Odder, 122.
- Skovgaard, frøken, skoleleder, Horsens, 30.
- Sommer, skrædder, Horsens, 28.
- Sommer, C., enkemadamme, Århus, 10–12.
- Sorring, Nielsen, dyrlæge, Hasle, 46.
- Spejlesen, se spejlfabrikant Jensen.
- Steenen, malermester, Århus, 86.
- Stjenhoggekaren, Hasle, 43.
- Store Sørensen, se overbetjent Sørensen.
- Starcke, købmand, Randers, 61.
- Svendstrup, Carl, forfatter, Grenå, 112.
- Sørensen, fru, gift med Axel M. Sørensen, 42.
- Sørensen, overbetjent, Århus, 86.

- Sørensen, Anders, daglejer, Hasle, 44.
 Sørensen, Anna, datter af Lauritz Sørensen, gift med
 Ludvig B. Andersen, 26–34.
 Sørensen, Axel Marius (se side 8), 35–42.
 Sørensen, Catharine Nielsine, gift med Lauritz Sørensen,
 26–27.
 Sørensen, Gerda, datter af Lauritz Sørensen, 28.
 Sørensen, Harald, søn af Lauritz Sørensen, 28–29.
 Sørensen, Hedvig, datter af Lauritz Sørensen, 28.
 Sørensen, Ingrid, datter af Lauritz Sørensen, 28.
 Sørensen, Knud Erik, museumsforvalter, Grenå, 119.
 Sørensen, Lauritz, malermester, Horsens, 26, 28, 34.
 Sørensen, Niels Anker, boghandler, Aallingåbro, 99.
 Sørensen, Sophus, biskop, Århus, 55.
 Sørensen, Søren Peter, murerarbejdsmand, Århus, Axel
 M. Sørensens far, 36.
- Tegner, justitsråd, København, 12.
 Thue, Th., boghandler, Århus, 38.
 Tøgeby, Lise, amanuensis, Århus, 102.
 Tollundmanden, 127–128.
- Trampe, greve, 15.
 Trampe, grevinde, 15.
 Trige, Poul, gårdejer, Hasle, 44.
 Troels-Lund, Troels, historiker, 103, 109.
- Wandall, fuldmægtig, Århus, 10–11.
 Weber, gartner, Århus, 39.
 Weis, Chr., overlæge, Århus, 15.
 Wesley, John, metodismens stifter, 85.
 Vestergaard, F. C. B. S., borgmester, Århus, 12.
 Vilcken, C. V. L., bankdirektør, Århus, 15–16.
 Vilcken, Emma, gift med C. V. L. Vilcken, 15.
 Virrunggaard, præst, København, 9.
 Wittrup, M. S., købmand, Horsens, 28.
 Wolff, fru, Århus, 13.
- Zahle, C. Th., statsminister, 59.
 Zahlmann, S., overlæge, Århus, 15.
 Zahrtmann, J. N., præst, Århus, 11.
- Aaby, Jens, Hasle, 43.

Stedregister

- Adelgade, Skanderborg, 19.
Afholdshotellet, Allingåbro, 100.
Afrika, 121.
Afghanistan, 122.
Akademiet, København, 27, 34.
Aldersro, Århus, 38.
Allingåbro, 98–100, 112.
Allingåbro arkiv, 112.
Allingaabro Idrætshal, 99.
Allingaabro Realskole, 98, 100.
Allingaabroskolen, 100.
Amaliegade, Horsens, 26, 30.
Amerika, 34, 90, 93.
Amsterdam, 21.
Amtsmandsboligen, Randers, 61.
Arbejder-, håndværker- og industrimuseet, Horsens, 119–120.
Argentina, 63–78.
Atlantehavet, 63, 78.
Auning arkiv, 112.
- Betlehem, 85.
Birka, Sverige, 121.
Birkebak-samlingen, Vejlbj gamle skole, Allingåbro, 118.
Bispetorv, Århus, 23.
Bjerager, 57.
Blå Gang, Clausholm, 117.
Boller, 26, 29.
Borgmestergården, Den gamle By, 129.
Borre Knop, 27.
Bovlstrup, 57.
Brabrand, 82.
Brasilien, 63.
Bremen, 21.
Brobjergskolen, Århus, 9, 38.
Buenos Aires, 63–64, 67.
Bygholm, 29.
Bønnerup havn, 112.
- Carolinelundsvej, Horsens, 26.
Cascallares, Argentina, 70.
Ceres, bryggeri, Århus, 14.
Charlottehøj, Århus, 44.
Christiansborg, 130.
Chr. Rasch, assurancefirma, København, 23.
Clausholm, 114–117.
Clemensbro, Århus, 96.
Cordoba, Argentina, 72.
- Danmark, 22, 50, 54, 63, 67, 70–72, 76–78, 85, 96, 102–103, 108, 119, 122, 124, 127.
Danmarkshavn, 85.
Danmarks Radio, Århus, 96.
Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup, 118.
David Metz, te-firma, 22.
Djursland, 110–111, 113, 118.
Djurslands Museum, Grenå, 118–119.
Djursvold (arkiv), 112–113.
DSB, Århus, 42.
- Ebeltoft (arkiv), 112–113, 130.
Egebjerg, 29.
Egå (arkiv), 90, 111, 113.
Egå Fed, 41.
Ejer Bavnehøj, 122.
Elling, 122.
El Perdido, Argentina, 65.
Elsted arkiv, 111–112.
England, 63, 85, 105.
Epworth, England, 85.
Eriksminde Efterskole, 56.
Esbjerg, 17, 34, 78.
Etnografisk Værksted, Lejre, 121.
Europa, 57, 63, 75, 118.
Ewaldsgade, Århus, 39.
- Falling (kirke), 123.
Fausing, 98.
Finland, 90.
Fjellerup, 100.
Forhistorisk Museum, Moesgård, 120–122, 127.
Frankrig, 63.
Fredericia, 12, 17.
Frederiks Allé, Århus, 9, 39.
Frederikshavn, 32.
Frederikshøj Kro, Århus, 130.
Frilandsmuseet, Kgs. Lyngby, 120.
Frue Kloster, Århus, 42.
Frøken Skovgaards Skole, Horsens, 30.
Frølund & Wittrup, Horsens, 28.
Fugholm, Horsens, 34.
Fyn, 27, 121.
- gamle By, Den se Købstadmuseet, Den gamle By.
gamle Købmandsgaard, Den, Grenå, 118.
Gartnernes Auktionshal, Grenå, 119.
Gasvej, Horsens, 26, 30.
Gjerrild arkiv, 112.
Glarbo, 127.

- Gl. Estrup, 118.
 Graven, Århus, 23.
 Grenå, 111–113, 118–119.
 Grenå arkiv, 112–113.
 Grenå havn, 112–113.
 Grumstolsvej, Højbjerg, 24.
 Grundfjord, 51.
 Grønland, 21, 85.
 Grønnegade nr. 11, Århus, 13.
 Gudenåen, 51.
 Göteborg, Sverige, 41.
- Hads herred, 123.**
 Hadsten (arkiv), 112–113.
 Haldagergård, Støvring, 59–60.
 Hans Brogesgade, Århus, 39.
 Hans Egedesvej, Århus, 86.
 Hans Kjærs Sæbefabrik, Århus, 21–22.
 Hårtrilslev, 60.
 Hasle, 43–44, 46, 48–49.
 Haslegården, 44.
 Hasle Præstegård, 46.
 Hasle skole, 48.
 Havesalen, Clausholm, 116–117.
 Helgenæsgade, Århus, 36, 39.
 Helsingør Theater, Den gamle By, 128–130.
 Hedeby, 121.
 Hevring strand, 51–52.
 Himmelbjerg, 55.
 Hjortensgade, Århus, 129
 Hjortshøj-Egå arkiv, 111–112.
 Hobro, 50.
 Hofmann & Schäfer & Co., eksportfirma, Amsterdam, 21.
 Holbergsgade, Århus, 39.
 Holbæk, 40, 83.
 Holbæk, Djursland, 98.
 Hollandsbjerg, 98.
 Holmene, 62.
 Holmens kirke, København, 9.
 Holmstrup-smeds hus, Hasle, 45.
 Hornslet Centralskole, 111.
 Hornslet Gæstgivergård, 130.
 Hornslet sogn/kirke, 113, 130.
 Horsens (kommune), 26–28, 83, 114, 119, 120.
 Horsens Bogtrykkeri, 114.
 Horsens fjord, 27.
 Horsens Svineslagteri, 83.
 Hotel Hads Herred, Horsens, 31.
 Hotel Royal, Esbjerg, 34.
 Hou, 81, 83.
 Hulvej, Horsens, 26.
 Hvide Gang, Clausholm, 116–117.
 Højbjerg, 24.
 Høret skov, 121.
 Håndværkerforeningen, Horsens, 29, 31.
- Illerup ådal, 122.
 Immervad, Århus, 38.
 Independence fjord, 85.
 Ingerslev, 20.
 Ingerslevs Plads, Århus, 41.
- Jelsshøjvej, Skåde, 20.
 Jordrup, 79.
 Jydsk Handels- og Landbrugsbank, Århus, 14.
 Jylland, 80–81, 83, 130.
 Jyllands Kreditforening, Århus, 130.
 Jægergårdsgade, Århus, 39.
 Jørgensens Hotel, Horsens, 33.
- Kalk- og Teglværkslaboratoriet, 115.**
 Kalkværksstræde, Århus, 39.
 Kalundborg, 82–83.
 Kaløgade, Århus, 39.
 Karmel, 87.
 Kasinoteatret, Århus, 96.
 Kastrup-Holmgård glasværk, 128.
 Kattegat, 51.
 Ketrupgård, 15.
 K.F.U.M., Århus, 23.
 Kiel, 39–40.
 Kina, 103.
 Klejtrup, 50.
 Klostergade nr. 56, Århus, 13–15.
 Klovborg, 69.
 Knudrisgade, Århus, 39.
 Koldby Kås, 79.
 Kolind Centralskole, 113.
 Kongesalen, Clausholm, 116–117.
 Korsør, 39.
 Kreditforeningen, Århus, 10.
 Kulturhistorisk Museum, Randers, 124–126.
 Kystvejen, Århus, 39.
 Kærlighedsstien, Århus, 39.
 Kærtøften, Hasle, 47.
 København, 12, 23, 27, 32, 34, 57, 61, 117, 130.
 Københavns Universitet, 57.
 Købmand Starckes gård, Randers, 61.
 Købstadmuseet, Den gamle By, Århus, 35, 120, 127–129.
 Königsberg, 21.
- Langå, 55.
 Lejre, 121.
 Lemvig, 26.
 Libanon, 87.
 Lille Torv, Århus, 14.
 Lincolnshire, England, 85.
 Lisbjerg fattiggård, 45.
 London havn, 63.
 Læssøesgade, Århus, 39.
 Løkken, 15.
- Madeira, 63.**
 Magasin, Århus, 92.
 Malkehøj, Falling, 123.
 Marselisborg, 45.
 Marselisborg hospital, 40.
 Marselisborg skov, 24.
 Marsillisborre, se Marselisborg.
 Maskinsalen, Arbejder-, håndværker- og industrimuseet, Horsens, 119.

- Mejeriet Kronjyden, Støvring, se Støvring mejeri.
 Mejlborg, Århus, 39.
 Mejlbj (arkiv), 112.
 Mejlgade (nr. 6, 53), Århus, 12, 19–20, 39.
 Mekka, 85.
 Mellemeuropa, 57.
 Mellerup, 53, 50, 62.
 Mellerup Friskole, 60.
 Mellerup Højskole, 62.
 Middeltgade, se Mejlgade.
 Midtdjurs arkiv, 112–113.
 Midtjylland, 127.
 Moesgård, se Forhistorisk Museum.
 Moesgårds Jernalderhus, 121.
 Moesgård strand, 121–122.
 Mols, 35, 38.
 Molsbiblioteket, 112.
 Molsgade, Århus, 36, 39.
 Mylius Erichsensvej (nr. 3, 4, 5, 6, 9, 10), Århus, 85–86, 89, 91.
 Mælketorvet, Horsens, 29.
 Møgelkjær, 29.
 Møllebygningen, Odder, 122.
 Møllergade, Skanderborg, 9.
 Mårslet Nymark, 36.
- Navy Store, Århus, 94.
 Nordre Ringgade, Århus, 85–86, 89.
 Norsgade, Århus, 96.
 Norsminde, 121.
 Nyboder, København, 9.
 Nyborg, 40.
 Nygade (nr. 10), Århus, 9–11, 15.
 Ny Grønnegade nr. 10, Århus, 10.
 Nykøbing Sjælland, 40.
 Nørre Djurs, 112.
 Nørregade (nr. 10), Horsens, 27–28, 31.
 Nørregade, Århus, 96.
 Nørresundby, 122.
- Odden, 130.
 Odder (kommune), 57, 122–123.
 Odderbanen, 63.
 Odder Museum, 122–124.
 Oddervej, Skåde, 20.
 Odense, 12, 27.
 Onsbjerg (kommune), 79, 81–82, 84.
 Onsbjerg hotel, 79, 84.
 Oporto, Portugal, 63.
 Ormslev Børnehjem, 23.
- Panam, jazz-restaurant, Århus, 96.
 Paraguay, 75.
 Persien, 122.
 Pjedsted, 53.
 Platmenagen, villa, Århus, 38.
 Polen, 90, 106.
 Pommern, 35.
 Portugal, 63.
 Posthuset, Den gamle By, 129.
 Prahls Conditori, Allingåbro, 100.
- Quequénfloden, Argentina, 70.
- Randers, 20, 34, 50–51, 55, 61–62, 117, 124, 128, 130.
 Randers-egnen, 62.
 Randers fjord, 51, 125–126.
 Randlev præstegård, 130.
 Rangstrup, 79.
 Raupacks gård, Odder, 122.
 Regina, Århus, 129.
 Rhinen, 28.
 Ribe, 121.
 Richard Besch, eksportfirma, Königsberg, 21.
 Rigsarkivet, København, 103.
 Ringgaden, Århus, 89.
 Ringkloster, 121.
 Risskov, 38, 90.
 Roemer Rechteb & Co., eksportfirma, Bremen, 21.
 Rosenborg, 117.
 Rosenholm (arkiv), 111–113, 130.
 Rosenholm godsarkiv, 112.
 Rosenkrantzgade, Århus, 96.
 Rosensgade nr. 84, Odder, 123.
 Rosensgade nr. 28, Århus, 21–22.
 Rosenvold, 29.
 Roskilde, 41, 121.
 Rougsø herred, 51, 100, 118.
 Rousthøje, 79.
 Royal, hotel, Århus, 12.
 Rude, 121.
 Rygården, Hasle, 46.
 Ryvejen, Hasle, 47.
 Rødovre, 114.
- Salling, Århus, 92.
 Saltum (sygehus), 15.
 Samsø, 24, 38, 79–80, 82–84.
 Saralyst, Århus, 41.
 Sarup, Fyn, 121.
 Schweiz, 34.
 Sct. Clemens Apotek, Århus, 25.
 Segalt, 78.
 Selvig, 81, 83.
 Sierra de Ventana, Argentina, 71.
 Silistria, Århus, 24.
 Silkeborg, 20, 55, 126–128.
 Silkeborg Hovedgård, 126.
 Silkeborg Museum, 126–128.
 Sindssygehospitalet Nykøbing Sjælland, 40.
 Sjælland, 40.
 Skabelund, 130.
 Skagen, 24, 33.
 Skanderborg, 18–20, 130.
 Skandinavien, 23, 127.
 Skejby, 90.
 Skovby, 44.
 Skovfaldet, Århus, 89.
 Skovlund, Hasle, 46.
 Skødstrup arkiv, 111–112.
 Skåde, 20, 22.
 Slagelse, 34.
 Slesvig, 121.

- Smedegade, Horsens, 28.
 Snapstinget, Christiansborg, 130.
 Sorring, 127.
 Sovjetunionen, 105.
 Spanien, 63.
 Spanien (nr. 11), Århus, 18–21, 24.
 Sparekassen for Grenå og omegn, 112.
 Sparekassen Grenå - Bikuben, Grenå, 119.
 Sparekassen Lille Torv, Århus, 14.
 Stadion, Århus, 129.
 Staldgården, Clausholm, 115.
 Stensballe, 29.
 Stjernholmsejendommene, Horsens, 30.
 Stockholm, 121, 124.
 Store Torv, Århus, 9.
 Strandgade, Horsens, 26.
 Studsgade, Århus, 23, 25, 39.
 Støvring, 50–55, 57–58, 60, 62.
 Støvringgård Kloster, 52.
 Støvringgård skov, 60.
 Støvring kirke, 51, 55.
 Støvring mejeri, 52.
 Støvring skole, 53–54, 57, 62.
 Sundvejen, Horsens, 26.
 Sveistrup, 18.
 Sverige, 41.
 Sydeuropa, 57, 63.
 Sydfyn, 121.
 Sydslesvig, 70.
 Sønderborg, 70, 129.
 Sønderborg-husene, Den gamle By, 129.
 Søndergade, Horsens, 30.
 Søndergade, Århus, 11.
 Sønderjylland, 24, 79.
 Søndre Pigeskole, se Brobjergskolen.
- Tamdrup sogn, 114.
 Tandil, Argentina, 65.
 Tanzania, 122.
 Teglhøj, ved Saralyst, 41.
 Teknisk skole, Allingåbro, 100.
 Teknisk skole, Horsens, 29.
 Teknisk skole, Århus, 41.
 Thorning, 130–131.
 Th. Thrues Boghandel, Århus, 38.
 Tilst teglværk, 44.
 Toftebjerg, 79–80.
 Toftebjerg skole, 80.
 Torvet, Horsens, 29, 31.
 Tousgård, Hasle, 44.
 Tranebjerg, 80.
 Tres Arroyos, Argentina, 72.
 Tyrrestrup, 34.
 Tyskland, 27, 34, 41.
- Udby, Djursland, 98.
 Udbyhøj, 51, 62, 98
 Ugelbølle arkiv, 112.
 Uggehuse, 51, 62, 125–126.
 Uruguay, 63.
- Valdemar Gades Skole, se Brobjergskolen.
 Wallensteins Skanse, Århus, 35.
 Varde, 79, 122.
 Warszawa, 106–107.
 Webers have, Århus, 39.
 Vejen, 39, 79.
 Vejen Vestermarksskole, 79.
 Vejle, 32, 41, 79.
 Vejle amt, 120.
 Vejle Seminarium, 75.
 Vejle Støbegods, Randers, 117.
 Vendsyssel, 32.
 Vestergade, Allingåbro, 98.
 Vestergade, Århus, 12–13.
 Vesterhavet, 63.
 Viborg, 41, 55.
 Viby J., 37–38.
 Viby præstegård, 37.
 Vilhelmsborg, 35, 122.
 Villa Epworth, Mylius Erichsensvej nr. 6, Århus, 85, 88, 90.
 Villa Grinden, Skåde, 22–25.
 Wilstersgade, Århus, 39.
 Vinding, 127.
 Vinhandler Christensens sal, Horsens, 30.
 Vivild (-området), 98, 100.
 Vivild kirke, 52.
 Voer, 61–62, 98.
 Volden nr. 6, Århus, 13.
 Vor Frue Kirke, Århus, 9, 11.
 Vor Frue og alle Helgenes Kirke, se Hornslet kirke.
 Vorgård, 32.
- Ørsted, 98.
 Ørsted kirke, 52.
 Ørstedvej, Allingåbro, 98.
 Østbanegården, Århus, 39.
 Øster Alling, 98.
 Østergades Afholdshotel, Randers, 61.
 Østjylland, 110, 113–114, 120, 130.
- Åbenrå, 129.
 Åby, 47.
 Åbyvejen, Hasle, 47.
 Ålborg, 15, 33, 55.
 Ålsø arkiv, 111.
 Århus (kommune), 9–10, 12, 14–21, 24, 35, 37–41, 45, 55, 79, 82, 87, 92, 96–97, 102, 111–113, 129–130.
 Århus amt, 76, 123–124, 127.
 Århus Amtssygehus, 37.
 Århus arrest, 14.
 Århusbugten, 37.
 Århus Domkirke, 16, 36.
 Århus-Grenå jernbane, 112.
 Århus havn, 38.
 Aarhus Mølle, Den gamle By, 129.
 Aarhus Rådhus, 16.
 Aarhus Universitet, 102, 121.
 Åstrup, 60.

